

Martin Slepíčka

K NEJSTARŠÍM ZOBRAZENÍM SV. ŘEHOŘE VELIKÉHO V ČESKÉM UMĚNÍ DO KONCE 14. STOLETÍ

Abstract

The article deals with the oldest depictions of St. Gregory the Great in the Bohemian Medieval Art in the period before the arrival of some new iconographic motifs in the 15th century. The text represents a first attempt to describe the origins of St. Gregory the Great cult in the Bohemian Medieval lands and also informs about the iconographic types and various iconographic details on the most relevant examples of the Bohemian St. Gregory's depictions. The first image of St. Gregory the Great, as the Pope with the papal tiara, was discovered in the Bohemian Medieval Art in the 12th century and, in the next two centuries, he was strictly depicted as a simple standing or seated figure of the Pope or as the Pope writings in the scriptorium.

Keywords: Middle Ages, Bohemian Medieval Art, Christian iconography, Hagiography, St. Gregory the Great

Ikonografie sv. Řehoře Velikého v českém umění v období středověku patří v uměnovědném bádání k méně reflektovaným tématům. V současnosti neexistuje žádná studie, jež by se komplexně zabývala počátky gregoriánské ikonografie v období před nástupem nových ikonografických motivů v 15. století, které jsou charakteristické pro pozdně středověkou zbožnost.¹ Prudký rozmach motivu Mše sv. Řehoře, který se stal kýženým vizuálním vyjádřením podtrhujícím pravost učení církve o transsubstanciaci, v německých zemích se vztahem k českému umění a jeho ojedinělým pozdně středověkým památkám byl již v nedávné době bádáním vícekrát zhodnocen,² v naší úzce zaměřené studii se proto budeme věnovat právě dosud nezpracované nejstarší gregoriánské ikonografii.

Svatý Řehoř I. Veliký (540–604) pocházel z bohaté patricijské rodiny a již v mladém věku se stal římským městským prefektem. Po smrti svého otce se Řehoř roku 575 vzdal světské kariéry, přeměnil rodový palác v Římě na křesťanský klášter sv. Ondřeje a založil ještě

* Tato studie vznikla v rámci řešení specifického výzkumu Ostravské univerzity SGS08/FF/2018-2019/Normy a hodnoty ve středověké společnosti.

1 Obecnou ikonografií sv. Řehoře Velikého se doposud zabývali např. Louis RÉAU, *Iconographie de l'art chrétien. Tome III. Iconographie des Saints, II, E–O*, Paris 1958, s. 609–615; Joseph CROQUISON, *Les origines de l'iconographie grégorienne*, Cahiers archéologiques 12, 1962, s. 249–262; Alois THOMAS, *Gregor I. der Große*. Hg. Wolfgang BRAUNFELS, Lexikon der christlichen Ikonographie. Band VI. Ikonographie der Heiligen, Crescentianus von Tunis bis Innocentia, Rom 2004, s. 432–441; Fabio BISOGNI, *L'iconografia di Gregorio Magno. Una biografia spirituale per immagini*. in: C. LEONARDI (ed.), *Gregorio Magno e le origini dell'Europa. Atti del convegno internazionale, Firenze, 13-17 maggio 2006*, Firenze 2014, s. 619–633; Viviana CERUTTI, *L'iconografia di Gregorio Magno. I temi devozionali*, in: C. LEONARDI (ed.), *Gregorio Magno e le origini dell'Europa. Atti del convegno internazionale, Firenze, 13-17 maggio 2006*, Firenze 2014, s. 635–661; Esther MEIER, *Ikonographische Probleme. Von der „Erscheinung Gregorii“ zur „Gregorsmesse“*, Hgg. Andreas GORMANS a Thomas LENTHES, *Das Bild der Erscheinung: die Gregorsmesse im Mittelalter*, Berlin 2007, s. 39–57.

2 K novému devočnímu námětu Mše sv. Řehoře, který se navzdory značné oblibě tématu v Nizozemí či německých zemích již na konci 14. století objevil v českém umění s nezanedbatelným zpožděním až v poslední čtvrtině 15. století, více např. Jarmila VACKOVÁ, *Mše sv. Řehoře z donace abatyše Perchty z Boskovic (1480)*, *Umění* 21, 1983, s. 159–167; Daniela RYWIKOVÁ, *Realita, iluze nebo víze? K zobrazování Mše sv. Řehoře v umění pozdního středověku*, *Acta Historica Neosoliensia* 11, 2008, s. 253–261; Daniela RYWIKOVÁ, *Úvod do křesťanské ikonografie*, Ostrava 2010, s. 50; Laura HALIARSKA, *Mše sv. Řehoře v Českém umění 15. století*, Ostrava 2016, bakalářská práce, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, vedoucí práce Daniela RYWIKOVÁ; Jan ROYT, *Eucharistické alegorie a záznaky*, Ed. Aleš MUDRA, *V oplatce jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*, Praha 2017, s. 234–239.

šest dalších nových klášterů na rodových statcích. Poté se stal apokrisiářem a blízkým spolupracovníkem papeže Pelagia II. (579–590), po jehož smrti byl zvolen novým papežem.³ Řehoř, toho jména I., se snažil ihned dobudovat a posílit církevní správu Říma, získal si mezi lidem značnou oblibu tím, že rozdával obilí a chránil rolníky před jejich vykořisťováním v latifundiích, převzal též vojenskou a politickou ochranu obyvatelstva Říma a přilehlého Latia. Na přelomu let 592–593 svou obratnou diplomacií zachránil obyvatele Říma před langobardským vpádem.⁴ Zasloužil se rovněž o posílení papežského primátu,⁵ vedl vlastní politiku budováním dobrých vztahů s Franky a zahájil christianizaci Anglie, když roku 596 v tzv. Gregoriánské misií k Anglosasům vyslal Augustina,⁶ převora římského kláštera sv. Ondřeje, spolu se 40 mnichy. Papež Řehoř I. Veliký zemřel dne 12. března 604 v Římě.⁷

Svatý Řehoř Veliký proslul svým rozsáhlým literárním dílem,⁸ přičemž lze zmínit např. spis *Moralia in Job*, jenž se stal ve středověku často citovanou příručkou morální teologie, asketiky a pastorační praxe, či *Dialogy* zachycující osobnost zakladatele benediktinského řádu sv. Benedikta z Nursie. Svatému Řehoři Velikému jsou také přisuzovány zásluhy o církevní zpěv (gregoriánský chorál) a o textovou redakci sakramentáře (*Sacramentarium Gregorianum*).⁹ Nejstarší legendický životopis *Život svatého Řehoře* zachycující život a působení sv. Řehoře vznikl v Anglii, kde byla díky působení misionářských mnichů vzešlých z tzv. Gregoriánské misie přítomna silná komemorace k tomuto papeži, zásluhou anonymního mnicha benediktinského kláštera ve Whitby někdy kolem roku 713.¹⁰ Na něj v druhé polovině 8. století navázal známý langobardský historik působící na dvoře císaře Karla Velikého a jáhen Paulus Diaconus, jenž shrnul všechny dosavadní legendy o sv. Řehoři z italské oblasti a vytvořil podrobný *Život svatého Řehoře*. Poslední raný životopis, komparativní *Život svatého Řehoře* prokládaný Řehořovými citáty, vytvořil mezi léty 872–882 Jan Diaconus.¹¹

Svatý Řehoř Veliký byl spolu se sv. Ambrožem, sv. Augustinem z Hippo a sv. Jeronýmem již od 8. století počítán do konceptu čtyř velkých latinských církevních otců, kteří vynikli příkladným životem a bohatou literární činností, která měla zásadní vliv na středověkou náboženskou praxi a myšlení. Dne 20. září 1295 byl sv. Řehoř Veliký dekretem papeže Bonifáce VIII. „*Gloriosus Deus*“ prohlášen společně se sv. Ambrožem, sv. Augustinem

3 August FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 74–75; Martin SLEPIČKA, *Ikografie církevních otců v českém středověkém umění 13.–15. století*, Ostrava 2016, bakalářská práce, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, vedoucí práce Daniela RYWIKOVÁ, s. 23–24; Bruno JUDIC, *Řehoř I. Veliký*, Ed. Jacques LE GOFF, Muži a ženy ve středověku, Praha 2013, s. 57; Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha 2013, s. 193.

4 A. FRANZEN, *Malé církevní dějiny*, s. 75; M. SLEPIČKA, *Ikografie církevních otců*, s. 24.

5 K vývoji papežského primátu např. Klaus SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, Brno 2002.

6 Svatý Augustin z Canterbury (546–604), převor benediktinského kláštera sv. Ondřeje v Římě a vůdce tzv. Gregoriánské misie do Anglie. V roce 597 ustanoven arcibiskupem v Canterbury.

7 B. JUDIC, *Řehoř I. Veliký*, s. 58; M. SLEPIČKA, *Ikografie církevních otců*, s. 24; D. SUCHÁNEK – V. DRŠKA, *Církevní dějiny*, s. 193.

8 Z recentních českých edic děl sv. Řehoře Velikého pouze ŘEHOŘ I., *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu. Díl první*, Ed. Václav KONZAL, Praha 2005; ŘEHOŘ I., *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu. Díl druhý*, Ed. Václav KONZAL, Praha 2006.

9 M. SLEPIČKA, *Ikografie církevních otců*, s. 24.

10 Pavel KAŠKA, *Život a pontifikát Řehoře Velikého*, Praha 2013, magisterská diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, vedoucí práce Drahomír SUCHÁNEK, s. 9–10; A. THOMAS, *Gregor I. der Große*, sl. 432.

11 P. KAŠKA, *Život a pontifikát Řehoře Velikého*, s. 10.

z Hippo a sv. Jeronýmem za učitele církve (*doctores ecclesiae*).¹² V období raného a vrcholného středověku nedosáhla úcta k sv. Řehoři Velikému v českých zemích výraznějšího ohlasu, byť můžeme především u církevních elit předpokládat detailní znalost jeho děl a jejich poměrně bohaté zastoupení v klášterních knihovnách. Dne 19. listopadu 1165 byl pražským biskupem Danielem I. za účasti českého krále Vladislava II. a jeho manželky Judity vysvěcen kostel sv. Jakuba ve vsi Jakub nedaleko Kutné Hory. Při této příležitosti vydal pražský biskup autentiku potvrzující první výskyt ostatků sv. Řehoře Velikého v českých zemích umístěných v oltáři Panny Marie.¹³

Během středověku v českých zemích neexistovalo žádné gregoriánské patrocinium. Svatému Řehoři nebyl zasvěcen ani žádný samostatný oltář; jako jednomu z latinských církevních otců a učitelů církve mu však byl zasvěcen oltář sv. Čtyř učitelů v metropolitním chrámě sv. Víta v Praze zachycený v soupise oltářů svatovítského chrámu z let 1367–1373.¹⁴ Z roku 1407 pochází další zpráva o existenci oltáře sv. Čtyř učitelů a sv. Erasma v nejmenovaném pražském kostele.¹⁵ V roce 1412 vznikl z odkazu moravského markraběte Jošta Lucemburského v metropolitním chrámu sv. Víta v Praze oltář zasvěcený svatým patronům, svatým mučedníkům, všem svatým a sv. Čtyř učitelům.¹⁶ Až s nástupem pozdního středověku a s projevy *devotio moderna* můžeme v českých zemích sledovat výrazný nárůst obliby sv. Řehoře Velikého, jenž souvisel s vírou, že zázračná modlitba svatého papeže zkracuje pobyt duší v očistci.¹⁷

Nejstarší známé zobrazení sv. Řehoře Velikého v českém umění lze nepochybně nalézt na známém dedikačním foliu Olomouckého kolektáře (též *Horologium olomoucké*).¹⁸ Tato významná památka románské knižní malby 12. století datovaná do doby *ante quem* II/1142 se již stala předmětem zájmu řady badatelů,¹⁹ pro účely naší úzce zaměřené studie se proto

12 Srov. František VANĚK, *Doctores ecclesiae*, Časopis katolického duchovenstva 77, 1911, s. 2–4; Louis DUCHESNE, *Le Liber Pontificalis II*, Paris 1955, s. 469; D. RUSSO, *Saint Jérôme en Italie. Étude d'iconographie et de spiritualité (XIIIe-XVe siècle)*, Paris 1987, s. 38; Georg KASTER, *Kirchenlehrer (doctores ecclesiae)*, Hg. Wolfgang BRAUNFELS, Lexikon der christlichen Ikonographie. Band VII. Ikonographie der Heiligen, Innozenz bis Melchisedech, Rom 2004, s. 313; Eva DOLEŽALOVÁ, *Stopy svatého Jeronýma v Čechách na konci 14. století*, Edd. Eva DOLEŽALOVÁ, Robert NOVOTNÝ a Pavel SOUKUP, Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 210.

13 Do oltáře Panny Marie byly uloženy relikvie Kristova kříže, Božího hrobu, Panny Marie, sv. Jana Křtitele, apoštolů sv. Ondřeje, sv. Jakuba, sv. Bartoloměje. Dále ostatky sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Pankráce, sv. Lamberta, sv. Blažeje, sv. Šedesáti mučedníků, sv. Pěti bratří, sv. Mikuláše, sv. Augustina, sv. Eligia, sv. Gotharda, sv. Lva Velikého, sv. Gertrudy, sv. Barbory, sv. Ludmily, sv. Jedenácti tisíc panen a sv. Řehoře Velikého, autentika viz Gustav FRIEDRICH, (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I*, Praha 1907, č. 230, s. 208–209; Srov. M. SLEPIČKA, *Ikonografie církevních otců*, s. 27.

14 Dobroslav LÍBAL – Pavel ZAHRADNÍK, *Katedrála svatého Víta na Pražském hradě*, Praha 1999, s. 18; E. DOLEŽALOVÁ, *Stopy*, s. 212–213.

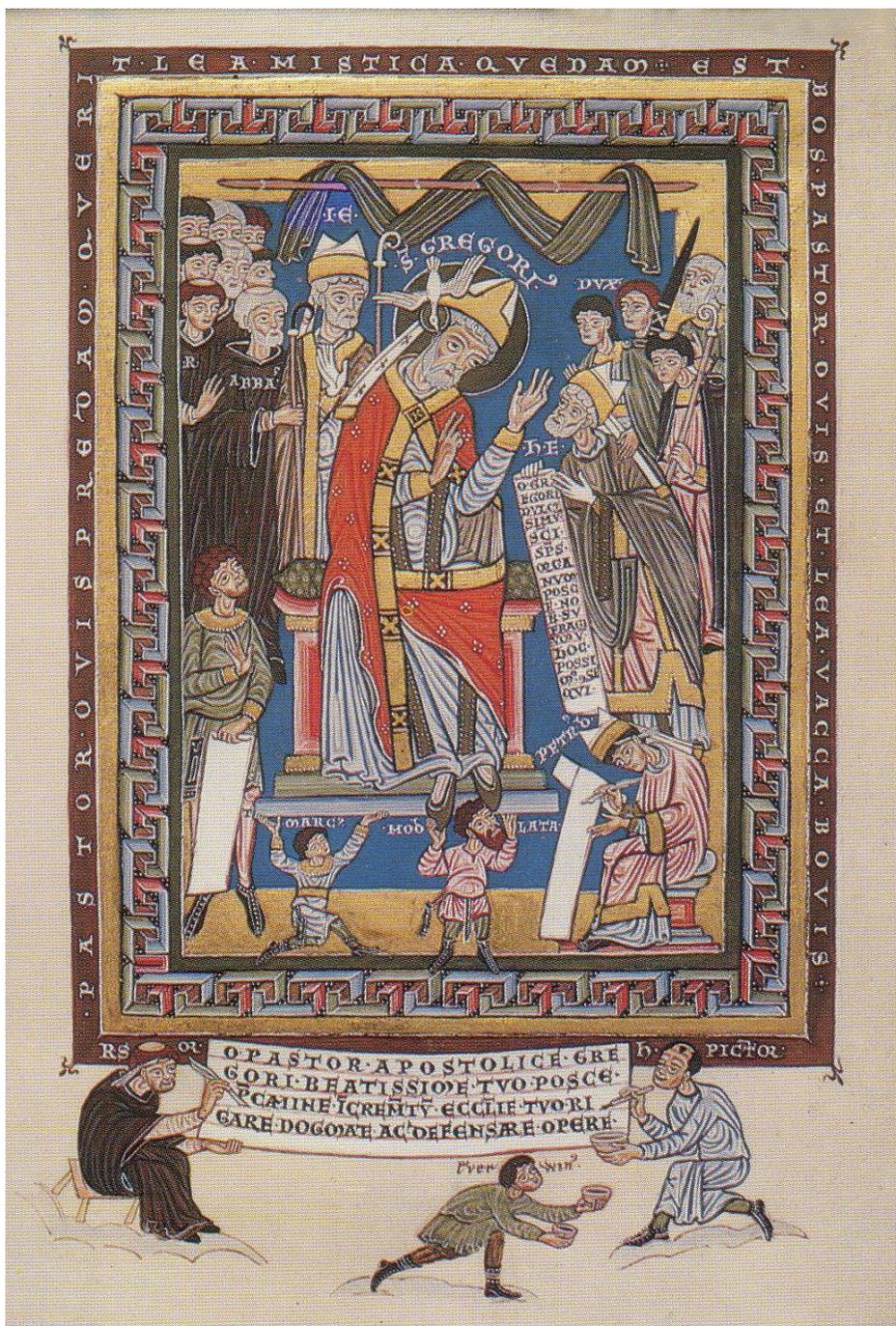
15 Archiv pražského hradu, fond Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 672-XXIII/35.

16 D. LÍBAL – P. ZAHRADNÍK, *Katedrála*, s. 23; M. SLEPIČKA, *Ikonografie církevních otců*, s. 34; E. DOLEŽALOVÁ, *Stopy*, s. 213.

17 D. RYWIKOVÁ, *Úvod*, s. 50.

18 Stockholm, Kungliga biblioteket, Theol. Mss. A 144, Olomoucký kolektář (*Horologium olomoucké*), před II/1142, fol. 34v.

19 K Olomouckému kolektáři nejnověji Pavol ČERNÝ – Dalibor HAVEL, *Olomoucký kolektář, dříve zvaný Horologium olomoucké*, Ed. Jana HRBÁČOVÁ, Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy, Olomouc 2009, s. 107–116; Jan BISTRICKÝ – Stanislav ČERVENKA, *Olomoucké horologium = Horologium Olomucense. Kolektář biskupa Jindřicha Zdíka. Kollektar des Bischofs Heinrich Zdík*, Olomouc 2011; Pavol ČERNÝ, *Kolektář zvaný Horologium olomoucké*, Edd. Dušan FOLTÝN, Jan KLÍPA, Pavlína MAŠKOVÁ, Petr SOMMER a Vít VLNAS, *Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800–1300*, Praha 2015, s. 226–227.

Titulní list s trůnícím sv. Řehořem Velikým, Olomoucký kolektář, před II/1142, fol. 34v, Stockholm, Kungliga biblioteket. Zdroj: Daniela RYWIKOVÁ, *Umění českého středověku*, Ostrava 2009, doprovodný obr. 1 ke s. 28.

budeme věnovat pouze samotné Řehořově postavě a jevům s ní přímo souvisejících. Titulnímu listu svou velikostí a centrálním umístěním dominuje tradiční scéna gregoriánské ikonografie. Kompozice stejného typu s variujícími ikonografickými detaily se objevují již v karolinské knižní malbě a běžně se s nimi setkáváme i později v románské epoše až do konce 12. století, což dokládá vícero dochovaných zahraničních iluminovaných rukopisů.²⁰ Svatý Řehoř Veliký sedící na trůnu diktuje za inspirace holubice, symbolu Ducha svatého, svému sekretáři Petru Diakonovi svůj komentář k Ezechielovi, přičemž je kolem výjevu seskupena bohatá stafáž postav v čele s olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem držícím nápisovou pásku s textem antifony z officia sv. Řehoře Velikého „*O GREGORI, DULCISSIMUM SANCTI SPIRITUS ORGANUM, POSCE NOBIS SUFFRAGIUM, UT HOC POSSIMUS CONSEQUI*“.²¹

Trůnící nimbovaný papež sv. Řehoř, jenž byl zpodobněn s šedými vlasy a vousy vyjadřujícími Řehořovu stařeckou moudrost, je oblečen v liturgickém oděvu podobně jako biskupové Jindřich a Jan či jáhen Petr Diaconus. Jeho spodní oděv představuje alba, přes ni má přehozen červený papežský plášť – pluvíal se zlatým lemem zdobený ležatými křížky. Zpod pláště vyčnívá hnědá štola. Na hlavě sv. Řehoře se nachází nejstarší typ tiáry kónického tvaru, která se jako pokrývka hlavy u papežů poprvé objevila na počátku 9. století. Tento nejstarší typ byl vyobrazen například již na denárech papeže Sergia III. (904–911) a běžně se užíval až do konce 12. století.²² Kolem poloviny 10. století se z ní vyvinula mitra v takřka totožné kónické formě jako u tiáry, nárokována nejprve opět pouze papeži. V jedenáctém století začala být mitra papeži udělována papežským legátům, biskupům, opatům, kardinálům či dokonce jako privilegium významným osobám světského stavu. V 12. století se objevil další pokročilejší typ mitry „*cornua*“ se dvěma charakteristickými špičatými rohy nad čelem a týlem hlavy.²³

Tato *mitra cornua* se na titulním listu Olomouckého kolektáře objevuje u postavy olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, biskupa Jana a rovněž u sedící postavy Řehořova tajemníka Petra Diakona v pravém dolním rohu miniatury. Nemůžeme však souhlasit s tvrzením, že mu tato pontifikální insignie jako nositeli nejnižšího jáhenského svěcení nenáležela, či že byl de facto zpodobněn omylem jako prelát s mitrou na hlavě.²⁴ Petr Diaconus, ač svěcením pouze jáhen, byl Řehořovým osobním přítelem, stal se správcem papežského majetku v Kampánii či na Sicílii a dosáhl na papežském dvoře tak významného postavení, že byl povýšen na kardinála-jáhna (*Cardinalis Diaconus*).²⁵ Jak již víme, papežové udělovali mitru nejen svým legátům, kteří je reprezentovali na cestách, ale také i kardinálům, kteří vykonávali úřad na papežském dvoře či jakkoli sloužili potřebám papežů, respektive katolické církve. Od počátku 12. století se mitra běžně objevuje i na vyobrazeních kardinálů,

20 Srov. Alois THOMAS, *Gregor*, s. 437–438. Kompozice stejného typu s variujícími ikonografickými detaily se objevují již v karolinské knižní malbě a běžně se s nimi setkáváme také v románské epoše až do konce 12. století, srov. Paris, Bibliothèque nationale de France, Grec. 224, Sakramentář, 2. pol. 9. stol., fol. 7r; Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 1141, Sakramentář, 2. pol. 9. stol., fol. 3r; Trier, Stadtbibliothek, Hs. 171/1626, Registrum Gregori, kol. 983, fragment; Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. Sang. 390, Hartkerův antifonář ze Sankt Gallen, kol. 1000, fol. 13r; München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 4456, Sakramentář Jindřicha II., 1002–1014, fol. 12r; Dijon, Bibliothèque municipale, ms. 180, Lettres de Grégoire le Grand, 1. třet. 12. stol., fol. 1r; Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 2287; Lettres de Grégoire le Grand, 2. pol. 12. stol., fol. 1v.

21 J. BISTRČICKÝ – S. ČERVENKA, *Olomoucké horologium*, s. 119, 131.

22 Egerton BECK, *The mitre and tiara in heraldry and ornament*, The Burlington magazine for connoisseurs 23, 1913, s. 330.

23 Tamtéž, s. 263. Srov. P. ČERNÝ – D. HAVEL, *Olomoucký kolektář*, s. 113.

24 Srov. tamtéž, s. 114.

25 J. BISTRČICKÝ – S. ČERVENKA, *Olomoucké horologium*, s. 130.

kteří nebyli biskupy z tzv. suburbikálních diecézí.²⁶ Až v polovině 13. století se mitra stala běžným znakem biskupské hodnosti, přičemž ji však jako privilegium užívali i níže postavení preláti, kteří nebyli podřízeni biskupům.²⁷ Celá miniatura Olomouckého kolektáře, s nápisem „*PASTOR OVIS QUERIT PREDAM LEA MISTICA QUEDAM, EST BOS PASTOR OVIS ET LEA VACCA BOVIS*“²⁸ umístěným v borduře, vyjadřuje symbolickou ochranu svatého papeže Řehoře Velikého nad olomouckou katedrálou, institucemi a novou liturgií zavedenou dle základní pastorační příručky *Liber pastoralis* sv. Řehoře Velikého.²⁹

Z 2. poloviny 12. století a z 1. poloviny třináctého století se v rámci českých uměleckohistorických památek nedochoval žádný příklad gregoriánské ikonografie. Další chronologicky mladší vyobrazení sv. Řehoře Velikého v českém umění nalézáme až v závěru 13. století v historické iniciále „A“d v Olomouckém misálu z doby kolem roku 1290.³⁰ Svatý Řehoř byl znázorněn jako papež a římský biskup v příznačném liturgickém oděvu, albě, dalmatice a kasuli, s mitrou na hlavě v typu běžně užívaném ve 13. století,³¹ který sedí ve třičtvrtěním natočení za pulpitem a zapisuje do knihy. Tato u církevních otců obvyklá kompozice vychází z tradice „portrétu evangelistů“ či „portrétu autorů“ na počátcích jejich vlastních (opisů) textů, přičemž v rámci gregoriánské ikonografie se tento typus Řehoře jako pišícího autora objevuje již v otonské knižní malbě.³² Další vyobrazení sv. Řehoře Velikého se nalézá v historické iniciále „G“regorius v rajhradském benediktinském brevíři z roku 1342.³³ Svatý Řehoř s plnovousem sedící na katedře byl zobrazen v albě a stejně jako v Olomouckém kolektáři ve starobylém pluvíálu červené barvy – jednom ze znaků odkazujících k papežské hodnosti.³⁴ Řehoř pravou rukou žehná, v levé ruce drží papežskou berlu zakončenou latinským křížem. Na Řehořově pravém rameni sedí jeho typický atribut, bílá holubice sv. Ducha vycházející z tvrzení přítele a sekretáře Petra Diakona, který při Řehořově diktování komentáře k Ezechielovi viděl u jeho pravého ucha holubici Ducha svatého značící božskou inspiraci jeho textů.³⁵ S totožným významem se holubice sv. Ducha objevuje také například na zobrazeních dalších latinských církevních otců, starozákonních proroků či evangelistů. Na hlavě sv. Řehoře je znázorněna papežská tiára staršího typu s jednou korunou ve tvaru příznačném pro 13. století, tedy z doby před pontifikátem papeže Bonifáce VIII. (1294–1303), jenž přidal k tiáře druhou korunu,³⁶ a proto také knižní vyobrazení sv. Řehoře v benediktinském brevíři z roku 1342 pravděpodobně vychází ze starších předloh poplatných 13. století.

26 E. BECK, *The mitre*, s. 221; Martin SLEPIČKA, *Ikonografie sv. Jeronýma v českém středověkém umění*, Ostrava 2018, magisterská diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, vedoucí práce Daniela RYWIKOVÁ, s. 50–51.

27 Tamtéž, s. 222.

28 J. BISTRICKÝ – S. ČERVENKA, *Olomoucké horologium*, s. 123, 135.

29 Tamtéž, s. 139.

30 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), pobočka Olomouc, sign. CO 585, Olomoucký misál, kol. 1290, fol. 12r.

31 Srov. E. BECK, *The mitre*, s. 263–264. Vyobrazení sv. Řehoře jakožto papeže s mitrou či *camelaucem* na hlavě jsou na rozdíl od vyobrazení s tiárou nepočetná, nikoli však zcela neznámá. Svatý Řehoř Veliký s mitrou viz Salzburg, Stiftbibliothek, Cod. a. XII. 7, Antifonář ze sv. Petra, 12. stol., fol. 167r; Řehoř s *camelaucem* viz Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 2287; Lettres de Grégoire le Grand, 2. pol. 12. stol., fol. 1v.

32 Trier, Stadtbibliothek, Hs. 171/1626, Registrum Gregori, kol. 983; München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 4456, Sakramentář Jindřicha II., 1002–1014, fol. 12r.

33 Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad, sign. R 394, Benediktinský brevíř, 1342, fol. 301r.

34 M. SLEPIČKA, *Ikonografie církevních otců*, s. 47, 59, 70, 79.

35 Bertram COLGRAVE, *The Earliest Life of Gregory the Great*, Cambridge 1985, s. 157.

36 E. BECK, *The mitre*, s. 330–331.

Svatý Řehoř Veliký v historické iniciále „A“d, Misál sestry Anežky, 1370–1380, fol. 27r, Praha, Knihovna Národního muzea. Zdroj: Manuscriptorium. s.d. [online]. Dostupné z: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP_XIII_B_8_1BMIN35-cs, citováno ke dni 30. 12. 2016.

Svatý Řehoř Veliký v historické iniciále „A“d, Pražský misál, kol. 1395, fol. 17v, Praha, Knihovna Národního muzea. Zdroj: Manuscriptorium. s.d. [online]. Dostupné z: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP_XVI_A_16_2EHVH11-cs, citováno ke dni 30. 12. 2016.

Nejstarší nástěnné malby se společným vyobrazením čtyř velkých latinských církevních otců (od roku 1295 *doctores ecclesiae*) datované mezi rok 1344 a šedesátá léta 14. století můžeme nalézt ve vstupní předsíni pod věží kostela Narození Panny Marie v Holubicích.³⁷ Je nanejvýš pravděpodobné, že se mezi ostatními církevními otci v předsíni kostela nacházela také polopostava sv. Řehoře, přestože se do dnešní doby ve třech různých koutech čtvercové předsíně dochovaly pouze polopostavy sv. Ambrože či sv. Jeronýma a také fragmentární nápis „S. AUGUSTINUS“ identifikující již zaniklou malbu. O něco mladší desková malba z kaple sv. Kříže na Karlštejně z let 1360–1364 představuje sv. Řehoře Velikého v konvenčním ikonografickém typu papeže.³⁸ Svátý Řehoř sedící za pulpitem zdobeným iluzivní architekturou

37 Čtyři velcí latinskí církevní otcové, 1344 – 60. léta 14. století, nástěnná malba, Holubice, kostel Narození Panny Marie, vstupní předsíň. K holubickým nástěnným malbám nejnověji Zuzana VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Praha 2011, s. 93–99.

38 Mistr Theodorik – dílna, Svátý Řehoř Veliký, 1360–1364, desková malba, Karlštejn, kaple sv. Kříže, ostění jižního okenního výklenku.

a pojatým i jako zátiší s knihami zapisuje podobně jako v Olomouckém misálu³⁹ brkem své normativní teologické dílo do rozevřené knihy. Řehoř byl pojednán jako papež v albě a červené kasuli s papežskou tíarou se třemi korunkami, což odráží reálný fakt, neboť třetí koruna byla k dosavadním dvěma přidána až na počátku 14. století během pontifikátu papeže Benedikta XI. (1303–1304) nebo Klementa V. (1305–1314).⁴⁰

Z šedesátých let 14. století pochází misál uložený v pražské Knihovně Národního muzea a iluminovaný Místrem ze Sadské s historickou iniciálou „A“ d se zobrazením sv. Řehoře Velikého.⁴¹ Tříčtvrteční jednoduše pojatá nimbovaná postava sv. Řehoře Velikého byla znázorněna opět v liturgickém oděvu, albě a červeném papežském pluvíálu, s tíarou na hlavě charakteristickou pro 14. století, jež má podobně jako v kapli sv. Kříže tři korunky. Řehoř pravou rukou žehná, v levé drží papežskou berlu zakončenou patriarchálním křížem se dvěma břevny. V rámci gotické knižní malby byl sv. Řehoř Veliký nejvíce znázorňován právě na úvodních foliích iluminovaných misálů, neboť se podílel na textové redakci kanónů a prefací sakramentáře, tedy předchůdci misálů užívaných od 13. století. O tom svědčí další Řehořova poměrně četná zobrazení v českých misálech poslední třetiny 14. století a 15. století, přičemž se historické iniciály s vyobrazením sv. Řehoře Velikého nejčastěji objevují v textu antifony *Ad te levavi animam meam* náležející k první adventní neděli (počátek liturgického roku), jež je zároveň introitem celého gregoriánského chorálu připisovanému tomuto svatému papeži, který rovněž jako první kodifikoval počet čtyř adventních nedělí předcházejících Narození Páně.

V Misálu sestry Anežky z let 1370–1380 se sv. Řehoř Veliký objevuje opět v historické iniciále „A“ d v albě a červeném papežském pluvíálu s konvenční tíarou na hlavě;⁴² pravou rukou žehná, v levé ruce drží zlatou papežskou berlu nově zakončenou papežským křížem se třemi břevny vyjadřujícími podobně jako tři koruny na papežské tíáře trojí papežskou moc (kněz, soudce, nejvyšší zákonodárce) a trojí úřad papeže (učitelský, pastýřský a královský). Na bývalém hlavním oltářním retáblu dómu sv. Petra a Pavla v Braniboru nad Havolou z roku 1375 byl sv. Řehoř Veliký vyobrazen opět konvenčně v liturgickém oděvu (alba, dalmatika, pluvíál) jako stojící papež s tíarou,⁴³ který v pravé ruce drží papežskou berlu zakončenou latinským křížem a v levé ruce drží knihu, obecný atribut církevních otců.

V poslední čtvrtině 14. století se setkáváme s několika vyobrazeními sv. Řehoře na nástěnných malbách v rámci souboru čtyř velkých latinských církevních otců, kteří jako příklad doplňkové scény v architektonickém prostoru mezi žebry kleneb dotvářeli podobně jako symboly evangelistů jiné významové celky.⁴⁴ Na nástěnných malbách v jižním křídle křížové chodby bývalého dominikánského kláštera v Českých Budějovicích z fragmentů maleb čtyř církevních otců a evangelistů rozeznáváme pouze sv. Jeronýma v kardinálském oděvu s typickým kloboukem a knihou v ruce, symboly evangelistů sv. Matouše a Marka a postavu

39 ZAO, pobočka Olomouc, sign. CO 585, Olomoucký misál, kol. 1290, fol. 12r.

40 Herbert NORRIS, *Church Vestments. Their Origin and Development*, Dutton 2002, s. 108–115; srov. E. BECK, *The mitre*, s. 331.

41 Knihovna Národního muzea (dále KNM), sign. XVIII E 16, Misál, 1360–1370, fol. 4r. K misálu více např. Pavel BRODSKÝ, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000, č. 285, s. 305.

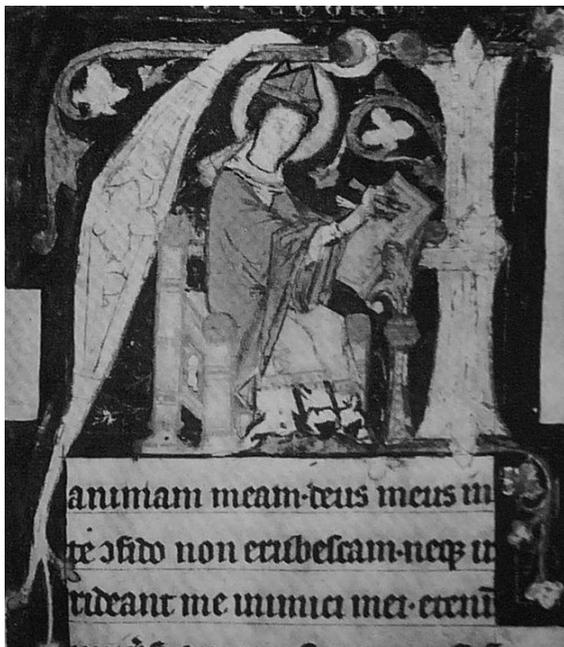
42 KNM, sign. XIII B 8, Misál sestry Anežky, 1370–1380, fol. 27r.

43 Oltářní retábl, 1375, dřevo a temperová malba, 114 × 260 × 47 cm, Branibor nad Havolou, dóm sv. Petra a Pavla, dómské muzeum. K němu nejnověji Jiří FAJT, *Brandenburg wird böhmisch. Kunst und Herrschaftsinstrument*. Hgg. Ernst BADSTÜBNER, Peter KNÜVENER, Adam LABUDA, Dirk SCHUMANN, *Die Kunst des Mittelalters in der Mark Brandenburg. Tradition – Transformation – Innovation*, Berlin 2008, s. 214, 217–218.

44 K tomu více M. SLEPIČKA, *Ikongrafie církevních otců*, s. 58–59.

*Svatý Řehoř Veliký píšící ve skriptoriu, 80. a 90. léta 14. stol., nástěnná malba, Levý Hradec, kostel sv. Klimenta, křížová klenba presbytáře. Zdroj: Vratislav KEPRT, *Středověké nástěnné malby v kostele sv. Klimenta na Levém Hradci, Praha, 2009, bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, vedoucí práce Viktor KUBÍK, s. 98.**

*Svatý Řehoř Veliký píšící ve skriptoriu, Olomoucký misál, kol. 1290, fol. 12r, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc. Zdroj: JANÁČEK, Josef a kol., *Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum, 1982, s. 62.**

sedícího sv. Řehoře Velikého v červené kasuli s tiárou na hlavě.⁴⁵ Na nástěnných malbách v kostele sv. Klimenta na Levém Hradci z přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století se sv. Řehoř s tiárou na hlavě objevuje podobně jako v Olomouckém misálu či v kapli sv. Kříže jako spisovatel za pulpitem (ve skriptoriu, pracovně).⁴⁶ V závěru 14. století se například sv. Řehoř Veliký ještě objevuje v historické iniciále „B“ eatus v rukopise herzogenburských moralií pojednaný rovněž jako papež a autor textu píšíci ve skriptoriu komentář ke knize

45 Čtyři velcí latinští církevní otcové a čtyři evangelisté, poslední čtvrt. 14. stol., nástěnná malba, České Budějovice, bývalý dominikánský klášter, jižní křídlo křížové chodby. Viz tamtéž, s. 43–44, 71–73.

46 Čtyři velcí latinští církevní otcové, 80. a 90. léta 14. stol., nástěnná malba, Levý Hradec, kostel sv. Klimenta, křížová klenba presbytáře. K levohradeckým malbám nejnověji Z. VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba*, s. 186–192. Srov. ZAO, pobočka Olomouc, sign. CO 585, Olomoucký misál, kol. 1290, fol. 12r; Mistr Theodorik – dílna, Svatý Řehoř Veliký, 1360–1364, desková malba, Karlštejn, kaple sv. Kříže, ostění jižního okenního výklenku.

Jobov⁴⁷ a v Pražském misálu,⁴⁸ kde se Řehoř objevuje jako žehnající polopostava v černé klerice a zeleném pluviálu s papežskou berlou v levé ruce zakončenou latinským křížem.

V 15. století lze pozorovat nárůst počtu gregoriánských zobrazení souvisejících nejen s mírou dochování jednotlivých uměleckohistorických památek,⁴⁹ ale i se vzrůstající pozdně středověkou oblibou sv. Řehoře Velikého jakožto významného světce, neboť se věřilo, že svatý papež svou zázračnou přímluvnou modlitbou dokáže vyvést duše z očištění.⁵⁰ V souvislosti s tím se i v českém středověkém umění mimo standardních Řehořových ikonografických typů objevil v několika nečetných případech nový devoční motiv Mše sv. Řehoře vycházející z legendy,⁵¹ dle které měl sv. Řehoř při celebrování mše v římském kostele Santa Croce in Gerusalemme vidění, během níž se mu zjevil na oltáři Bolestný Kristus (*Vir dolorum*) obklopený *Arma Christi*.⁵²

Na základě výše zmiňovaných příkladů lze konstatovat, že nejstarší gregoriánská ikonografie v českém umění do konce 14. století je poměrně rigidní. V českém středověkém umění se nejstarší ikonografický typ sv. Řehoře jako mnicha s tonzurou, známý z relativně četných zahraničních raně středověkých uměleckohistorických památek, vůbec neobjevuje. První zobrazení sv. Řehoře Velikého se objevuje již ve 12. století v Olomouckém kolektáři v tradiční kompozici, v níž sv. Řehoř jako papež s tiárou diktuje svému sekretáři Petru Diakonovi komentář k Ezechielovi. V 13. a 14. století se sv. Řehoř Veliký objevuje buď jako jednoduše pojatá stojící či sedící postava papeže s tiárou a papežskou berlou variujících typů, nebo jako papež píšící ve skriptoriu a tato zobrazovací tradice přetrvává i v 15. století, kdy se zároveň objevuje v českém umění nefrekventovaný motiv Mše sv. Řehoře.

Summary

To the oldest depictions of St. Gregory the Great in the Bohemian Art until the end of 14th century

The article deals with the oldest views of St. Gregory the Great in the Bohemian Medieval Art until the end of the 14th century. Saint Gregory the Great was included in the specific concept of the four Latin Church Fathers, which was formed in the 8th century and was developed by Pope Boniface VIII in 1295, who proclaimed St. Gregory the Great as a Doctor of the Church by decree „Gloriosus Deus“. In the Czech lands, indications of the cult of St. Gregory the Great appeared in the 12th century, although no church was dedicated to this Christian intellectual throughout the Middle Ages. At the same time, his first complicated depiction in the Olomouc Collectarium from the scriptorium active during the era of Olomouc Bishop Jindřich Zdík, where St. Gregory the Great was presented as a throning pope dictating his comments on Ezekiel to the scribe Peter Diakon, also appeared. Subsequently, no Gregorian iconography appeared in Czech art for almost another 150 years. Only 10 famous Gregory depictions dating from the end of the 13th and 14th centuries have been preserved in Czech art, on which he was usually depicted as a standing or sitting figure of the Pope with his attributes - a tiara or mitre and a crutch or as a pope writing in the skriptorium

47 Herzogenburg, Stiftbibliothek, cod. 94/ 1-2, *Moralia sive expositio in librum B. Job*, 1390–1400, fol. 1r.

48 KNM, sign. XVI A 16, Pražský misál, kol. 1395, fol. 17v.

49 Např. KNM, sign. XV A 8, Misál Jana Strniště z Jablonné, kol. 1405, fol. 18r; České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, sign. R 356, Českobudějovický graduál, 1410–1420, fol. 1r; Brno, Archiv města Brna, sign. XV A 8, Misál, kol. pol. 15. stol., fol. 5r.

50 D. RYWIKOVÁ, *Úvod*, s. 50.

51 Motiv Mše sv. Řehoře se v českém středověkém umění objevuje ve srovnání s početnými nizozemskými či německými vyobrazeními pouze na šesti uměleckohistorických památkách, které můžeme datovat mezi rok 1480 až 1. třet. 16. stol. Detailní ikonografický katalog těchto zobrazení viz L. HALIARSKA, *Mše*, s. 38–62.

52 D. RYWIKOVÁ, *Úvod*, s. 50.

Kateřina Vaďurová

STŘEDOVĚKÉ SKLENĚNÉ KROUŽKY Z OPAVY

Abstract

This article presents one group of mediaeval glass products in Opava, glass rings, in the context of the Bohemian lands and Central Europe. The glass rings from Opava are dated, on the basis of pottery, to the late 13th and early 14th centuries. In this period, the occurrence of glass rings in archaeological sites in Central Europe was already on the wane. Most of the glass rings were obtained during the excavations in the Dominican Monastery in Opava in the 1970s, only one specimen was found in the Lower Square. Attention will be paid both to the question of the origin of these rings from our countries and their production as well as to their possible function.

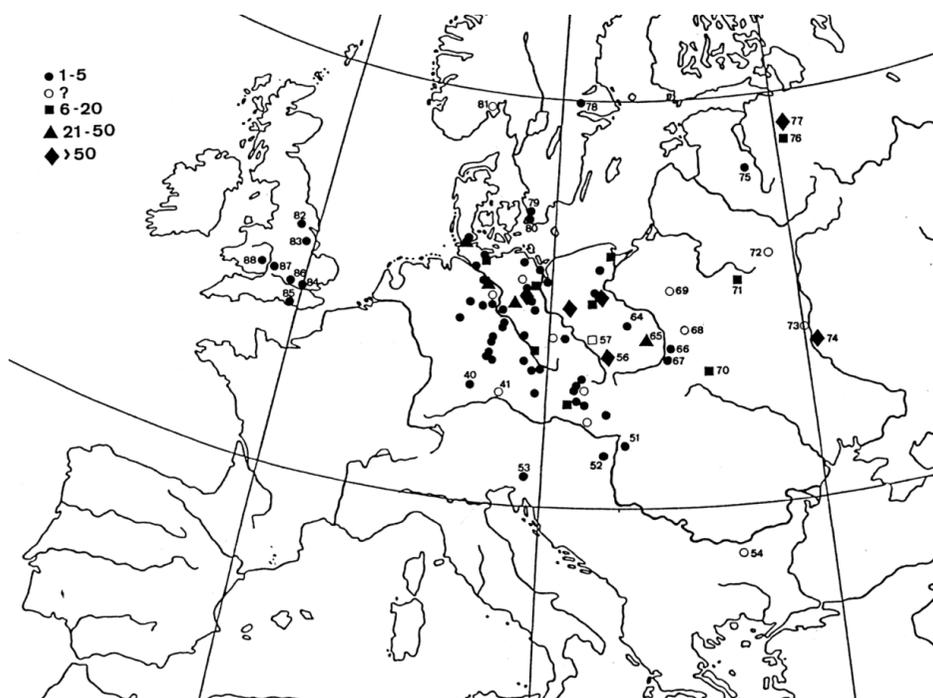
Keywords: Glass rings, Middle Ages, Opava, Dominican Monastery

Neodmyslitelnou součástí hmotné kultury středověku byly výrobky ze skla. V českých zemích se užívání skleněných nádob začalo více šířit až od druhé poloviny 13. století, a to zpočátku především mezi nejvyššími společenskými vrstvami. Již z období předchozího jsou ale doloženy skleněné výrobky – sporadicky zlomky nádob, častěji pak drobné skleněné předměty, jako jsou korálky a kroužky. Právě poslední skupině skleněných artefaktů bude věnován i tento příspěvek. U drobnějších kroužků, do průměru 14 mm, lze vyloučit funkci prstenů (P. Steppuhn je označuje jako tzv. *ringperlen*¹). Pro odlišení budou v příspěvku větší kroužky označovány jako *kroužky/prstýnky* a menší jako *kroužky/ringperly*.

Skleněné kroužky tvořily významnou složku sklářské produkce na rozsáhlém území střední, severní a východní Evropy již od 10. století. Rozšířené jsou především v oblasti ohraničené na severu Baltským mořem, Weserou na západě, Wislou na východě a Dunajem na jihu (Obr. 1). Početné nálezy pocházejí z německých zemí, Čech, Moravy a Polska. Další nálezy jsou ale známy také z Anglie² a Běloruska.³ Oblíbené byly tyto prstýnky také v oblasti Kyjeva a Novgorodu.⁴

V českém Slezsku byly skleněné kroužky nalezeny na několika lokalitách v historickém centru města Opavy – celkem zde bylo zatím zachyceno přes 50 drobných kroužků. Hromadný nález jednoduchých kroužků byl učiněn při výzkumu dominikánského kláštera, který probíhal pod vedením Slezského zemského muzea. V západní polovině Moravské kaple byl odkryt objekt čtvercového půdorysu s bedněním. Obsah spodních vrstev měl charakter typické výplně odpadních jímek, v horní části byl různobarevný jíl se střepovým materiálem. Horní jílovité vrstvy lze datovat před rok 1336, kdy byl již kostel dokončen a vysvěcen, zatímco spodní vrstvy jsou starší, spíše z přelomu 13. a 14. století.⁵ Ve spodních vrstvách bylo nalezeno

-
- 1 Peter STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts aus Schleswig*, Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 16, 2002, 96.
 - 2 Justine BAYLEY, *Glass Rings and the Manufacture of High-Lead Glass*, in: M. Biddle, *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7.II, 1990, s. 269; R. J. CHARLESTON, *Glass Rings*, in: M. Biddle, *Object and Economy in Medieval Winchester*, Winchester Studies 7.II, 1990.
 - 3 Nálezy z Běloruska viz D. G. ULLRICH, *Halbedelsteine und Glasfunde*, in: A. v. Müller - K. v. Müller-Mučí, *Ausgrabungen, Funde und naturwissenschaftliche Untersuchungen auf dem Burgwall in Berlin-Spandau*, Archäologisch-historische Forschungen in Spandau 3, 1989, obr. 14.
 - 4 Více literatury k tématu viz P. STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts*, s. 96.
 - 5 Vlasta ŠIKULOVÁ, *Záchranné akce v areálu středověké Opavy*, Přehled výzkumů (dále jen PV) 1971, 1972, s. 121.

Obr. 1. Rozšíření skleněných kroužků v Evropě.
(Převzato z: D. G. ULLRICH, Halbedelsteine und Glasfunde, s. 57–99.)

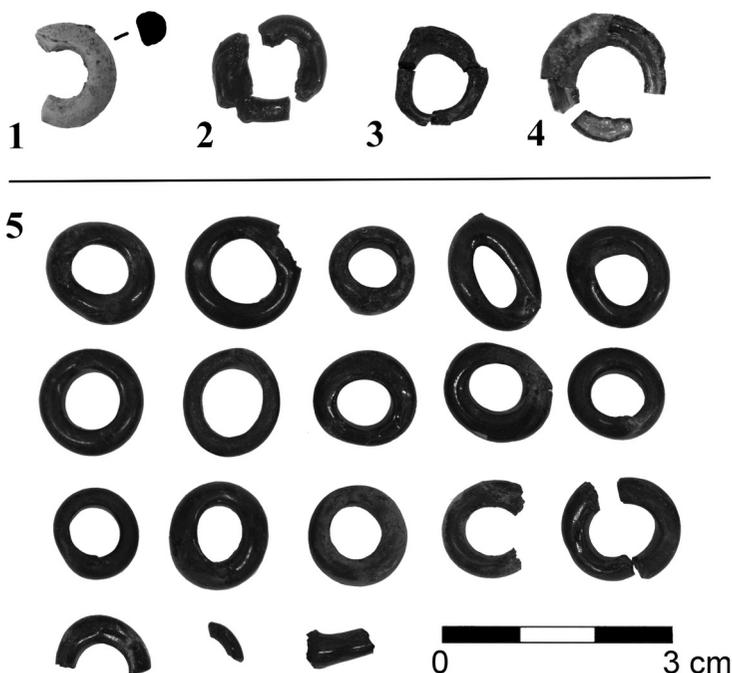
13 celých kroužků, zlomky minimálně 30 dalších exemplářů (Obr. 2:5) a fragmenty dutého skla zdobené hladkými vlákny. Kroužky jsou vyrobeny z jednoduše svinutého hladkého vlákna kulatého průřezu s mírně zploštělou vnitřní stranou. Vnější průměr kroužků se pohybuje od 10 do 15 mm. Sklo všech výše zmiňovaných kroužků je silně zkorodované, druhotně opakní hnědočerné až černé.

Tím výčet kroužků z dominikánského kláštera ale nekončí. Zlomky tří dalších podobných kroužků byly nalezeny v moravské kapli (Obr. 2:3). U jednoho kroužku nebylo možné určit průměr kvůli malé velikosti fragmentu, druhý exemplář měl vnější průměr 12–13 mm a třetí 15–16 mm. Poslední kroužek měl pod silnou vrstvou koroze zachované skelné jádro z čirého skla jasně žlutého zbarvení (Obr. 2:4, Obr. 4). V kapli byl nalezen ještě jeden kroužek, který se ale provedením výrazně odlišuje od ostatních – má pravidelný kruhový tvar, průměr 14 mm a je vyroben ze silnějšího vlákna o průřezu ve tvaru „D“ (Obr. 2:1). Původní zbarvení skloviny také nelze určit kvůli korozi. Drobný zlomek dalšího zcela zkorodovaného kroužku pochází z jámy č. 8.

Jediný kroužek byl nalezen spolu s korálkem ze sytě zeleného skla na Dolním náměstí, v kontextu 2. poloviny 13. století (Obr. 2:2). Kroužek má vnější průměr ca 13 mm a je vyroben z vlákna silného 3 mm.⁶ Všechny skleněné kroužky z Opavy lze přiřadit k typu A,⁷ který

6 Kroužek pochází z výzkumu NPÚ, ú.o.p. Ostrava, č. akce 27/03.

7 Typologie skleněných kroužků podle: Jerzy OLCZAK, *Średniowieczne szklane pierścionki-obraczki-kółka. Kilka uwag o technice formowania funkcji*, *Archaeologia et historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, 2000, s. 311–322.

Obr. 2. Skleněné kroužky z Opavy. 1, 3-5 – Dominikánský klášter (inv. č. M9282; přír. č. 75/7, 76/19 i, 72/28), 2 – Dolní náměstí (inv. č. 27/03-137/5).

představuje nezdobené jednoduché kroužky. Opavské exempláře jsou nedbale provedené, často mají nepravidelný až zploštělý tvar a tloušťka vlákna se liší. Malý vnitřní průměr kroužků vylučuje jejich funkci jako prstýnky. Téměř ve všech případech je sklo druhotně opakní, zcela zkorodované. Tento typ kroužků byl rozšířen od sklonku 12. století, ale především ve 13. století.⁸ Svým charakterem opavské kroužky odpovídají tzv. *ringperlen*, které jsou známé z Německa.⁹ Vzhledem, nedbalým provedením i charakterem koroze se opavské exempláře podobají kroužkům z Tlesek, které ale měly větší průměr (viz níže).

Rozšíření skleněných kroužků ve střední Evropě

V českých zemích byly kroužky rozšířeny především od 11. do 13. století. V mladohradištním období byly také součástí pohřební výbavy, ale v této práci bude pozornost věnována nálezům ze sídlištního prostředí. Z publikovaného materiálu je kromě nálezů z Tlesek doposud z Čech¹⁰

8 Eva ČERNÁ – Kateřina TOMKOVÁ – Václav HULÍNSKÝ, *Proměny skel od 11. do 13. století v Čechách – The glass transformation in Bohemia between the eleventh century and the end of the thirteenth century*, Archeologické Rozhledy (dále jen AR) LXVII/1, 2015, s. 82; Lenka SEDLÁČKOVÁ – Dana ZAPLETALOVÁ, *Skleněné kroužky z Brna a problematika raně středověkého sklářství na Moravě*, AR LXIV, 2012, s. 539–540.

9 Viz P. STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts*, s. 94–95.

10 Z Čech jsou dosud známy nálezy z více než 40 lokalit (viz E. ČERNÁ – K. TOMKOVÁ – V. HULÍNSKÝ, *Proměny skel*, s. 81–86).

a Moravy známo více než 130 kroužků (a další stovky drobných zlomků) ze sídlištních situací 12. a 13. století a řada exemplářů ze starších kontextů.¹¹

V moravském prostředí jsou kroužky/ringperly a kroužky/prstýnky z 12. až 13. století doloženy například na několika lokalitách v Brně – na Kopečné ulici 37, na Vídeňské ulici 16, na Václavské a Mečové ulici. Kroužky z brněnských kontextů lze rozdělit do několika typů podle velikosti a dekoru. Zastoupeny jsou zde jak jednoduché jednobarevné kroužky (typ A) ze zeleného, žlutého nebo vzácněji z modrého skla, tak i kroužky zdobené jinobarevným vláknem (typ B).¹² Výjimečným nálezem jsou kroužky ze žlutého a světle zeleného skla zdobené po obvodu natavenými kuličkami z Mečové ulice.¹³

Jednotlivé nálezy kroužků/prstenu z 12. až 13. století pocházejí z Hodonína¹⁴ a překvapivě i z vesnického prostředí – z Konůvek a Mstěnic.¹⁵ Menší kroužek vyrobený z nazelenalého skla byl nalezen na Smilově hradisku u Prostějova.¹⁶ Vzácnější jsou kroužky z modrého skla, doložené například nad Kulatém kopci u Žabčic.¹⁷ Deset kroužků/ringperel o průměru 12–14 mm bylo nalezeno při výzkumu hradu ve Veselí nad Moravou.¹⁸ Další nálezy jsou známy z olomouckého hradu,¹⁹ z Hrnčířské ulice v Olomouci²⁰ a sedm kroužků/prstenu pochází ze znojemského hradu.²¹

V Čechách jsou skleněné kroužky doloženy v sídlištním prostředí ve 13. století jednotlivými nálezy na lokalitách Bedřichův Světec, Bílina a Lestkov. Kroužky z těchto lokalit mají větší průměr, takže mohly sloužit jako prstýnky. Šest dalších kroužků/prstenu z různě barevného skla bylo nalezeno v Praze-Klárově.²² Přes 50 kroužků/prstenu a kroužků/ringperlí je evidováno z prostoru Pražského hradu.²³ Unikátní je hromadný nález z tvrže Tlesky u Jesenice, kde bylo v keramické konvici uloženo několik desítek až stovek skleněných kroužků. Podle E. Černé

11 Další dosud nepublikované nálezy jsou známy z Nymburka (Hedvika SEDLÁČKOVÁ – Dana ROHANOVÁ, *Středověké a renesanční sklo*, in: M. Plaček – M. Dejmal a kol., *Veselí nad Moravou Středověký hrad v říční nivě*, Brno 2015, s. 311).

12 Viz L. SEDLÁČKOVÁ – D. ZAPLETALOVÁ, *Skleněné kroužky z Brna*, s. 543–544.

13 Viz Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Das Glas deutscher Provenienz in Mähren, Tschechische Republik*, in: L. Clemens – P. Steppuhn, *Glasproduktion. Archäologie und Geschichte. Beiträge zum 4. Internationalen Symposium zur Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Glashütten Europa*, 2012, Abb. 3; Eva ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo v zemích koruny české*. Katalog výstavy, Most 1994, č. kat. 54.

14 L. SEDLÁČKOVÁ – D. ZAPLETALOVÁ, *Skleněné kroužky z Brna*, s. 539, pozn. 3.

15 Vladimír NEKUDA, *Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic 3. Raně středověké sídliště*, Brno 2000, s. 280–281, obr. 333: b-c.

16 Anna KOUDELKOVÁ, *Nové nálezy skla z archeologických výzkumů v Olomouci, Uničově a Litovli*, Brno 2013, bakalářská práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, vedoucí práce Z. Měřínský, s. 21, dostupné z: <http://is.muni.cz/th/361531/ff_b/> (citováno ke dni 21. 12. 2017).

17 Zdenka HIMMELOVÁ, *Archeologické nálezy skla na moravských opevněných sídlech. Archäologische Glasfunde von mährischen befestigten Siedlungen*, Archaeologia historica (dále jen AH) 19, 1994, s. 431.

18 H. SEDLÁČKOVÁ – D. ROHANOVÁ, *Středověké a renesanční sklo*, s. 310–311.

19 Pavel MICHNA – Miloslav POJSL, *Románský palác na Olomouckém hradě: Archeologie a památková obnova – Der romanische Palast auf der Olmützer Burg (Archäologie und Denkmalpflege*, Olomouc 1988, s. 39).

20 A. KOUDELKOVÁ, *Nové nálezy skla*, příl. F, obr. 2. Další kroužek byl nalezen ve vrstvách 2. poloviny 11. století na Pekařské ulici č. 3.

21 Bořivoj DOSTÁL, *Skleněné prsteny ze Znojma*, in: J. Poulík (red.), *Sborník II., Františku Vildomcovi k pětadesátinám*, 1963, s. 73–75.

22 E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 53, 55, 57, 58.

23 E. ČERNÁ – K. TOMKOVÁ – V. HULÍNSKÝ, *Proměny skel*, s. 81.

zde bylo 68 celých nepravidelných kroužků a 162 zlomků.²⁴ Ve starší zprávě ale B. Nechvátal a P. Radoměřský uvádí, že konvice obsahovala ca 400 malých skleněných kroužků o průměru většinou 18–22 mm. Většina z nich byla vyrobena z druhotně neprůhledného skla černé barvy, pouze několik jich bylo ze skla průhledného zeleného.²⁵ Nález je datovaný do konce 13. století. Menší hromadný nález kroužků/prstenů datovaný do 13. století pochází z hradu Landštejna, kde bylo nalezeno 20 celých a zlomky dalších jedinců z tmavě zeleného a černého skla. Průměr kroužků se pohybuje v rozmezí 20–30 mm.²⁶ Několik kusů drobných kroužků/ringperlí bylo nalezeno v Nymburku na náměstí Přemyslovců čp. 17.²⁷ Početný soubor čítající téměř 40 kusů kroužků/prstenů i kroužků/ringperlí ze zeleného, žlutého a modrého skla, který je ale datován již do 11. až 12. století, pochází ze Žatce.²⁸

Také na Slovensku je tento druh skleněných výrobků zdokumentován. Jeden kroužek/prsten pochází Bratislavy–Ventúrské ulice 11–13,²⁹ další kroužky jsou známy z Bratislavského hradu, Rudnayova náměstí č. 4 a Hlavního náměstí.³⁰ Skleněné kroužky/prsteny i kroužky/ringperly byly nalezeny také v Nitře–tržnici, kde byla doložena i jejich výroba.³¹ Převládaly zde jednoduché jednobarevné kroužky, ale nalezen byl i zlomek kroužku z tmavě modrého skla zdobený žlutým vláknem a šest zlomků kroužků s oválným štítkem.

Skleněné kroužky jsou hojně doloženy na území dnešního Německa. Ze Schleswigu je známo 67 kroužků z kontextů 11. až 13. století, z nichž 46 mohlo vzhledem k většímu průměru sloužit jako prstýnky. Kroužky jsou vyrobené ze žlutého nebo zeleného skla olovnatého složení a jsou pečlivě zpracované. Skleněné kroužky byly nalezeny také v dalších městech, například v Högteru³² a Lübecku, objevují se také na místech bývalých středověkých tržišť. Drobnější kroužky, které kvůli svým rozměrům nemohly sloužit jako prstýnky, ale spíše jako korálky do řůzence nebo ozdoby oděvu, P. Steppuhn označuje jako tzv. *ringperlen*. Většinou se jedná o jednoduché nezdobené kroužky nepravidelného tvaru, vyrobené ze silně zkorodovaného skla. Početné nálezy pocházejí z 11. až 12. století z Dolního Saska, kde je doložena jejich

24 Tamtéž, č. kat. 54.

25 Podle posudku K. Komárka a dalších se jedná pouze o korozní vrstvu, pod kterou je zachováno jádro kroužků ze zeleného skla (Pavel RADOMĚŘSKÝ, *Príspevek k otázce primitivních platidel 13. století*, in: Sborník II. numismatického symposia, Brno 1976, s. 110). Více viz Bořivoj NECHVÁTAL – Pavel RADOMĚŘSKÝ, *Archeologický výzkum na tvrzi v Tleskách u Jesenice (okres Rakovník)*, Časopis Národního muzea (dále jen ČNM) 132, 1963, s. 6, Obr. 2.

26 E. ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo*, č. kat. 56.

27 Nepublikované nálezy z výzkumu Polabského muzea v Poděbradech (H. SEDLÁČKOVÁ – D. ROHANOVA, *Středověké a renesanční sklo*, s. 311).

28 Eva ČERNÁ, *Nálezy středověkého skla ze Žatce – Mittelalterliche Glasfunde in Žatec (Saaz)*, in: Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie XVIII, Plzeň 2007, s. 15–16, obr. 6.

29 Branislav LESÁK, *Ojedinelý nález skleněného krůžku z Ventúrskej ulice 11–13 v Bratislave*, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 46, 2009, s. 33–34.

30 Hedvika SEDLÁČKOVÁ – Dana ROHANOVA – Branislav LESÁK – Petra ŠIMONČIČOVÁ-KOŮŠOVÁ, *Medieval Glass from Bratislava (ca 1200–1450) in the Context of Contemporaneous Glass Production and Trade Contacts*. in: Památky archeologické CV, 2014, s. 215–264. Zde i odkazy na další literaturu.

31 Peter BEDNÁR – Eva FOTTOVÁ, *Nitra – tržnica. Príspevok k poznaniu stredovekého mesta*, AH 28, 2003, s. 309–310.

32 Andreas KÖNIG, *Die archäologischen Funde der Rathausgrabung in Höxter aus den Jahren 1988 bis 1992 – Ein erster Überblick*, Schriften des Weserrenaissance-Museums Schloß Brake 7, 1994, s. 171.

výroba ve sklárně Steimcke v Bramwaldu a Hills u Grünenplan.³³ V německých městech se ale vyskytují hlavně v období od roku 1200 a po roce 1300 již mizí.³⁴

Četné skleněné kroužky pocházejí z Polska ze slezských měst Wrocław, Niemcza a Opole z kontextů 10. až 13. století.³⁵ Zastoupeny jsou zde prstýnky se štítkem, se žebry, jednoduché kroužky/prstýnky jednobarevné nebo zdobené žlutým vláknem. V případě kroužků/ringperel se ve většině případů jedná o jednoduché nezdobené exempláře vyrobené ze žlutého, zeleného až zelenomodrého čirého skla, vzácněji ze skla černého neprůhledného. Průměr těchto kroužků se pohybuje v rozmezí od 14 mm do 17,5 mm, větší exempláře jsou vzácné.

Otázka původu a produkce skleněných kroužků

Otázka provenience skleněných kroužků z našeho území není dosud spolehlivě vyřešena. Ve 12. a 13. století již musíme počítat s možností výroby v domácích dílnách, vyloučit ale nelze ani cizí původ. Na Moravě byly kroužky pravděpodobně vyráběny na několika lokalitách z dováženého skla. Za doklad výroby lze pokládat situace zachycené na hradišti Vysoká Zahrada u Dolních Věstonic a v Brně na Vídeňské ulici č. 16.

Na hradišti Vysoká Zahrada byl zachycen výrobní objekt z 11. století, pravděpodobně šperkařská dílna, ve které bylo mimo jiné nalezeno 15 korálků, zlomky záušnic, prstenu, drobné olovené závaží a 49 zlomků skleněných kroužků/prstenu.³⁶ Mezi kroužky bylo i několik nepodařených výrobků, což spolu s absencí suroviny a výrobního odpadu svědčí o tom, že v dílně byly vyráběny kroužky z importovaného surového skla. Analýzy složení skla prokázaly stejné složení jako u některých exemplářů z Polska.³⁷

Výrobu skleněných kroužků mohou dokládat také nálezy z Brna–Vídeňské ulice č. 16, kde byly v kontextu 11. až 12. století kromě tří celých kroužků a deseti zlomků nalezeny mimo jiné i technické misky s různě barevnou skelnou polevou na vnitřní straně.³⁸ Jiné skleněné výrobky na lokalitě nebyly nalezeny, je tedy pravděpodobné, že misky byly používány právě k výrobě kroužků.

Miskovité sklářské tyglíky jsou doloženy i v Praze a Nitře.³⁹ Tyglíky z Nitry–tržnice pocházejí ze sídlištních objektů a z vrstev 2. poloviny 11. až 1. poloviny 13. století, kde byly nalezeny spolu se zlomky kroužků, mezi nimiž byly i nepodařené výrobky.⁴⁰ Ke sklářské

33 Christian LEIBER, *Die hoch- und spätmittelalterlichen Glashütten im Hils bei Grünenplan Landkreis Holzminden*, in: Die Kunde 42/42. Festschrift zum 65. Geburtstag von Gernot Jacob-Friesen, Hannover 1990/91, s. 511–522, 532, obr. 3–5; H. G. STEPHAN, *Geländeforschungen des Seminars für Urund Frühgeschichte im Jahre 1987*, Göttinger Jahrbuch 36, 1998, s. 283, obr. 3.

34 P. STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts*, s. 94–96.

35 Viz Aleksandra PANKIEWICZ – Sylwia SIEMIANOWSKA – Krzysztof SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana z głównych ośrodków grodowych Śląska (Wrocław, Opole, Niemcza)*, In pago Silenzi. Wrocławskie Studia Wczesnośredniowieczne 3, Wrocław 2017.

36 Objekt č. 2 byla nadzemní stavba kúlové konstrukce se zahloubenou pecí nepravidelného kruhového půdorysu (více viz Zdenka HIMMELOVÁ – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Objekt s doklady výroby a distribuce šperkařských výrobků na hradišti „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic (okr. Břeclav)*, in: Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami. Sborník, 1987, s. 129–131; Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Hmotná kultura mladší doby hradištní na Moravě a ve Slezsku*, AH 38/1, 2013, s. 49).

37 Jerzy OLCZAK, *Proizvodstvo stěkljannyh perstněj na slavjanskoj territorii vsrednie veka*, Sovětskaja archeologija 3, 1959, s. 81–90.

38 L. SEDLÁČKOVÁ – D. ZAPLETALOVÁ, *Skleněné kroužky z Brna*, s. 538.

39 U pražských exemplářů byla analýzami prokázána souvislost tyglíků se sklářskou výrobou (Jarmila ČIHÁKOVÁ – Ladislav HRDLÍČKA, *Technické misky s polevou v pražské keramice 12–13. století*, AH 15, 1990; Jan ZAVŘEL, *Skláři v pražském podhradí?*, AR 55, 2003, s. 728–733.

40 P. BEDNÁR – E. FOTTOVÁ, *Nitra – tržnice*, s. 309–310.

výrobě byla používána i běžná keramika, což dokládají nálezy z Čáslavi a Malína u Kutné Hory.⁴¹ Misky se skelnou polevou jsou známy také z řady dalších lokalit v Evropě, například z Lincolnu, Yorku, Sigtuny a Wolinu.⁴² Podobné nálezy údajně pocházejí také z Opavy. Zlomek hrubé keramiky s nestejnou oboustrannou polevou byl nalezen na bývalém Senném trhu ve vrstvách 1. poloviny 13. století a v odpadní jámě na hradeckém předměstí v kontextu 2. poloviny 14. století.⁴³

Výroba skleněných kroužků je doložena také na území dnešního Německa, kde měla sklářská výroba dlouhou tradici. Jak již bylo zmíněno výše, již od 2. poloviny 12. století patřily kroužky do sortimentu dolnosaských skláren ve Steimecke v Bramwaldu a Hills u Grünenplan.⁴⁴ Další produkční centrum bylo zachyceno v Erfurtu, kde byly ve 13. století vyráběny kroužky z vysoce olovnatého i draselno-olovnatého skla zeleného, žlutého⁴⁵ nebo modrozeleného zbarvení.⁴⁶

Také v polském Slezsku je doložena výroba skleněných šperků, včetně kroužků. Na lokalitách Opole, Wrocław, Obiszów a Niemcza byly zachyceny doklady raně středověkých sklářských dílen zaměřených především na skleněnou „bižuterii“. V Opoli–Ostrówku sklářskou výrobu dokládají hrušky skla, polotovary i nepodařené výrobky. Vyráběny zde byly šperky ze skla s vysokým obsahem olova.⁴⁷ Podobné doklady pocházejí z Wrocławu, kde byly ale zachyceny i pece, které mohou souviset právě se sklářskou výrobou.⁴⁸ Sklářské dílny v Niemcza byly identifikovány na základě nálezů tyglíků a strusek jak v prostoru vlastního hradu, tak i za hradbami.⁴⁹ V žádném z těchto raně středověkých hradisek ale není doložena samotná výroba skla, pouze zpracování importované suroviny. Problematická je především interpretace některých skelných strusek v souvislosti se sklářskou výrobou, neboť podle posledních výsledků souvisejí spíše s hutnictvím.⁵⁰

Technologie výroby

Skleněné kroužky mohly být vyráběny dvěma způsoby. Prvním z nich je tzv. navíjení. Tato technika spočívá v navíjení plastické skelné hmoty nabrané z tyglíku nebo zahřáté skleněné tyčinky na kolík nebo tyč (Obr. 3). Tento výrobní postup je většinou snadno rozpoznatelný,

41 J. ZAVŘEL, *Skláři v pražském podhradí?*, s. 730.

42 J. BAYLEY, *Lincoln. Evidence for glass-working on Flaxengate and other sites in the city*, Technology report, Portsmouth 2008, s. 6–14, 16–17; Jerzy OLCZAK, *Wytwórczość szklarska na terenie Polski we wczesnym średniowieczu*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968, s. 30.

43 J. ČIHÁKOVÁ – L. HRDLIČKA, *Technické misky*, s. 414; Vlasta ŠIKULOVÁ, *Středověká polévaná keramika z Opavy*, AH 10, 1985, s. 230.

44 H. G. STEPHAN, *Geländeforschungen*, s. 283, obr. 3; Ch. LEIBER, *Die hoch- und spätmittelalterlichen Glashütten*, s. 511–522, 532, obr. 3–5.

45 Velká část kroužků je vyrobena právě ze žlutého skla. Je převaha této barvy otázkou snadnější výroby nebo má napodobovat jantarové nebo zlaté šperky? (viz A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 43).

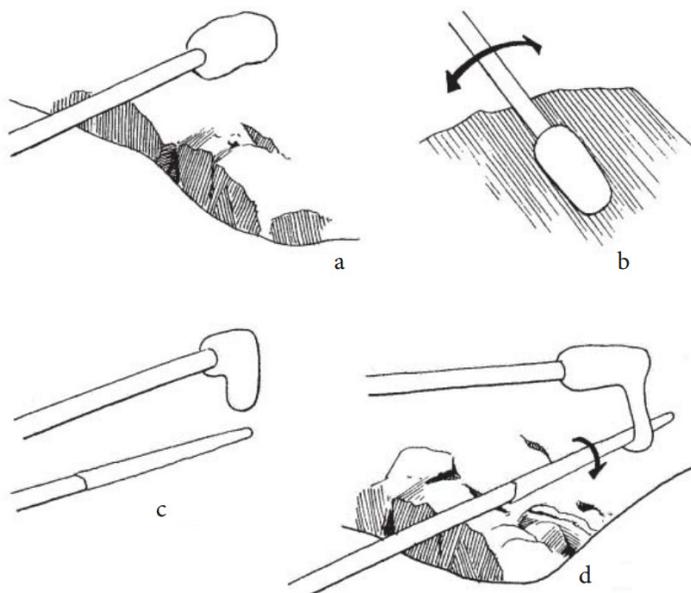
46 Oliver MECKING, *Medieval Lead Glass in Central Europe*, *Archaeometry* 55, 2013, s. 643–644.

47 J. OLCZAK, *Wytwórczość szklarska*, s. 57–79.

48 Jadwiga BISZKONT, *Późnośredniowieczne szklarstwo na Śląsku*, in: *Wratislava Antiqua* 7, Wrocław 2005, s. 11–13; J. OLCZAK, *Wytwórczość szklarska*, s. 148–159.

49 J. BISZKONT, *Późnośredniowieczne szklarstwo*, s. 9; A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 69.

50 Osobní sdělení Aleksandry Pankiewicz (101. kulatý stůl na téma „Raně středověké sklářství ve světle nálezů ze slezských hradů“, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, 22. 5. 2018).

Obr. 3. Výroba skleněných kroužků navíjením. (Převzato z: A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 25.)

často je totiž patrné nedokonalé spojení konců skelného vlákna, které se překrývají.⁵¹ Touto metodou byla vyrobena také většina kroužků z dominikánského kláštera i kroužek z Dolního náměstí z Opavy.

Druhý způsob výroby kroužků a prstenů je za pomoci hrotu.⁵² Tato technika spočívá v nabrání skleněné hmoty na kovový hrot a rychlém otáčení nástroje. Díky tomu se postupně zvětšoval otvor ve skleněné hmotě a vznikl tak kroužek. Výsledkem byly poměrně pravidelné kroužky s průřezem vlákna ve tvaru „D“. Tento způsob výroby skleněných kroužků popisuje mnich Theophil v knize *Diversarum Artium Schedula* z 12. století.⁵³

Chemické složení skla kroužku z Opavy

Složení skel se zabývala například i E. Černá, K. Tomková a V. Hulínský. V jejich práci se objevuje dělení skel z 11. až 13. století do několika skupin podle složení.⁵⁴ Podle chemických analýz byla většina skleněných kroužků z území Čech z 11. až 13. století vyrobena z olovnatého binárního (PbO-SiO_2) nebo draselno-olovnatého skla ($\text{PbO-K}_2\text{O-SiO}_2$). Vzácně bylo u kroužků

51 A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 37; zde odkazy na další literaturu.

52 Viz J. OLCZAK, *Średniowieczne szklane pierścionki*, ryc. 2.

53 Stanisław KOBIELUS – Beata KULESZA-DAMAZIAK, *Teofil Prezbiter. Diversarum Artium Schedula, Średniowieczny zbiór przepisów o sztukach rozmaitych*, Tyniec-Kraków 1998, kniha 2, kap. XXXI, De annulis.

54 Viz E. ČERNÁ – K. TOMKOVÁ – V. HULÍNSKÝ, *Proměny skel*.

**Obr. 4. Detail kroužku z Dominikánského kláštera (přír. č. 76/19).
Na povrchu je patrná silná korozní vrstva.**

dochovaného jádra (Obr. 4, Obr. 4a). Vysoký obsah P_2O_5 ve skle ukazuje buď na použití kapradí jako jednoho ze zdrojů alkálií, nebo na počáteční korozi.⁵⁸

Kroužků z draselno-vápenatého skla, které se více rozšířilo až ve 13. století, není v našich zemích mnoho. Z tohoto typu skla jsou vyrobeny kroužky z nazelenalého skla z Jiřského náměstí na Pražském hradě a ze Žabonos. Na podobné složení ale ukazují i starší analýzy zkorodovaných kroužků.⁵⁹ Doloženy jsou také v polském Slezsku, například v Niemcza.⁶⁰

vzorek	SiO ₂	Al ₂ O ₃	CaO	K ₂ O	Na ₂ O	MgO	MnO	FeO	P ₂ O ₅	TiO ₂	BaO	SO ₃
1. měř.	49,17	2,51	16,4	16,64	0,6	4,37	0,25	0,71	8,53	0,21	0,24	0,37
2. měř.	49,33	2,59	16,3	16,58	0,66	4,19	0,18	0,65	8,75	0,24	0,23	0,3
3. měř.	49,68	2,61	16,15	16,55	0,56	4,4	0,18	0,67	8,59		0,21	0,4
prům.	49,39	2,57	16,28	16,59	0,61	4,32	0,2	0,68	8,62	0,15	0,23	0,36

Tab. 1. Složení skla kroužku z dominikánského kláštera (přír. č. 76/19).

55 Tamtéž, s. 100; A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 182.

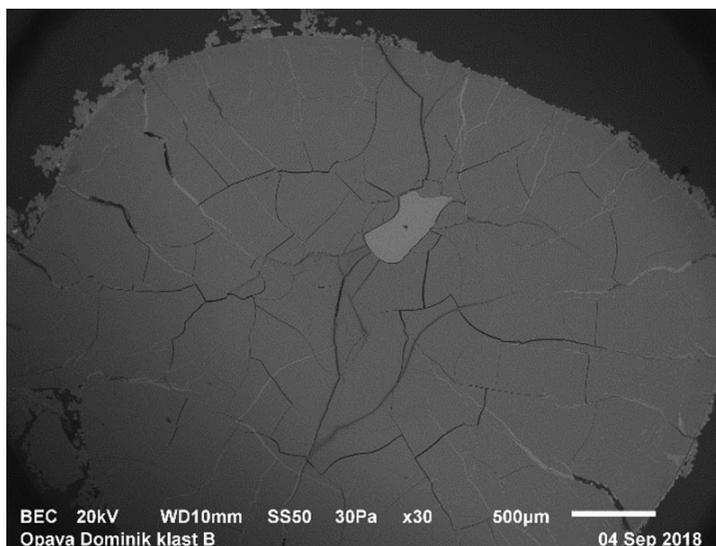
56 Scanning Electron Microscopy s EDS analyzátořem (pro chemickou analýzu).

57 K. H. WEDEPOHL, *Chemical Composition of Medieval Glass from Excavations in West Germany*, *Glastech Ber. Glass Sci. Technol.* 70 (8), 1997, s. 246–255.

58 Za provedení a vyhodnocení analýz děkuji Doc. Dr. Ing. Daně Rohanové z VŠCHT v Praze.

59 E. ČERNÁ – K. TOMKOVÁ – V. HULÍNSKÝ, *Přeměny skel*, s. 100.

60 A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 182.

Obr. 4a. Malá dochovaná část původního skla kroužku (přír. č. 76/19) – světle šedá ploška (kolmý řez sklem, SEM/EDS). Autor: D. Rohanová.

Funkce skleněných kroužků: Platidlo nebo ozdoby oděvu a vlasů?

Otázka funkce skleněných kroužků není doposud spolehlivě zodpovězena. Kroužky většího průměru mohly sloužit jako prstýnky, čemuž odpovídá i poloha některých hrobových nálezů. V případě drobných exemplářů je ale tato funkce vyloučena a lze o nich uvažovat spíše jako o ozdobách oděvu či vlasů nebo mohly být používány jako korálky do růženců. Vzácně byly součástí náhrdelníků ze skleněných korálek nebo fungovaly jako závěsky na esovitých záušnicích.⁶¹ Vyloučeny ale nejsou ani další interpretace.

1) Ozdoby vlasů a oděvu

Ozdobným prvkem oděvu nebo vlasů mohly být zejména kroužky menších rozměrů. V hrobech se často nacházejí v blízkosti hlavy zemřelého, je tedy možné, že byly našity na pokrývce hlavy nebo zapletené do vlasů.⁶² Využití kroužků jako vlasových ozdob je zachyceno ve Velislavově bibli, v knize Genesis, kde Abrahamův služebník navléká jeden kroužek Rebece na prst a další kroužky má Rebecka zavěšené ve vlasech (Obr. 5).⁶³ Stejným způsobem zavěšené kroužky jsou znázorněny také na dalším vyobrazení ve Velislavově Bibli, kde ale mají jiný účel. Vyobrazen je zde Túbal-kain – mistr všech řemeslníků a ženská postava, která v ruce drží několik kroužků. Zvážit zde musíme především možnost, že kroužky mohly být využívány jako nemonetární platidlo (Obr. 6).⁶⁴

61 Skleněné kroužky žluté, zelené a modré barvy byly nalezeny například na pohřebišti v Drnovicích, Šaraticích, Troubsku a Vícemilicích (viz Vlasta ŠIKULOVÁ, *Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní*, in: *Pravěk východní Moravy I. Sborník pro pravěk a časnou dobu historickou v Gottwaldovském kraji*, 1959, s. 142–143, Tab. 18:3; zde i další literatura).

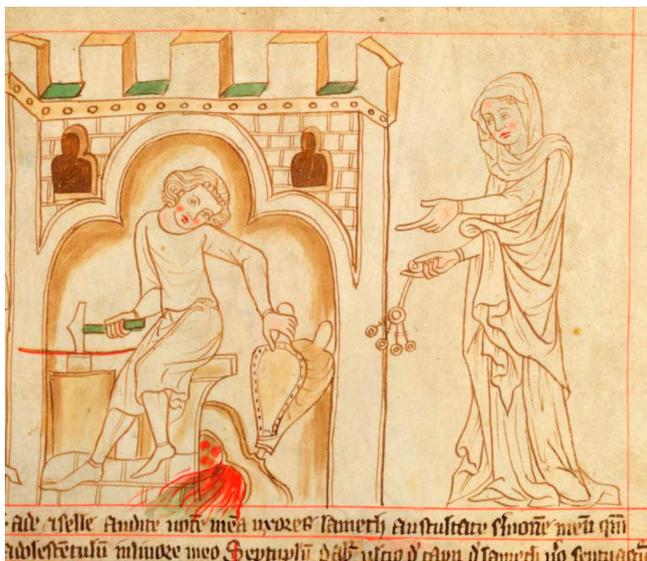
62 Jadwiga BRONICKA-RAUHUT, *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Czersku*, Warszawa 1998, s. 26.

63 Zdeněk UHLÍŘ, *Velislavova bible*, Praha 2007, fol. 24r. Srovnej: *Gen. 24*. In: *Bible. Písmo svaté starého a nového zákona*. Ekumenický překlad, Praha 1985.

64 Z. UHLÍŘ, *Velislavova bible*, fol. 7v.

Obr. 5. Možné vyobrazení skleněných kroužků ve Velislavově bibli, výřez z fol. 24r.

Obr. 6. Možné vyobrazení kroužků ve Velislavově bibli, výřez z fol. 7v.

2) Platidlo

Rada komodit z různého materiálu mohla mít v období středověku kromě své primární funkce i funkci platidla. Výrobky ze skla patřily v raném a na počátku vrcholného středověku stále mezi velmi luxusní zboží a je tedy možné, že v jistých situacích mohly nahrazovat mince. Tato funkce je zvažována také u několika hromadných nálezů ze středoevropského prostoru obsahujících skleněné korálky a u skleněných náramků z Kyjevské Rusi. Stejně tak je možné, že i skleněné kroužky mohly sloužit jako nemonetární platidlo.⁶⁵ Z nálezů z českých zemí lze o ekonomické funkci skleněných kroužků uvažovat v případě hromadného nálezu z Tlesek. Tento depot je na základě konvice, ve které byl uložen, datován do závěru 13. až počátku 14. století, tedy do období krize drobné mince, kdy byl nedostatek drobných nominálů. Značná část kroužků z Tlesek byla navíc záměrně rozpůlená již při výrobě, čemuž nasvědčují stopy po nástroji s ostrým břitem. Rozpůlením kroužků je vyloučen jejich ozdobný účel, ale jako platidlo mohly fungovat i nadále.⁶⁶

Pro tuto teorii by mohla svědčit skutečnost, že kroužky jsou někdy nalézány na místech středověkých tržišť.⁶⁷ Například ve Wroclawi na Dómském ostrově bylo ve vrstvách od 3. čtvrtiny 11. století do konce 12. století nalezeno velké množství skleněných šperků,

65 Viz Jerzy OLCZAK, *On glass serving as money in Medieval archaeological sources*, *Archaeologia Polona* 45, 2007. O vysoké hodnotě skleněných ozdob svědčí i pečlivě ukryté kroužky a korálky pod podlahami domů (A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 42).

66 B. NECHVÁTAL – P. RADOMĚRSKÝ, *Archeologický výzkum na tvrzi v Tleskách*, s. 8.

67 P. STEPPUHN, *Glasfunde des 11. bis 17. Jahrhunderts*, s. 95; A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 42–43.

především kroužků a prstýnků, spolu s jednotlivými mincemi, fragmenty vah a olověných závaží.⁶⁸ Zda tyto kroužky sloužily opravdu jako platidlo nebo se jednalo pouze o předmět obchodu, nelze určit.

3) Další interpretace

Z řady dalších možných interpretací skleněných kroužků lze zmínit například jejich použití jako žetonů do středověké hry nebo jako tzv. hornických známek. Ty sloužily jako odměna horníkům za odvedenou práci a v období středověku byly oblíbené. Tuto teorii lze zvážit především v případě depotu z Tlesek, kde je v blízkosti doložena těžba zlata.⁶⁹ Další možnou teorií je, že kroužky představují jistou formu polotovaru, v jaké byla skleněná surovina přepravována.

Závěr

V případě hromadného nálezu skleněných kroužků z dominikánského kláštera i kroužku z Dolního náměstí lze vzhledem k jejich malým rozměrům bezpečně vyloučit funkci prstenů. Jednou z možných interpretací je, že se jednalo o ozdoby, které byly našívány ve větším množství přímo na oděv. Všechny kroužky jsou nezdobené, nepravidelné, z jednoduše svinutého vlákna a byly vyrobeny metodou navíjení. Vzhledem k nízké estetické hodnotě některých kroužků je možné, že se jedná o nepodařené výrobky.

Otázkou zůstává provenience sklářské suroviny, neboť nikde v Opavě ani okolí není na sklonku raného středověku doložena výroba nebo zpracování skla. Technologie výroby kroužků nebyla příliš náročná, což se mohlo projevit i v rozdílech ve výrobních zařízeních a neschopnosti je archeologicky zachytit. K utavení skla z importované suroviny by tedy stačila méně sofistikovaná výrobní zařízení (pícka, menší tyglíky).⁷⁰ Nelze tedy vyloučit, že tyto skleněné kroužky byly vyrobeny z importované suroviny místními řemeslníky působícími zde nejpozději ve 13. století. Bohužel pro tuto teorii zatím nemáme archeologické doklady.

Summary

Mediaeval glass rings from Opava

About 50 glass rings were found in Opava. The most numerous set comes from a waste pit uncovered during the exploration conducted in the Dominican Monastery. In the layers from the turn of the 13th and 14th centuries, 13 complete rings and fractions of at least 30 other pieces were found (Fig. 2.5).⁷¹ Fragments of three similar rings were found in the Moravian chapel (Fig. 2.3, 4). One of them had a core of yellow potassium-calcium glass under a thick layer of corrosion (Fig. 4, Fig. 4a, Table 1). The tiny fraction of another ring comes from pit no. 8 (Fig. 2.1). Only one circle was found in the Lower Square in the context of the second half of the 13th century (Fig. 2.2).

All of Opava specimens (except for ring no. 8) are made of coiled smooth fibre and are carelessly executed, often with a distinctly irregular shape. The outer diameter of the rings ranges from 10 to 15 mm. The glass is heavily

68 Józef KAŹMIERCZYK – Janusz KRAMAREK – Czesław LASOTA, *Badania na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu w 1974 roku*. *Silesia Antiqua* 18, 1976, s. 189–191, 198–199, 206–211, 216–218.

69 P. RADOMĚŘSKÝ, *Příspěvek k otázce primitivních platidel*, s. 111–112.

70 Viz A. PANKIEWICZ – S. SIEMIANOWSKA – K. SADOWSKI, *Wczesnośredniowieczna biżuteria szklana*, s. 70.

71 V. ŠIKULOVÁ, *Záchranné akce v areálu středověké Opavy (Rescue actions in the area of medieval Opava)*, PV 1971, p. 121.

corroded, secondary opaque and brown-black to black. All the glass rings from Opava can be assigned to type A,⁷² which represents unadorned simple rings. This type of rings was widespread from the late 12th century, but, especially, in the 13th century.⁷³

The question of the function of the glass rings has not been satisfactorily answered yet. In the case of glass rings/ring beads from the Dominican Monastery and Lower Square, the function of these rings can be ruled out due to their small size. These rings could serve as ornaments that were sewn in large quantities directly on the garment or worn in the hair (Fig. 5). However, due to the low aesthetic value of some of the rings, they may be faulty products. However, other interpretations are not excluded either - the rings could serve as currency or could be used for example in games.

The question of the provenance of the rings remains unresolved, as neither production nor processing of glass is documented in Opava or its surroundings at the transition of the early and high Middle Ages. However, the ring production technology was not very demanding and the possibility that they were made from imported raw material by local craftsmen cannot be ruled out either.

72 J. OLCZAK, *Średniowieczne szklane pierścionki*, s. 311–322.

73 E. ČERNÁ – K. TOMKOVÁ – V. HULÍNSKÝ, *Proměny skel od 11. do 13. století*, AR LXVII/1, s. 82; L. SEDLÁČKOVÁ – D. ZAPLETALOVÁ, *Skleněné kroužky z Brna*, AR LXIV, s. 539–540.

Oldřich Novotný

Z HISTORIE SOCHAŘSKÉ VÝZDOBY SMETANOVÝCH SADŮ V OLOMOUCI DO KONCE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Abstract

The study deals with the history of sculptural decoration of Smetanovy Sady in Olomouc. It focuses on the works created before the end of the Second World War and summarizes the relatively little studied topic, based on the research of available sources and literature. The work emphasizes historical and art-historical context of individual works and evaluates their importance in relation to their function and their placement within the park. The authors of non-anonymous sculptures are briefly introduced as well.

Keywords: *sculpture, Olomouc, Smetanovy Sady, art history, Rudolf Březa, Julius Pelikán*

V době kdy měla Olomouc pevnostní status a neprostopně ji obepínaly hrady, panoval ve městě značný nedostatek volného prostoru. Chybělo zde nejen místo k další výstavbě a urbanistickému rozvoji, ale obyvatelům scházelo rovněž prostranství, kde by mohli trávit volný čas. Dané poměry byly rovněž příčinou špatné hygienické situace ve městě, k čemuž ještě přispívala jeho samotná poloha a také dlouhodobá absence kanalizačního systému vybudovaného až v polovině 19. století.¹ Omezená plocha města znamenala značný nedostatek zeleně a rekreačních ploch a lidé tak k odpočinku využívali alespoň olomoucká předměstí, která se rozkládala v prostoru před hradbami a kde si měšťané posléze začali zřizovat vlastní zahrady.² Takto využívané prostranství, rozkládající se před městským opevněním, bylo v průběhu času postupně proměněno na městský park, respektive na soubor parků. Už v době po napoleonských válkách byl prostor takzvaného koliště (glacis), situovaného na jihozápadním okraji města, osázen stromy a keři a v Olomouci tak vznikla první rekreační zóna. Tehdy byla ale ještě pod vojenskou správou; město ji převzalo až roku 1832.³

V letech 1822–1823 byly na kolišti vysázeny dvě řady topolů, následně nazvané Rudolfovou alejí.⁴ Byla pojmenována po olomouckém arcibiskupovi a bratru císaře Františka I., Rudolfu Janovi Habsbursko-Lotrinském (1788–1831), který si u pevnostního velitelství výsadbu vymohl. Alej dodnes tvoří jádro Smetanových sadů, přestože stromořadí byla v průběhu doby několikrát vykácena. K první destrukci stromořadí došlo v roce 1866, kdy na Moravu vtrhla pruská vojska. Pro olomouckou pevnost to znamenalo nutnost připravit se na obléhání a podle demoličního reversu byly zbourány všechny stavby nacházející se před hradbami a stejně tak byly zničeny i tehdy nově vzniklé a rozvíjející se parky. Neblahá událost byla ale zároveň impulsem, který znamenal pro dnešní Smetanovy sady novou vlnu zájmu a pozornosti. Mezi představiteli města se záhy zrodila myšlenka na obnovu aleje a přilehlého parku.⁵

V čele této iniciativy byl člen městského zastupitelstva dr. Erasmus Schwab (1831–1917), z jehož podnětu byla ustavena komise pro obnovu sadů a následně na pevnostním velitelství

1 Ivan PUŠ, *Problematika hygieny v Olomouci poslední čtvrtiny 19. století z pohledu tehdejšího městského fyzika*, Střední Morava 22/42, 2016, s. 53.

2 Josef KŠÍR, *Olomoucké sady a parky*, Olomouc 1973, s. 3.

3 Pavel ZATLOUKAL, *Meditace o architektuře. Olomouc, Brno, Hradec Králové: 1815–1915*, Řevnice 2016, s. 78.

4 Renáta FIFKOVÁ, *Historický vývoj Smetanových, Čechových a Bezručových sadů*, in: L. Žaláková – M. Běhalová (edd.), *Historické parky a kulturní krajina. Sborník příspěvků ze semináře*, Olomouc, 10.–11. 9. 1999, Olomouc 1999, s. 16.

5 P. ZATLOUKAL, *Meditace*, s. 77, 133.

vyjednáno povolení k zahájení prací. Schwab byl rovněž jedním z podporovatelů zrušení pevnosti.⁶ Jeho hluboký zájem o problematiku parků, sadů a zahrad dokazuje mimo jiné i autorství teoretického spisu *Der Volksschulgarten: Ein Beitrag zur Lösung der Aufgabe unserer Volkserziehung* (česky pod názvem Školní zahrada: příspěvek k rozluštění úlohy veřejného vychování), který vyšel v německém jazyce v roce 1870 a česky potom v roce 1876. Na spisu pracoval spolu s radním Maxem Machankem (1831–1893), který vypracoval celkový plán obnovy parku, zahrnující také řešení nové výsadby. Machankovo dispoziční schéma se do určité míry dochovalo dodnes.⁷

Za obnovu parku se rovněž zasloužil pozdější olomoucký starosta Josef von Engel (1830–1900), který v té době, tj. v 60. letech 19. st., zastával funkci člena městského zastupitelstva. Von Engel během Prusko-rakouské války v Olomouci pobýval a byl svědkem devastace Rudolfovy aleje. Průběh války, při kterém se pruská vojska Olomouci vyhnula, byl pro Engela také patrně důkazem zbytečnosti a přežitosti hradeb, k jejichž bourání pak došlo právě v době, kdy zastával úřad starosty.⁸

Ještě v roce 1866 proběhla za přispění výše zmíněných představitelů městské správy obnova sadů, byla vysázena nová stromořadí a další porosty, která padla za oběť válečným opatřením a došlo k opravě pěšin a cestiček.⁹ Další fáze byla započata v letech 1878–1879 stavbou skleníku, jehož podélný půdorys byl situován kolmo k hlavní aleji, kde se nachází dodnes, přestože funguje už jen jako zásobní. Starý skleník byl především funkční stavbou a svou architekturou ani výzdobou nijak zásadně nezvyšoval estetickou hodnotu parku. Naproti tomu další stavba, dnes známá nejčastěji jako „budova restaurace“ jež vznikla současně se skleníkem, má nepopíratelnou architektonickou hodnotu. Historizující stavba v neorenesančním stylu, zvaná též lázeňské dvorana či Wilhemshalle, byla dokončena v létě roku 1879 a stejně jako skleník byla postavena z fondu, jež založil Wilhelm von Schneeberg (1804–1880), baron a dómský probošt.¹⁰

Architektura ale přece jen hrála v parku spíše podružnou roli, její úloha byla podřízena funkci parku. Totéž pak platí i o další umělecké výzdobě, včetně sochařské. Park byl v době svého vzniku, respektive v době obnovy, řešen jako krajinářské dílo, přesto se tehdy objevila koncepce na jednotné řešení umělecké výzdoby, navrhuující okrášlit park souborem soch. Jejím autorem byl arcibiskupský stavitel Karl Biefel, jenž předložil návrh, podle něhož měly být do parku umístěny sochy ze sbírky městského muzea.¹¹ Biefelův návrh realizován nebyl, přesto byla do Smetanových sadů postupně umístěna celá řada sochařských děl; jednalo se ovšem spíše o jednotlivé práce, výzdoba nebyla řešena koncepčně. Výjimkou byla krátká doba druhé čtvrtiny 20. století, kdy ve městě fungoval Okrašlovací spolek, jež se soustavně zabýval mimo jiné právě i výzdobou olomouckých parků.¹²

6 Tamtéž, s. 133.

7 Tamtéž, s. 134.

8 Tamtéž, s. 133.

9 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 10–11.

10 Slavomíra KAŠPÁRKOVÁ, *Vilémova dvorana ve Smetanových sadech. Stavebně-historický průzkum*, Olomouc 2005, s. 6.

11 P. ZATLOUKAL, *Meditace*, s. 135.

12 Miroslava RATAJOVÁ, *Život a dílo akademického sochaře Julia Pelikána (1887–1969)*, Olomouc 2007, magisterská diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, vedoucí práce Alena KAVČÁKOVÁ, s. 75.

Problematicke sochařské výzdoby Smetanových sadů nebyla doposud věnována příliš velká pozornost. Systematicky se jí v nedávné době věnovali pouze autoři knihy *Bilance: Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*.¹³ Publikace se ovšem zabývá výhradně situací po druhé světové válce, kdy byly Smetanovy postupně přetvořeny tak, aby vyhovovaly potřebám pravidelně konaných zahradnických výstav. Druhá polovina 20. století obohatila sady o mnohé sochařské realizace, které mají ale poněkud odlišný význam než díla, jež jim předcházela. Rozdíl je především v jejich funkci, vztahu k samotnému parku a městu a jeho historii.

Vývojem parku, včetně většiny památek, které jej v průběhu času zdobily, se zabýval Josef Kšíř, který je autorem publikace *Olomoucké sady a parky*, jež vyšla v roce 1973.¹⁴ Kšířovy poznatky jsou dodnes důležitým zdrojem informací vztahujících se ke všem olomouckým parkům. Kromě zmíněné knihy vydal ještě několik drobnějších článků k danému tématu, ty ovšem obsahují vesměs totožné informace. Poněkud problematickým se v Kšířových studiích jeví leckdy nedostačující rozsah údajů týkající se popisovaných památek, kdy se autor omezil jen na uvedení několika málo základních údajů. Přesto je jeho přínos bezesporu zásadní.

Olomouckým parkům a jejich historickému vývoji se od 90. let 20. století několikrát věnovala Renáta Fifková, která kromě série článků *Z historie parků* pro deník MF Dnes zpracovala také historický průzkum Smetanových, Čechových a Bezručových sadů pro Národní památkový ústav.¹⁵ R. Fifková je rovněž autorkou studie *Historický vývoj Smetanových, Čechových a Bezručových sadů*, která vyšla ve sborníku příspěvků ze semináře *Historické parky a kulturní krajina*, konaném v Olomouci v roce 1999.¹⁶ Autorka se ve svých pracích zevrubně zabývá historickým vývojem a proměnami parku, včetně kompozice výsadby.

S osobou Wilhelma von Schneeberg souvisejí nejen realizace nejstarších staveb v sadech, ale také počátky sochařské výzdoby. Součástí Wilhelmshalle, dnes budovy restaurace, byly původně i sochy a obrazy.¹⁷ Kromě architektonických detailů, na které je poměrně bohatá, byly prokazatelně součástí mobiliáře stavby rovněž čtyři doložené plastiky. Jednalo se o drobnější figurální práce zpodobňující alegorie ročních dob v ženské podobě. Vždy v sezóně jimi byly vyzdobeny čtyři z šesti okenních polí, umístěny byly na balustrádách ve spodní části oken.¹⁸ Plastiky se ve vybavení budovy do dneška nedochovaly, což je snad zapříčiněno omezenou trvanlivostí použitého materiálu, jímž byla patrně pálená sádra.¹⁹ Zmizely někdy v průběhu 60. let 20. století. Představu o jejich podobě si můžeme udělat pouze na základě nemnoha dochovaných dobových fotografií a pohlednic, doposud se ovšem neobjevilo žádné zobrazení, které by zmiňované plastiky zachycovalo v detailu. Absencí soch je dnes budova restaurace ochuzena o svou jedinou sochařskou výzdobu, která zvyšovala její uměleckou hodnotu.

13 Jan JENIŠTA – Václav DVOŘÁK – Martina MERTOvÁ, *Bilance. Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*, Olomouc 2016.

14 J. KŠÍŘ, *Olomoucké sady*.

15 Renáta FIFKOVÁ, *Smetanovy, Čechovy a Bezručovy sady v Olomouci. Historický průzkum*, Olomouc 1997.

16 R. FIFKOVÁ, *Historický vývoj*.

17 J. KŠÍŘ, *Olomoucké sady*, s. 11.

18 Renáta FIFKOVÁ, *Z historie olomouckých parků III*, MF Dnes 9/60, 12. 3. 1998

19 J. KŠÍŘ, *Olomoucké sady*, s. 11.

Obr. 1. Pilíř vstupní brány do parku z Vídeňské ulice, 50. léta 18. století, pískovec. Foto: archiv autora.

Obr. 2. Prázdná nika zásobovacího skleníku. Foto: archiv autora.

Ještě staršího data než nedochované sochy čtyř ročních dob je kamenosochařská dekorace zdobící vstupní bránu z Vídeňské ulice, jež byla přenesena ze svého původního místa nedaleko Terezké brány. [obr. 1] Předbrání a pevnostní ravelin, ke kterému brána původně přiléhala, byl zbourán spolu s dalšími částmi opevnění v roce 1888. Pilíře předbrání byly rozebrány a v roce 1898 přeneseny na místo, kde dnes tvoří součást vstupní brány do parku. Na jednotlivých kvádrech bosáže je dosud patrné číselné označení umožňující jejich znovusestavení do původní podoby.²⁰ Oba pilíře brány jsou na vnější straně opatřeny basreliéfy s vyobrazením vojenských trofejí, tvořících častou výzdobu barokního opevnění. Téměř totožná dekorace zdobí nedalekou Terezkou bránu, která stejně jako brána do Smetanových sadů pochází z poloviny 18. století. Pozoruhodné je, že při bližším prozkoumání se jeví reliéfy ze Smetanových sadů poněkud lépe výtvarně zvládnuté. Patrné je to například na plasticitě zobrazených prvků: zbraní (halaparty, kopí, kladivo, apod.), helem, stuh a věnců a především štítů, které jsou ústředním prvkem kompozice všech zmíněných reliéfů. Přes dobrou úroveň zpracování je brána cenná spíše svou historickou hodnotou, a to navzdory svému druhotnému, nepůvodnímu umístění. Její nové osazení a funkce naopak dávají její historické hodnotě další úroveň: reprezentuje důležitou kapitolu dějin města Olomouce, tj. zrušení pevnosti, bourání hradeb a s tím související obnovu parků. Její význam v rámci výzdoby Smetanových sadů je tak nesporný.

²⁰ Dalibor BURŠÍK, *Předbrání Terezké brány*. <http://pamatkovykatalog.cz?element=12216472&action=element&presenter=ElementsResults>, citováno ke dni 29. 4. 2017.

Původní vstup do parku z dnešní ulice Havlíčkovy byl rovněž uzavřen bránou s železnou mříží, o ní však nemáme kromě několika málo dobových fotografií žádné zprávy. V roce 1904 byla na severovýchodním konci parku, nedaleko autobusového nádraží, zbudována dekorativně řešená studnice s kamenným podstavcem a kovovými plastikami. Hranolový sokl měl kromě dvou nádrží na vodu po stranách umístěny reliéfy s lvími hlavami a na jeho vrcholu se nacházela ženská figura představující alegorii *Zdraví*. Památka, jež byla v parku jedinou svého druhu, byla zničena v roce 1942.²¹

Vyjma již zmíněné budovy Wilhelmshalle se pojila s Wilhelmem von Schneeberg další realizace, která rovněž patří k nejstarším uměleckým dílům, jež svého času zdobily Smetanovy sady. V dnes prázdné nice [obr. 2] na průčelí starého (zásobovacího) skleníku byla svého času umístěna socha zpodobňující bohyni *Floru*, která nesla Schneebergův erb. K jejímu odstranění a patrně i zničení došlo v roce 1970.²² Její autor, přesná doba vzniku a důvody jejího odstranění jsou dnes nejasné. V současnosti není známá ani její přesná podoba, je však možné, že se ještě objeví alespoň na nějaké archivní fotografii.

Poslední a nejmladší z řady památek na kanovníka Schneeberga byla jeho busta od Julia Pelikána, kterou vytvořil v roce 1930. [obr. 3] Julius Pelikán (1887–1969) byl v době mezi světovými válkami patrně nejproduktivnějším sochařem na Olomoucku, snad i na celé střední Moravě. Narodil se v Novém Veselí u Žďáru nad Sázavou,²³ vystudoval nejprve kamenickou školu v Hořicích²⁴ a poté Akademii výtvarných umění v Praze, kde mu byli profesory J. V. Myslbek a Jan Štursa.²⁵ Po skončení první světové války, kam narukoval,²⁶ se vrátil do Olomouce a začal se intenzivně věnovat pomníkové tvorbě. Tehdy ve městě chyběla dobře zavedená sochařská dílna a velkou poptávku po sochách, zejména po pomnících, neměl kdo uspokojit. Pelikán se příležitosti okamžitě chopil, začal se orientovat na pomníky, na jejichž tvorbu měl v meziválečném období takřka monopol. Během dvou dekád jich vytvořil mnoho desítek. Jednalo se zejména o pomníky padlým v první světové válce, které jsou dodnes rozesety po vsích kolem města Olomouce. Bylo to právě jeho přičiněním, že v Olomouci vznikla nová sochařská tradice, jež následně ovlivnila celou středomoravskou produkci.²⁷ Ve své tvorbě vycházel zprvu zejména z realismu,²⁸ později se začal zabývat lidovou tematikou, ke které jej dovedlo prostředí Sdružení výtvarných umělců moravských, jehož byl členem. Tyto tendence jsou patrné především na jeho válečných pomnících, ale také na některých dílech, která vytvořil pro Smetanovy sady. Ve 20. letech se v jeho dílech začal stále častěji projevovat neoklasicismus, který se postupně mísil s civilistními tendencemi.²⁹ Pelikán se mimo jiné angažoval v Okrašlovacím spolku, založeném v roce 1924, který se programově kromě jiného věnoval i výzdobě olomouckých parků. V roce 1927 se stal jeho předsedou a ve funkci setrval až do zrušení spolku v roce 1951.³⁰ S touto jeho činností zjevně

21 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 12; R. FIFKOVÁ, *Historický vývoj*, s. 18.

22 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 11. Kšír uvádí, že socha byla ze sádry.

23 M. RATAJOVÁ, *Život*, s. 20. Diplomová práce Miroslavy Ratajové je doposud jedinou monografií, zabývající se životem a dílem J. Pelikána. Autorka důkladně prostudovala Pelikánovu pozůstalost.

24 Tamtéž, s. 23.

25 Tamtéž, s. 42.

26 Tamtéž, s. 54.

27 Tamtéž, s. 62–63.

28 Tamtéž, s. 41.

29 Tamtéž, s. 71–72.

30 Tamtéž, s. 75.

souvisí i ta jeho díla, která byla umístěna ve Smetanových sadech. V roce 1940 byla dokonce přímo v Palmovém skleníku uspořádána výstava jeho tvorby.³¹

Pelikánova busta kanovníka Schneeberga byla umístěna nedaleko Wilhemshalle, naproti vstupu do palmového skleníku a měla připomínat 50. výročí úmrtí olomouckého mecenáše. Její podstavec nesl český nápis „Vilém Schneeberg, kanovník a podporovatel měst. sadů.“ Slavnostní odhalení se konalo 2. července 1930. Pomník je výjimečný tím, že se jednalo ve své době o nezvyklou připomínku osobnosti německého původu.³² Město se tehdy snažilo spíše oprostít od odkazů na svou německou minulost, o čemž konkrétně svědčí fakt, že další připomínka na kanovníka, jíž byla Schneebergova ulice na tehdejším předměstí, Nové ulici, byla v roce 1919 přejmenována na Třídu Svornosti.³³ O to pozoruhodnější se jeví skutečnost, že podnět ke zřízení pomníku paradoxně nevzešel z řad německých představitelů a činitelů.³⁴ Dnes, s odstupem času, kdy národnostní otázky ztratily na významu a aktuálnosti, lze konstatovat, že památník věnovaný podporovateli městských sadů byl tehdy i se svým umístěním v parku, o jehož existenci se tolik zasloužil, velice příhodný. To samé se nedá říci o některých pozdějších pomnících, připomínající osobnosti, jež k sadům, popřípadě i k samotnému městu, měly pramalý či žádný vztah (viz např. *Smetanův pomník* a zejména pomník *B. Němcové* v Čechových sadech). Schneebergova busta přečkala bez úhony druhou světovou válku, avšak za komunistického režimu, kdy bylo odstraněno mnoho podobných odkazů na německou minulost města i na jeho německé obyvatele, byť jakkoliv významné, byla busta odstraněna a pravděpodobně i zničena.³⁵ Připomínka kanovníka Schneeberga se tak dodnes ve městě žádná nezachovala, přestože doklady jeho snahy o zušlechťování sadů ano.

Julius Pelikán je rovněž autorem několika dalších soch, jež zdobily či dodnes zdobí Smetanovy sady. Z let 1927–1930 pochází figurální výzdoba vstupního portálu do Sbírkových skleníků, která je tvořena především dvěma ženskými figurami, vytvořenými z umělého kamene.³⁶ Postavy nesou na ramenou koš s ovocem a trs květin, oděny jsou do splývavých drapérií, které je zahalují pouze od pasu dolů. Obě sochy, které je možné je interpretovat jako bohyně *Floru* a *Pomonu*, jsou zpracovány v duchu idealizujícího klasicismu, jejich rysy nejsou individualizovány a hrubější forma se zaoblenými tvary odpovídá materiálu, z něhož jsou zhotoveny. V tympanonu nad vstupem je umístěn drobnější dekorativní reliéf, jenž zobrazuje osově symetrickou kompozici s palmou uprostřed a dvěma ptáky, patrně pávy, po stranách. Přestože se nesporně nejedná o nijak zásadní práce v rámci Pelikánova bohatého díla, tvoří důstojnou dekoraci jinak čistě funkčně řešeného skleníku. Reprezentativní povaha vstupního portálu je přiměřená vzhledem k tomu, že Sbírkový skleník byl ve své době největším v republice. Podle Pelikánova návrhu byl vchod ještě doplněn symetricky řešenými zídkami na půdorysu kruhového segmentu, na jejichž koncích jsou posazeny koule z umělého kamene. Pelikán zde svým architektonickým řešením překročil hranice sochařské disciplíny, což je u něj poměrně výjimečné.

31 Expozice výstavy je zachycena na sérii negativů ve Fotoarchivu Vlastivědného muzea v Olomouci.

32 Milan TICHÁK, *Příběhy olomouckých pomníků a hřbitovů*, Olomouc 2016, s. 88.

33 Milan TICHÁK, *Lexikon olomouckých ulic*, Olomouc 2009, s. 131; M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 59.

34 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 88.

35 Tamtéž.

36 M. RATAJOVÁ, *Život*, s. 75–76. Celkové rozměry obou postranních částí portálu jsou 230 × 95 cm.

Obr. 3. Julius Pelikán, Pamětní busta Wilhelma von Schneeberg, 1930. Repro: Jan ZEDEK (ed.), Olomouc město i okres. Brno 1931, s. 92.

Obr. 4. Julius Pelikán, Pasáček (Dítě se psem), 1929, mramor. Repro: František URBAN – František KRATOCHVÍL (edd.), Krásky Olomouce. Přehled o činnosti Okrašlovacího spolku od r. 1924–1935, Olomouc 1936, s. 33.

Prostranství před sbírkovými skleníky bylo ve své době vyzdobeno také několika dalšími díly Julia Pelikána: sochou *Dítě se psem* (zvané také *Hoch se psem* či *Pasáček*) a *Krále Ječmínka*; poblíž byl také umístěn pomník *Františku Polívkovi*. Nejstarší ze zmíněných děl je drobnější práce *Dítě se psem*, [obr. 4] kterou autor věnoval v roce 1930 správě sadů.³⁷ Mramorová socha, kterou Pelikán vytvořil v roce 1929, byla umístěna na prostranství před skleníkem. Na svém místě vydržela až někdy do druhé poloviny 20. století, její další osud ale není znám, její podoba se dochovala na fotografiích z publikace, jež vydal Okrašlovací spolek.³⁸ Z ní je patrné, že se jednalo o lidový motiv, pro Pelikána poměrně typický, zobrazující nahého chlapce, pasáčka, který hraje na flétnu, a psa, který k němu vzhlíží.

Námět není nepodobný soše *Krále Ječmínka*, [obr. 5] dnes umístěné nedaleko a vytvořené Juliem Pelikánem v roce 1934.³⁹ Zobrazuje moravský lidový motiv z Jiráskových Starých

37 R. FIFKOVÁ, *Smetanovy, Čechovy a Bezručovy sady*, s. 27.

38 František URBAN – František KRATOCHVÍL (edd.), *Krásky Olomouce. Přehled o činnosti Okrašlovacího spolku od r. 1924–1935*, Olomouc 1936.

39 Jan ANDRYS, *Josef Jambor – Julius Pelikán. 111. výstava SVUM*, katalog výstavy, Hodonín 1948, s. 32.

pověstí českých. Stejně jako *Hoch se psem*, je Ječmínek zobrazen jako nahé děcko v kloboučku, má ale oproti zmíněné soše vestu zdobenou lidovým ornamentem. Obě sochy jsou vytvořeny ve značně idylické stylizaci. Osudy sochy Ječmínka jsou poměrně komplikované: než se dostala teprve v roce 2015 na své současné místo přímo naproti vstupu do Sbírkových skleníků, byla 40 let uložena na dvoře technických služeb, který je situován přímo za skleníky. Předtím byla pravděpodobně umístěna v Rudolfově aleji⁴⁰ a ještě dříve byla umístěná poblíž hostince U Ječmínka na dnes již zrušeném Ječmínkově náměstí,⁴¹ které stávalo zhruba na místě dnešního Hotelového domu na Nové ulici. Pelikán se námětu krále Ječmínka věnoval vícekrát, v roce 1926 vytvořil pískovcovou verzi.⁴² Na fotografii zachycující Pelikánovu výstavu, konanou ve Sbírkovém skleníku v roce 1940,⁴³ je možné rozpoznat jednu z variant sochy; může se buď jednat o další verzi či sádrový model k některé z nich. Tomu by nasvědčovalo i zjevně menší měřítko zobrazeného díla. Socha krále Ječmínka byla na konci roku 2015 spolu s několika dalšími památkami ze Smetanových sadů prohlášena za kulturní památku.

Z roku 1933 pochází Pelikánův pomník *Františka Polívky* (1860–1923), významného botanika a prvního ředitele České reálky. Nachází se stejně jako výše zmíněná skupina Pelikánových prací poblíž skleníků v části parku, která byla až později přičleněna ke Smetanovým sadům. V době vzniku pomníku bylo prostranství u dnešního dětského hřiště nazýváno Stojanovy sady a pomník stál v tzv. Přecechtělově zahradě.⁴⁴ Teprve po rekonstrukci pomníku, která proběhla před několika lety, se zjistilo, že se ve skutečnosti jedná zároveň o hrob, ve kterém jsou uloženy urny s ostatky Františka Polívky a jeho ženy Filomény (1863–1925).⁴⁵ Socha sama, zpodobňující Františka Polívku v životní velikosti, je vytvořena ze syenitu, podstavec je obložen granitovými deskami.⁴⁶ Boční desky nesou data narození a úmrtí obou manželů a jsou dekorovány jednoduchými funerálními motivy, holubicí a urnou. Na čelní desce je nápis v kapitále: „František Polívka, první ředitel České reálky, vynikající vychovatel a botanik.“ Pomník byl Polívkovými žáky a příznivci odhalen 2. července 1933, tedy přesně k desátému výročí jeho úmrtí.⁴⁷ Socha je zpracována jako portrétní, zachycuje Polívku už v pokročilejším věku. Pelikán jej zobrazil jako lehce se usmívajícího, což je v souladu s Polívkovou pověstí vynikajícího vychovatele; sochař se zcela vyhnul pro pomníky typickému nadčasovému klidu ve výrazu obličeje. Portrétní rysy jsou velice přesvědčivě podány, vezmeme-li v úvahu povahu syenitu, jehož zrnitost neumožňuje tak jemné zpracování jako například mramor. Pelikán opatřil Polívkovu postavu také několika atributy jeho oboru. Do levé ruky mu umístil drobnou kyticí květů a k nohám, ze zadní strany, také exotickou palmu (Polívka se zabýval domácí i cizokrajnou florou), která slouží rovněž jako konstrukční podpora sochy. Na kmen palmy umístil sochař ještě drobný detail veverka, které sbíhá směrem dolů, k pravému kotníku figury. Celkově působí socha civilním dojmem, sochař se záměrně a zcela příhodně vyhnul jakékoliv monumentalizaci.

40 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 14.

41 Petra PÁŠOVÁ, *Socha Krále Ječmínka ozdobila olomoucké Smetanovy sady*. http://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/socha-krale-jecminka-ozdobila-olomoucke-smetanovy-sady-20150819.html, citováno ke dni 29. 4. 2017.

42 J. ANDRYS, *Josef Jambor*, s. 30.

43 Viz pozn. 31.

44 F. URBAN – F. KRATOCHVÍL, *Krásy*, s. 25.

45 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 80.

46 M. RATAJOVÁ, *Život*, s. 76.

47 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 80.

Obr. 5. Julius Pelikán, Král Ječmínek, 1934, mramor. Foto: archiv autora.

Obr. 6. Rudolf Březza, Pomník Bedřicha Smetany, 1925, pískovec. Foto: archiv autora.

Nejvýraznějším památkem ve Smetanových sadech a zároveň jedinou monumentální sochařskou realizací je pomník *Bedřicha Smetany*, jenž byl roku 2015, stejně jako poslední dvě výše zmíněné Pelikánovy sochy, prohlášen kulturní památkou. [obr. 6] Vytvořil jej mezi lety 1924–1925 jiný sochař, Rudolf Březza, za spolupráce architekta Josefa Štěpánka. Jejich návrh pod soutěžním názvem *Melodie* vyšel vítězně ze soutěže vypsané v roce 1924 Sborem pro oslavy stých narozenin Bedřicha Smetany v Olomouci. Sbor původně počítal s umístěním pomníku na travnatou plochu blízko Rudolfovy aleje,⁴⁸ nakonec ale bylo rozhodnuto o jeho umístění přímo na její osu. Vybrán byl severozápadní konec aleje, otevírající se do Havlíčkovy ulice, jenž tehdy sloužil jako hlavní vstup do parku. Pomník zde byl slavnostně odhalen v neděli 5. května 1925.⁴⁹ Původní místo se ale nakonec nestalo definitivním, památník byl v roce 1967 v souvislosti se stavebními úpravami parku, zejména s výstavbou betonové lávky v jeho blízkosti přemístěn na druhý konec aleje.⁵⁰ Nově zvolené místo je však o poznání méně

48 *Soutěž na Smetanův pomník v Olomouci*, *Stavitel* 9/4, 1923–1924, s. 111.

49 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 69.

50 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 13.

reprezentativní a celou památku upozaduje. Současně nebylo zachováno ani mírné zvýšení terénu, jak bylo původně navrženo architektem Štěpánkem.⁵¹

Autor sochařské části pomníku Rudolf Březa (1888–1955) se narodil v Podolí u Brna.⁵² V Brně se vyučil kamenosochařskému řemeslu⁵³ a poté studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Praze pod vedením profesora Josefa Drahoňovského⁵⁴ a později Stanislava Suchardy⁵⁵. Byl členem Sdružení výtvarných umělců moravských.⁵⁶ V první světové válce prošel Haličí, Itálií, kde byl zajat, přihlásil se k československému vojsku.⁵⁷ Po skončení války byl přiřazen k Památníku odboje, starajícím se v armádě o umělecké otázky, a po roce 1925, kdy odešel do zálohy, trvale pobýval v Praze, kde měl svůj ateliér.⁵⁸ Rudolf Březa vycházel z akademického realismu a postupně se přiklonil k novoklasicismu. V druhém desetiletí 20. století se intenzivně věnoval pomníkové tvorbě, jež byla ovlivněna dílem jeho dalšího profesora Jana Štursy; inspiraci mu tehdy rovněž poskytovalo studium antických děl.⁵⁹

Smetanův pomník je koncipován jako kombinace figurálních soch s architektonicky řešeným podstavcem v podobě sloupu na oválném půdorysu. Obě složky byly shodně zhotoveny z bohaneckého pískovce.⁶⁰ V čele sloupu, připomínajícího varhanní píšťalu, byla umístěna sama socha Bedřicha Smetany v životní velikosti. Z druhé strany sloupu jsou o něco výše umístěny drobnější figury, reprezentující Smetanovo dílo. Umístění postav sleduje šroubovici obtáčející se kolem dřívku sloupu. Figury představující Smetanovy opery jsou umístěny dole, symbolizovány postavami Dalibora a Libuše; žena s dítětem ztělesňuje české tance a skupina milenců personifikuje písně a sbory. Zcela nahore je umístěna ženská postava s harfou spolu s třemi figurami dětí, představující patrně Smetanovy symfonie.⁶¹ Sloup je v přední části opatřen jménem Bedřicha Smetany a na pravé boční straně nápisem „který hudbou mluvil k duši porobeného národa“. Věta byla během německé okupace za druhé světové války shledána nepatřičnou a byla až do osvobození zakryta.⁶² Pomník jinak přečkal válečné události bez úhony.

Socha skladatele nevyzniká přílišnou kvalitou svého zpracování, působí poměrně strnulým dojmem a lehkou disproporcí, patrnou zejména ve vztahu hlavy a zbytku těla postavy. Ivo Hlobil pomník např. hodnotí následně: „Sochařské ztvárnění staticky pojatých a nepřiliš výrazných figur řadí celé dílo jen k průměrným pracím,“ ale dodává: „je to po velmi dlouhé době první významnější sochařská realizace monumentálního charakteru v Olomouci.“⁶³ Dílo bylo už ve své době hodnoceno pouze jako průměrné a nebylo vnímáno příliš pozitivně,

51 Viz plány architekta Štěpánka: Stavitel 9/5, 1924, s. 115.

52 Hana CHALÁNKOVÁ, *Život a dílo sochaře Rudolfa Březy (1888–1955)*, Olomouc 2013, magisterská diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, vedoucí práce Alena KAVČÁKOVÁ, s. 18. Podobně jako v případě J. Pelikána je jediným monografickým zdrojem informací uvedená diplomová práce.

53 Tamtéž.

54 Tamtéž, s. 19.

55 Tamtéž, s. 23.

56 Tamtéž, s. 27–28.

57 Tamtéž, s. 25.

58 Tamtéž, s. 27.

59 Tamtéž, s. 105.

60 J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 13.

61 Srov. J. KŠÍR, *Olomoucké sady*, s. 13; M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 72. Interpretace se do určité míry různí.

62 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 72.

63 Ivo HLOBIL – Pavel MICHNA – Milan TOGNER, *Olomouc*, Praha 1984, s. 146.

na čemž se mohla podepsat i skutečnost, že vítězem soutěže, do které bylo zasláno 29 modelů a 9 kresebných návrhů,⁶⁴ nebyl zvolen některý z místních tvůrců.⁶⁵ Soutěže se původně zúčastnili mimo jiné např. olomoucký sochař Václav Janoušek (1883–1952), dále také František Žemlička (1892–1971) a Jaroslav Brůha (1889–1969), kteří byli Pražany, stejně jako Březa.⁶⁶

Vzhledem k tomu, že velká část podobných zakázek byla ve městě v dané době svěřována Juliu Pelikánovi, který se ve 20. letech také několikrát zabýval Smetanovými podobiznami, nabízí se srovnání s jeho pracemi. V roce 1920 vytvořil Pelikán skladatelovu bustu pro fasádu Městského divadla, dnešního Moravského divadla.⁶⁷ Katalog jeho děl rovněž obsahuje práci s totožným námětem z roku 1926.⁶⁸ Dobrou představu o rozdílu v sochařském pojetí figury u Julia Pelikána a u Rudolfa Březy je možné si vytvořit na základě jejich spolupráce z poloviny 30. let. Oba sochaři se v letech 1934–1936 podíleli na výzdobě budovy Státní československé banky, dnes Komerční banky, na olomoucké Třídě Svobody. Pro umístění nad vchodovou římsu vytvořili shodně po jedné postavě muže a jedné ženy. Pelikánovy figury představují alegorie *Průmyslu* a *Zemědělství*, Březovy *Práce* a *Spořivosti*.⁶⁹ Téměř totožné práce se poněkud liší kvalitou zpracování, patrnou zejména ve zvládnutí objemů, a to v Pelikánův prospěch. V užším smyslu se protnulý osudy Julia Pelikána s osudy autora architektonického podstavce pomníku, Josefa Štěpánka, jenž v roce 1925 navrhl sochařovu vilu,⁷⁰ dodnes stojící na ulici Na Vozovce nedaleko parku. Oba se také znali už z dob studia v Hořicích.⁷¹ Nabízí se otázka, jak by mohla vypadat jejich spolupráce na Smetanově pomníku.

Rudolf Březa spolupracoval s architektem Štěpánkem v roce 1926 také na návrhu Smetanova pomníku, který měl stát na Smetanově nábřeží v Praze. Ze 43 návrhů, které byly do soutěže poslány, skončil Březův a Štěpánkův návrh čtvrtý, nakonec ale nebyl realizován ani jeden z návrhů.⁷² Březa se pak v roce 1937 zúčastnil ještě soutěže na pomník Bedřicha Smetany pro Karlovy Vary, jeho koncepce však ani tentokrát neuspěla.⁷³ Přes všechny možné výtky zůstává olomoucká Březova práce jedním z vrcholů jeho monumentální pomníkové tvorby a zároveň jeho nejvýznamnější realizací pro město Olomouc a jeho okolí.⁷⁴

Jak již bylo naznačeno, Smetanovy sady měly v počátku zvláštní charakter přírodního parku, určeného k rekreaci obyvatel, čemuž odpovídalo i jeho vybavení a mobiliář. Sady kombinovaly prvky anglického parku a francouzské zahrady. O rané podobě sadů si z nedostatku jakékoliv vizuální dokumentace nemůžeme udělat dostatečně přesný obraz, jisté však je, že zprvu ze strany správy parku neexistovaly žádné výraznější ambice k jeho estetickému obohacení uměleckými díly. To se změnilo po rekonstrukci sadů v 60. letech 19. století, kdy byly

64 *Soutěž na Smetanův pomník*, s. 157.

65 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 70–71.

66 *Soutěž na Smetanův pomník*, s. 157.

67 M. TICHÁK, *Příběhy*, s. 68.

68 J. ANDRYS, *Josef Jambor*, s. 30.

69 H. CHALÁNKOVÁ, *Život*, s. 82.

70 Tomáš ČERNOUŠEK – Vladimír ŠLAPETA – Pavel ZATLOUKAL, *Olomoucká architektura 1900–1950. Průvodce*, Olomouc 1981, s. 40.

71 Pavel ZATLOUKAL, *Slavné vily olomouckého kraje*, Praha 2007, s. 77.

72 H. CHALÁNKOVÁ, *Život*, s. 67–68.

73 Tamtéž, s. 93.

74 Ladislav DANĚK – Jiří HASTÍK – Josef MALIVA, *Sochařství v Olomouckém kraji 1900–2012*, Olomouc 2012, s. 18.

kromě nové výsadby dřevin a celkové obnovy komunikací a zázemí postaveny také první budovy s trvalou konstrukcí. Tento posun znamenal počátek systematického úsilí o spojení přírody, architektury a umění, díky kterému dostaly Smetanovy sady, podobně jako další olomoucké parky svou dnešní podobu. Z hlediska dějin umění je dodnes výraznou složkou sochařská výzdoba sadů, pozoruhodná především svou rozmanitostí, pramenící z poměrně komplikovaného vývoje.

Sochařská výzdoba Smetanových sadů reprezentovaná díly, která vznikla před druhou světovou válkou, netvoří žádný kompaktní celek. Byla naopak formována převážně pracemi solitérního charakteru, přičemž každá z nich má v rámci dnes nekompletního souboru svůj vlastní specifický význam, jenž se často přímo pojí nejen s historií Smetanových sadů, ale tvoří rovněž určitou paralelu k historickému vývoji města a jeho urbanismu. Specifickou skupinou jsou pomníky, které jsou s historií města spojeny v ještě užším smyslu. Jejich osudy reflektují ideologické a politické změny a dějinné zvraty. Soubor soch a pomníků, které tvořily v 19. a 20. století výzdobu Smetanových sadů se různí svou uměleckou kvalitou a hodnotou. Společnou je jim ovšem nesporná hodnota historická, což se týká děl, která park doposud zdobí, i těch, která jsou dnes zničená či neznámá a z nichž se některá mohou v budoucnu ještě objevit.

Summary

From the History of Sculptural Decoration of Smetanovy Sady in Olomouc until the End of the Second World War

Sculptural decoration of Smetanovy Sady, represented by the works created before the end of the Second World War, does not constitute a compact group. It was rather formed by solitary works where every one of them has its specific significance within the incomplete collection. The significance is often tightly connected to the history of Smetanovy Sady as well as to the history of the town of Olomouc, its historical development and urbanism. A specific group is comprised of memorials, which are connected to the history of the city even more closely. Their fates reflect ideological and political changes and historic turns. The collection of the statues and memorials, belonging to the decoration of Smetanovy Sady in 19th and 20th century, is relatively varied in the sense of artistic quality and importance, but quite consistent in its historical value. This applies to the works which persisted in the park to this day as well as to the works which have been destroyed or are missing. It is possible that some of those missing works are yet to be found.

Miroslava S u c h á n k o v á

BETLÉMY ZE SBÍREK SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA

Abstract

An interesting collection of historical nativity scenes documenting the nativity-scene tradition in the territory of Czech Silesia and Northern Moravia from the end of the 18th century to the present forms part of the rich ethnographic collection of the Silesian Museum. The study outlines the development of this collection, describes it comprehensively and evaluates it from various perspectives.

Keywords: *nativity scenes, crib, the Holy Family, Silesia, Silesian Museum, folk tradition, woodcarving*

Celé Slezsko bylo kdysi rozsáhlou betlemářskou oblastí. Betlemářství mělo nejen významný ekonomický přínos pro danou oblast, ale zachycovalo také výtvarný cit a projev prostých řemeslníků. Tuto skutečnost dokládá kolekce betlémů, neúplných betlémových souborů, kulis a jednotlivých prvků, kterou spravuje ve svých sbírkách Slezské zemské muzeum v Opavě. Po celá desetiletí byla vytvářena a doplňována dary a koupěmi jednotlivých figur i celých kompletů přímo od výrobců, majitelů, případně prostřednictvím obchodů se starožitnostmi. Jen málo betlémů bylo do sbírky získáno jako původní celek. Většinou se jednalo pouze o části betlémových souborů bez hlavní scény, jednotlivé solitéry nebo ukázky práce regionálních řezbářů. I v případech, kdy se betlémy koupily jako celek, se u nich často projevovala různorodá kvalita, značná nesourodost a stylová nejednotnost, což byla známka neustálého doplňování betlémů, ať už koupí postav na vánočních jarmarcích nebo jejich vlastní výrobou. Betlémy sice nebyly sbírány systematicky, přesto kolekce dokumentuje výrobu a vývoj mnoha známých i neznámých tvůrců a významné betlemářské oblasti na území českého Slezska a severní Moravy od konce 18. století do současnosti. Jedná se o betlémy stavěcí i skříňkové, různého stáří, zhotovené odlišnými technikami a z rozličných materiálů. Kusé informace o betlemářích a betlemářských centrech se v průběhu času podařilo díky výzkumné práci muzejních pracovníků postupně doplňovat.

Prvním impulsem ke sbírání betlémů do muzea se stala výstava, která se uskutečnila v roce 1913 v **Muzeu císaře Františka Josefa** (*Kaiser Franz Josef Museum für Kunst und Gewerbe*) v Opavě. Představila dostupnou betlemářskou tvorbu z široké oblasti Jesenicka.¹ Z této doby pochází první akvizice betlémů, mezi něž patří např. rozsáhlý betlém Josefa Partsche z Andělské Hory, figurky z rodiny řezbářů Müllerů z Vrbna pod Pradědem a řezbářů Aloise Böhma a Josefa Bittnera z Bruntálu aj. Z výstavy tehdy obohatili své sbírky nejen soukromí sběratelé, ale i muzeum ve Vratislavi a ve Vídni.² V 19. století bylo Jesenicko oblastí s bohatou betlemářskou tradicí a pestrou produkcí. Výraznější centra známá výrobou betlémových figurek pracovala ve Zlatých Horách, v Horním a Dolním Údolí u Zlatých Hor, ve městě Jeseníku a přilehlých lázních Lipová, v Rejvízi, ve Vrbně pod Pradědem, v Andělské

1 Edmund Wilhelm BRAUN, *Schlesische Weihnachtskrippen*. in: M. Haberlandt, *Werke der Volkskunst III*, H 2–4, Wien 1917, s. 26.

2 E. W. BRAUN, *Schlesische Weihnachtskrippen*, s. 26 – uvádí, že stejně pěkný betlém jaký zakoupilo muzeum v Opavě (foto v publikaci na s. 26), se podařilo získat také Aloisi Plischkemu z Bruntálu. Erwin WEISER, *Die Krippenschau in Freudenthal*, *Freudenthaler Ländchen* 10/2, 1930, s. 9–12. Zmínuje se o rozsáhlém betlému tvůrců Matthiase Kunerta a Josefa Partsche v majetku Aloise Plischkeho (foto v publikaci na s. 10). Květoslava MÁLKOVÁ, *Betlémové figurky a betlémy ze sbírek Muzea v Bruntále*, Bruntál 2006, s. 5–6 – uvádí, že foto tohoto betlému mají ve sbírkách Muzea v Bruntále.

Hoře a v Bruntále. Z většiny těchto míst, ale i z Krnovska, Opavska, z regionů na pomezí jihovýchodního Slezska, Králík a přilehlých oblastí severní Moravy, se muzeu podařilo získat do sbírek doklady individuální podomácké výroby i řemeslné produkce.

Zlaté Hory bývalo městečko, které za své bohatství vděčilo hlavně rudným dolům a rozkvětu obchodu s plátnem a přízí. Tak jako se střídalo období slávy a úpadku rudných dolů, tak pulzoval i obchod. Ve 30. letech 18. století pracovalo ve městě na 191 tkalců.³ V této době zde vedle plátenictví vzkvétalo také punčochářství. Prosperující město mělo několik pil, tři mlýny, papírnu, drátovnu. V polovině 30. let 19. století byly Zlaté Hory nejlidnatějším městem na Jesenicku s prosperující textilní výrobou. Kolem roku 1844 však došlo k prosazování strojově předené příze a k průniku bavlněných látek na trh, což mělo za následek úpadek tkalcovství. Lidé ztraceli práci. Léta bídy a nezaměstnanosti tkalce i horníky nutila, aby si hledali nové zdroje obživy nebo alespoň doplňkové příjmy mimo původní zaměstnání. Postupně si někteří začali přivydělávat vyřezáváním betlémových figurek. Lidové betlemářství v této oblasti však nepochybně úzce souviselo také s existencí poutního místa Mariahilf ve Zlatých Horách.⁴ Byla to příležitost prodávat poutníkům vedle devocionálií, růženců a křížků i figurky do betlémů. Tradiční a nejrozšířenější formou vyskytující se v tomto regionu, byly dřevěné vyřezávané figurky dotvářené barevnou polychromií. Betlemářské umění řemeslníků z okolí Zlatých Hor zastupuje ve sbírkách práce **Bernharda Kutzera** (27. 6. 1794 – 14. 12. 1864), jednoho z nejvýznačnějších řezbářů oblasti.⁵ Ve sbírkách od něj evidujeme čtyři polychromované figurky, vyřezané z lipového dřeva.⁶ Jedná se o krácejícího muže s holí, ženu s košem ovoce na hlavě, ženu s vánočkou a stojícího býka. Všechny tyto kusy byly do sbírek zakoupeny v roce 1928 od Jana Hubala z Javorníku. Lidovou betlemářskou tvorbu z oblasti Zlatých Hor reprezentují ještě dva soubory vyřezané ve stejném stylu z lipového dřeva a malované olejovými barvami.⁷ Oba byly zakoupeny od Gustava Braunera ze Zlatých Hor v roce 1913. První z nich vyřezal řezbář a kostelní malíř **Karel Knoblich** (30. 1. 1873 – 31. 12. 1936) pocházející z Heřmanovic u Zlatých Hor. Jeho specialitou byly obrázky s kulatým rámem a motivem poutního místa Panny Marie Pomocné.⁸ Betlémové

3 Rudolf ZUBER, *Zlaté Hory v období feudalismu*, in: Jan Beníšek (ed.), *Zlatohorská včera a dnes (1224–1974)*, Zlaté Hory 1975, s. 16.

4 R. ZUBER, *Zlaté Hory*, s. 21 – „S církevním životem souvisela zlatohorská zvláštnost – duchovní hry. Jejich počátky sahají do dob učitelování Tobiáše Goldchmidta, který roku 1613 předvedl se svým spoluučitelem a studenty hru o Třech králich. Vedle této hry se provozovaly o velikonočních pašije, jimiž Zlaté Hory prosluly po celém Slezsku. Provozovaly se ještě na počátku 19. století a to zásluhou řezbáře Bernarda Kutzera z Horního Údolí. Hra začínala před farním kostelem, pokračovala cestou na horu sv. Rocha, kde končila dramatickým zobrazením Kristova umučení. Text pašiji byl vydán roku 1868 a 1869 autorem cenných vlastivědných prací A. Peterem, javornickým rodákem a školským inspektorem v Opavě. Podle zprávy z roku 1659 zpívali zpěváci pašije podle starého zvyku na radniční věži.“

5 Narodil se v Dolním Údolí u Zlatých Hor v rodině mlynáře Johanna Kutzera a Terezie, rozené Jokischové, jako jeden ze 14 dětí. Řezbářskému řemeslu se učil se u sochaře Kellera ze Skorošic, který záhy rozpoznal jeho výtvarný talent. V pozdější době se usídlil v Horním Údolí, kde vybudoval prosperující dílnu, ve které pracovali také jeho dva bratři – Patricius a Cyril a šest jeho synů – Severin, Zenobius, Johann, Raimund, Bernhard a Rafael. S pracemi Bernharda Kutzera se můžeme setkat zejména v kostelních interiérech na území bývalého rakouského i pruského Slezska. – viz: Otto WENZELIDES, *Heimatgeschichte. Das Geistesleben unserer Heimat*, Troppau 1922, s. 190–192.

6 Slezské zemské muzeum (dále SZM), Etnografická podsbirka, inv. č. N 2029, v: 20,5 cm; N 2030, v: 19 cm; N 2031, v: 24,8 cm; N 4138, v: 17,7 cm.

7 Tamtéž, inv. č. N 2041/1-17, N 2042/1-10 – v. figurek u obou souborů: 15–17 cm.

8 Marie SCHENKOVÁ, *Nástin dějin malířství konce 19. a počátků 20. století ve Slezsku II. 1. Slovník německých malířů*, Časopis Slezského muzea série B – vědy historické (dále ČSM – B), 36/2, 1987, s. 171–188.

figurky zhotovil kolem roku 1890. Představují Pannu Marii s Ježíškem na klíně, sv. Tři krále s doprovodem, ale hlavně měšťany a řemeslníky v dobovém městském a vesnickém oděvu. Součástí souboru je jeden díl architektury – brána. Sv. Josef v kolekci chybí. Druhá kolekce figurek byla zhotovena v řezbářské **rodině Müllerů** z Vrbna pod Pradědem ve 2. polovině 19. století. Jedná se pravděpodobně o práci **Antona Müllera** (1810 – 31. 1. 1885).⁹ Sedm kusů figurek znázorňujících poutníky, pastýře s ovečkami, muzikanty a řemeslníky doplňují dva ze dřeva vyřezané malované paláce s věží. Všechny figurky jsou přiklíženy či přibity na zelených podstavcových prkénkách nepravidelného tvaru. Z oblasti Zlatých Hor pravděpodobně pochází také řezbované postavičky, dílo neznámého autora, které se vyznačují podobným stylem rýhování povrchu figurek jako dva předchozí soubory.¹⁰ Sv. Josef, Panna Marie, pastýři, poutníci i utíkající chlapec jsou značně mechanicky poškozeny, mnohé bez končetin a podstavců. Polychromie je silně zvětralá a místy oprýskaná. Muzeum je zakoupilo v roce 1966 od K. Vasňáka z Opavy.

Z betlemářského střediska Jeseníku a přilehlých lázní Lipová se v národopisných sbírkách SZM doklady nenacházejí. S oblibou si zde lidé vystavovali vyřezávané skříňkové betlémy, které byly zaplněny podobnými typy postav, jako se vyráběly ve Zlatých Horách. Na předvánočních trzích v Jeseníku se na konci 19. a na počátku 20. století prodávaly také figurky vyřezávané v Rejvízi, lokalitě známé výrobou hraček a později dřevařským průmyslem.

Jak jsme se již zmínili, v roce 1913 byly do muzejních sbírek zakoupeny od starosty Andělské Hory Ferdinanda Fuchswanse dřevorezby **Josefa Partsche** (19. 12. 1813 – 26. 9. 1886).¹¹ Figurky vyráběl v různých velikostech a ve velkém množství. Mezi 74 kusy evidovanými v muzeu se skrývá několik výskově rozdílných typů.¹² Lidské postavičky jsou vyřezány z jednoho kusu dřeva a přiklíženy k zeleným podstavcovým prkénkům oválného tvaru. Malba většiny figurek je provedena matnými barvami v klidných hlubokých tónech. Jesličkovou skupinu tvoří Panna Maria se vztaženými rukama, v nichž kdysi chovala Jezulátko. To se bohužel nedochovalo. Klečící sv. Josef v zeleném oděvu má o něco větší proporce než druhé figurky, jakoby patřil k jinému celku. To poukazuje na rozsáhlou, velikostně se lišící Partschovu tvorbu. Ostatní figurky představují postavy radujících se daráků, poutníků či pastýřů. Postav je celkem 11 a jejich charakteristickým znakem je pohyb. Na některých figurkách jsou tužkou na podstavcích napsána jména Kunert, Schneider, Heißler a na velbloudech a žirafě Schwanke. Ve většině případů se jedná o řezbáře z dílny

9 K. MÁLKOVÁ, *Betlémové figurky*, s. 7, 10.

10 SZM, Etnografická podsírka, inv. č. N 6965 – N 6972, v: 13–16 cm.

11 Josef Partsch se narodil v Andělské Hoře jako syn Josefa a Kláry Partschových. Byl nejmladší a nejslabší ze čtyř sourozenců, proto ho určili k hlídání dobytka. Na pastvě už jako chlapec začal vyřezávat první zvířátka a jiné figurky. Po absolvování obecné školy zůstal doma a zcela se věnoval řezbářství. Z finančních důvodů ho rodiče nemohli dát do učení k sochaři Bernhardu Kutzerovi do Horního Údolí. I bez vyučení však měl dost zakázek. Zhotovoval ozdoby pro výrobce nábytku v Bruntále, obstarával písmo na kříže na hroby a vyřezával na objednávku drobné figurky do jeslí. V roce 1856 odešel do Těšína, kde vyráběl ozdoby a andělské figurky pro stavitele varhan. Stal se známým v širokém okolí. Na oltář sv. Mořice v Olomouci vyřezal figury sv. Petra a Pavla v životní velikosti. Zhotovoval dřevorezby do kostelů v Polsku. Jeho specialitou a radostí však byly jesličky. Viz – Erwin WEISER, *Aus der Heimat Ehrenhalle. Der Krippelschnitzer Josef Partsch, Engelsberg*, Freudenthaler Ländchen 6/9, 1926, s. 81–84; E. W. BRAUN, *Schlesische Weihnachtskrippen*, s. 26–31; O. WENZELIDES, *Heimatgeschichte*, s. 192.

12 SZM, Etnografická podsírka, inv. č. N 2037/1-74, v. postav: 9–11 cm, v. velbloudů: 25 cm, v. žirafy: 47 cm, v. ovcí: 0,4–7 cm; E. W. BRAUN, *Schlesische Weihnachtskrippen*, s. 26. Nachází se zde fotografie betlému zakoupeného v r. 1913 od J. Partsche a v obrazových přílohách fotografie některých betlémových figurek; do současnosti se betlém v celku včetně pozadí ve sbírkách SZM nedochoval.

Josefa Partsche nebo o příbuzné a přátele, kteří se na výrobě betlémových celků podíleli, případně je vlastnili. O Matthiasi Kunertovi víme, že byl povoláním tkadlec z Andělské Hory, dlouhá léta stavěl Partschovy betlémy a vytvářel pro ně architekturu. Josef Schwanke byl synovec Josefa Partsche, povoláním listonoš. Bydlel v Andělské Hoře na ulici Karla Brunera, č. d. 125. Partsch se k němu po smrti své sestry přestěhoval. Franz Schneider žil v Andělské Hoře, č. d. 144. U jména Heißler se bohužel nepodařilo zjistit jeho totožnost.¹³ Zbytek figurek v kolekci tvoří jeden oslík, ovce, dva velbloudi a vzácně se v betlémech vyskytující žirafa. Dvouhrbý a jednohrbý velbloud se spolu s žirafou velikostně od ostatních figurek velmi odlišují. Jiné znaky jako např. polychromie a podstavec jsou shodné. Také ovce se rozměry liší. Větší jsou vyřezány ze dřeva a bíle natřeny. Mimo dřevěných zvířátek nacházíme v souboru i malinké ovečky zhotovené z těstové hmoty. Kvůli své malosti se obtížně vyřezávaly, proto je Partsch lisoval ve formě. Do kadlubu z mastku vyřezal negativní podoby zvířátek, ovce, kozy, jeleny a velblouda, které se lisovaly pouze z jedné strany, poté se obarvily a opatřily špejlí k snadnému upevnění v podložce. Jeden sedmistranný kadloubek se podařilo uchovat také ve sbírkách.¹⁴ Jako samostatný kus ve fondu evidujeme ještě jednu větší polychromovanou dřevořezbu od Josefa Partsche. Jedná se o pastýře nesoucího na zádech ovečku, tzv. Dobrý pastýř.¹⁵

***Kadlub z mastku určený k lisování zvířátek,
Andělská Hora, polovina 19. století
(Etnografická podsbirka SZM, inv. č. N 4146).***

Z Horních Holčovic v Údolí Zlaté Opavice pochází řezbovaná polychromovaná postava muže ve slovenském kroji s šírákem na hlavě, jež v ruce drží kolo drátu. Představuje dráteníka.¹⁶ Zhotovil ji neznámý autor v polovině 19. století a do sbírek byla získána v roce 1930.

13 E. WEISER, *Aus der Heimat Ehrenhalle*, s. 83–84; E. WEISER, *Die Krippenschau*, s. 9–12.

14 SZM, Etnografická podsbirka, inv.č. N 4146, d: 7,6 cm, zakoupeno v roce 1913 od Ferdinanda Fuchswanse z Andělské Hory.

15 Tamtéž, inv.č. N 3031, v: 19 cm.

16 Tamtéž, inv.č. N 434, v: 16 cm.

V kolekci jesliček v národopisných sbírkách nechybí ukázky práce školených řezbářů **Josefa Bittnera**¹⁷ a **Aloise Böhma** (7. 6. 1895 – ?) z Bruntálu.¹⁸ Řezbované polychromované figurky J. Bittnera, které vznikaly kolem roku 1860, se podobají darákům Josefa Partsche z Andělské Hory. Vyjadřují však méně pohybu. Mezi nejpěknější patří skupina sv. Tří králů, z nichž každý má u sebe dva sloužící.¹⁹ Pro muzeum byly zakoupeny v roce 1913 od starosty Andělské Hory Ferdinanda Fuchswanse za 27 krejcarů. Do souboru získaného v roce 1929 přímo od sochaře a řezbáře Aloise Böhma patří postavičky dvojího typu. V inventární knize se píše, že se jedná o slezskou práci z počátku 19. století s biedermeierovskými slohovými prvky. Ale na první pohled je patrné, že postavičky vyrábělo více autorů. Některé jsou celé vyřezané ze dřeva, což můžeme považovat za práci Aloise Böhma.²⁰ Jiné mají jemně vypracovanou pouze hlavičku a končetiny. Nahrubo opracované tělíčko dotváří oděv modelovaný z papíru, vyztuženého olejovými barvami. Tyto figurky připomínají práci **Johanna Jielga** (24. 6. 1835 – 16. 6. 1903) z Vrba pod Pradědem nebo králickou produkci. Tuto domněnku ovšem nemůžeme potvrdit. Oba typy figurek jsou přiklášeny k zeleným podstavcům nepravidelného tvaru. Další kolekci dokumentující závěrečné období výroby betlémů na Bruntálsku je práce neznámého školeného řemeslníka.²¹ Soubor sv. Tří králů se sloužícími a andělem umně vyřezal v 1. polovině 20. století. V inventární knize se dovídáme pouze informaci, že tyto drobné plastiky pocházejí ze starého muzejního majetku.

V letech 1974 a 1975 zakoupilo muzeum prostřednictvím obchodu se starožitnostmi v Ostravě po částech velký betlém. Původně pocházel z farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Městě Albrechticích u Krnova.²² Jednalo se vlastně o trosky dřívě pohyblivého betlému s poničenými architektonickými prvky, polámanými figurkami a zničeným dřevěným převodovým mechanismem. Po důkladném konzervátorském zásahu a zkatalogizování ho pracovníci muzea zapsali pod 210 inventárními čísly, obsahujícími lidské a zvířecí figurky, architektonické objekty malované na lepence, vyztužené rošty, některé celodřevěné, a tři pozadí. Přes množství zakoupených figurek se nepodařilo koupit Ježíška, Pannu Marii ani sv. Josefa. Ostatní figurky představují pastýře, poutníky, děti, muzikanty, římské vojáky, cizokrajný průvod sv. Tří králů s mouřeniny, velbloudy, slonem a další daráky v městském i venkovském oděvu. Řezbované postavičky jsou polychromované, některé malované barvami s metalickými pigmenty a částečně zlacené. Zajímavostí v souboru je skupina sedmi židů, kteří mají detailně vyřezány pouze hlavy a ruce.²³ Tělíčka tvoří hrubě přitesané špalíky, oblečené do stejných černých bíle přepásaných kaftanů, s širokými bílými třásňovitými límci. Na hlavě mají, s výjimkou jedné figury, ploché černé klobouky s širokou krepou. Figurky se původně pohybovaly. Některé se klaněly, jiné se kývaly ze strany na stranu nebo zvedaly

17 Tamtéž, inv. č. N 2026/1-10, v: 11–15 cm.

18 Tamtéž, inv. č. N 2027/1-12, v: 15–18 cm; N 3009, v: 21,5; N 3010, v: 13 cm; O. WENZELIDES, *Heimatgeschichte*, s. 192–195.

19 Téměř identické sv. Tří krále eviduje ve sbírkách Muzeum v Bruntále pod inv.č. E1B-E3B, E316B – K. MÁLKOVÁ, *Betlémové figurky*, s. 122; jsou zde označeny jako práce neznámého autora z období kolem roku 1860. Že se jedná opravdu o Bittnerovu práci, dokazují fotografie 1–4 v příloze XV. publikace E. W. BRAUN, *Schlesische Weihnachtsskrippen*.

20 Figurky s inv. č. N 2027/6,7 vykazují shodné rysy s figurkami inv. č. E342B a E 343B ze sbírek Bruntálského muzea, viz K. MÁLKOVÁ, *Betlémové figurky*, s. 6, 29.

21 SZM, Etnografická podsběrka, inv. č. N 4172-N 4179, v: 17,5–21 cm.

22 Tamtéž, přírůstková kniha z let 1952–1987; inv. č. N 6708-N 6916, N 6988, v. postav: 14–22 cm, v. zvířat: 8–11 cm, v. velbloudů a slona: do 29 cm, v. architektury: 12–85 cm.

23 Tamtéž, inv. č. N 6786-N 6792.

ruce, v nichž držely knihy, které v současnosti chybí. Všechny figurky byly původně přiklizeny k vyřezávaným zeleným oválným podstavcům připomínajícím mech. Postupem doby některé podstavce nahradila čtyřhranná barevná prkénka. Chrámy, paláce, měšťanské domy, dvorce, zříceniny, městské zdi, brány a věže byly vyrobeny se smyslem pro styl a detail a mnohé z nich určitě podle autentických předloh. Na některých architektonických objektech se zachovaly staré, místy nečitelné nápisy. Například na objektu N 6837 je čitelná část textu: „*dieses hat gemacht Martin Reyman Troppau den 18-ten November 1830.*“ Druhá část zní: „*renowiert im Jahr 1866, den 10. Dezember von Johann Steffek, Maler.*“ Měšťanský dům s inv. č. N 6838 je podlepen kusem starých novin, na nichž můžeme zřetelně přečíst datum 30. října 1849. Na základě těchto útržkovitých údajů by architektura albrechtického betlému pocházela s největší pravděpodobností z 30. let 19. století a sochař **Martin Reyman** (1807–1863) by byl jeden z původních tvůrců architektonických betlémových prvků.²⁴ Neznámý malíř **Johann Steffek** pak malíř, který renovoval v 60. letech 19. století jesličkovou architekturu a snad ji doplnil i o další prvky. Kdo však byl původním autorem více jak stovky figurek, se zřejmě už nikdy nedovíme. Současně s betlémem byla získaná i dvě nesignovaná pozadí malovaná křídovou temperou na ručním papíře²⁵ a jedno pozadí malované olejovými barvami na plátně.²⁶ Akvarely na papíře představují pastýřské, lovecké a vojenské náměty umístěné v kopcovité romantické krajině s pohledy na města v dáli. Malba idylické krajiny je provedena velmi zručně s velkou výtvarnou kvalitou. Původně tvořila obě malovaná pozadí celek, který byl později rozstřížením rozdělen na dva díly. Pozadí na plátně maloval okolo poloviny 19. století neznámý profesionální autor. V romantické krajině s hradem jsou zobrazena dvě orientální města, jedno v popředí, druhé v dálce mezi horami. Postavičky lidí a zvířat se na něm téměř nevyskytují. Dohromady s řezbovanými figurkami zakoupilo muzeum v roce 1975 i neúplný a značně poškozený soubor figurek malovaných na lepence, pocházejících taktéž z farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Měště Albrechticích.²⁷ Jedná se o čtyři postavy tureckých vojáků na koních a sedm stromů zhotovených neznámým autorem.

Oblast Opavska v muzejních sbírkách zastupují jak řezbované, tak ploché ručně malované papírové figurky opatřené na zadní straně dřevěnou špejlí určenou k zapíchnutí figurky do mechu nebo jiné měkké podložky. V roce 1917 byly do muzejních sbírek zakoupeny jesličkové figurky od L. Černína ze Štitiny.²⁸ Řezbované polychromované postavičky silně připomínají králické figurky větších rozměrů. Anděl, dva králové, pastýři a řemeslníci jsou poměrně hrubě opracováni s přiklizenými řezanými pažemi. Všechny figurky jsou připevněny na barvených podstavcích nepravidelného tvaru. Jedná se o práci z 2. poloviny 19. století.

V roce 1936 se pracovníkům muzea podařilo koupit od Adolfa Gortha z Opavy originální kolekce 297 kusů figurek, stromů a architektonických prvků malovaných na lepence.²⁹ V průběhu 20. – 40. let 19. století ji zhotovili čtyři malíři, **Ferdinand Prosser, Johan Iwan, Ferdinand Koll a Gustav Knapp**. Autoři některé díly opatřili signaturami a vročením. Všechny postavy namalovali v dobovém oblečení řemeslníků a měšťanů s ohlasy rokokového stylu. Můžeme vidět římské vojáky, úředníky, měšťany, šlechtice, rabiny, mnichy nebo

24 Alfred KARÁSEK – Josef LANZ, *Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis Gegenwart*, Marburg 1974, s. 211.

25 SZM, Etnografická podsbirka, inv. č. N 6915/1, rozm.: 300x72 cm; inv. č. N 6915/2, rozm.: 225x72 cm.

26 Tamtéž, inv. č. N 6916, rozm.: 340x38 cm.

27 Tamtéž, inv. č. N 6913/1-4, N 6914/1-7; v. vojáků: 8 cm, v. stromů: 22–26 cm.

28 Tamtéž, inv. č. N 2028/1-9, v: 14–16 cm.

29 Tamtéž, inv. č. N 2025/1-297, menší soubor v: 17-19 cm; větší soubor v: 20–24 cm.

Betlém, malba na lepence, autoři: Ferdinand Prosser, Johan Iwan, Ferdinand Koll, Gustav Knapp, polovina 19. století (Etnografická podsběrka SZM, inv. č. N 2044).

prosté venkovany s nůšemi a ošatkami přinášející dary Ježíškovi. Samozřejmostí jsou stáda ovčeka s pastýři zaujímavými různými polohy. K zajímavostem patří postava zahradníka s růží nebo zdařilé vyobrazení ptáčníka a košatých stromů obsypaných ptáky. Figurky v betlému jsou provedeny ve dvou velikostech. Ve dvojím provedení se vyskytuje také sv. Rodina a skupina sv. Tří králů. Scénérie města se vyznačuje krásnými budovami, paláci s branami a věžemi, starými měšťanskými domy a hradbami. I když na betlému pracovali čtyři autoři, je na něm vidět snaha tvůrců o kontinuitu obsahu a jednotný výsledek. Rukopis jednotlivých autorů můžeme postřehnout pouze v detailech. Největší měrou se na vzniku betlému podílel Ferdinand Prosser, jehož signatura se dochovala na 70 figurkách. Vstoupil do tvorby betlému kolem roku 1833, což dokumentuje postavička ženy vylévající vodu z díže ovcím do napajedla. Největší malířskou aktivitu projevil ve 40. letech 19. století, přičemž jeho poslední signovaný a datovaný kus pochází z roku 1849. Ferdinand Prosser se většinou podílel na výrobě menších typů daráků. Od Gustava Knappa se dochovalo 15 signovaných objektů bez data výroby a od Ferdinanda Kolla čtyři kusy signovaných figurek z let 1833–1837. Od Johana Iwana evidujeme 11 signovaných prvků, z nichž většina je datovaných. K jeho nejranějším pracím podle dochovaných nápisů patří dvě skupinky, klečící a stojící král, oba se dvěma pážaty. Na jejich zadní straně se zachoval nápis s rokem výroby 1823.³⁰ U stojícího krále se navíc vyskytuje na zadní straně téměř nečitelný německý text: „*gerichtet und aufgebaut im Jahre 1900 von Winc (?) Sagietz (?)*“, z čehož můžeme usuzovat, že některé figurky, možná celý betlém, byl na přelomu století opravený a znovu sestavený. U zbylých kusů se signatury

30 Tamtéž, inv. č. N 2025/147, 226, 233.

a datace v důsledku různých oprav nedochovaly. Pouze podle tvůrčího rukopisu lze typovat jejich příslušnost k určitému autorovi.

Lidové betlémy z Hradce nad Moravicí představuje dvacetidílná kolekce hrubě řezaných daráků a architektury z 2. poloviny 19. století. Pro muzeum byla získána v roce 1938 od A. Pavlíka.³¹ Kolekce obsahuje čtyři celodřevěné polychromované figurky a jedenáct kaširovaných postav, včetně koně a dvou velbloudů s jezdci. Kaširované postavy mají detailně vyřezánu pouze hlavu, oděv je modelován z papíru vyztuženého olejovou barvou. Součástí souboru jsou i tři dřevěné malované domky, velká ze dřeva vyřezávaná a dohromady sklížená zřícenina a strážní budka zhotovená z tvrdého papíru.

V roce 1942 byly zapsány do sbírek tři polychromované řezbované figurky získané od Gustava W. Titze z Opavy.³² Jedná se postavu ženy nesoucí nádoby, běžícího chlapce a klečícího pastýře, všechny přiklizené k vyřezávaným zeleným podstavcům. V inventárních knihách se nachází záznam, že pocházejí ze starého opavského betlému z 18. století, který měl ve vlastnictví ještě v roce 1942 A. Scholz z Města Albrechtic u Krnova. Při podrobném porovnání tří postav se souborem figurek z albrechtického betlému³³ můžeme říci, že vykazují shodné znaky nejen v řezbářském stylu, v malbě a výrazu obličejů, ale také v typech šatů a v barevných tónech polychromie. Žena nesoucí nádoby je rovněž, jako některé figurky z albrechtického betlému, malována lazurovými barvami s metalickými pigmenty. Po tomto porovnání můžeme s největší pravděpodobností konstatovat, že se jedná o tři figurky z jednoho betlému nebo o výrobky stejného neznámého autora. Dá se uvažovat také o tom, zda není albrechtický betlém totožný se starým opavským betlémem, o kterém píše O. Wenzelides, že byl vystavován v rodině zahradníka Kurze na Ratibořské ulici v Opavě a po různých peripetiích ho pravděpodobně získal sedlák A. Scholz z Města Albrechtic.³⁴ Potvrzení těchto informací a jejich přesnější časové zařazení si však vynutí další cílené bádání v archivních pramenech, matrikách, časopisech a publikacích nejen v Opavě, ale také v Krnově, v Městě Albrechticích a na polské straně.

Po roce 1947 se do sbírek SZM dostaly převodem z Městského muzea v Opavě dvě řezbované figurky pastýře a pastýřky sedících na zelené trávě pod palmou, které připomínají tzv. králické figurky staršího původu.³⁵ Obě jsou polychromované olejovou barvou bez podkladu. Jedná se o hodnotnou práci neznámého lidového autora.

Z pomezí jihovýchodního Slezska a přilehlých oblastí Moravy, kde patřily mezi proslulá řezbářská střediska města Odry, Bílovec a Fulnek, se v muzejních sbírkách dochovalo několik neúplných jesličkových kolekcí, dokumentujících místní řezbářskou produkci. Zdejší betlémáři vyráběli figurky nejen dřevěné, ale i kaširované plátnem nebo papírem.

31 Tamtéž, inv. č. N 2035/1-20, v: 19–21 cm, v. velbloudů s jezdci: 27 cm.

32 Tamtéž, inv.č. N 2032/1-3, v: 19–24 cm.

33 Viz. pozn. 22.

34 O. WENZELIDES, *Heimatgeschichte*, s. 192-193. Uvádí, že v průběhu vánočních trhů se v Opavě místní i cizí návštěvníci chodili dívat na velký pohyblivý betlém vystavený v rodině zahradníka Kurze na Ratibořské ulici. Tento betlém byl předán Mariánské kongregaci v Opavě, ale tam ho veřejně nevystavovali. Později se vystavoval v domě albrechtického sedláka; A. KARÁSEK – J. LANZ, *Krippenkunst in Böhmen*, s. 211. Uvádějí, že v souvislosti s vánočními trhy na Dolním náměstí v Opavě se lidé chodili dívat na jesličky vystavené v domě řezníka Smiji. Dále mluví o velkém betlému v domě zahradníka Kurze na Ratibořské ulici, který údajně koupili za 100 guldenů krakovští jezuité, od nichž ho nazpět odkoupil sedlák Scholz z Města Albrechtic pro katolický dům v Opavě, kde však pro nedostatek místa nebyl vystaven (bez podrobnějšího bádání však nemůžeme potvrdit, že sedlák Scholz od krakovských jezuitů odkoupil právě Kurzův betlém).

35 SZM, Etnografická podsírka, inv. č. N 6992, N 6993, v: 15–16 cm.

Již v roce 1913, v počátcích budování sbírky betlémů ve Slezském zemském muzeu, byl zakoupen od W. Riedela betlém z Oder pocházející z poloviny 19. století. Obsahoval 54 figurek a 13 ks architektonických prvků vyrobených z lepenky.³⁶ Značný rozdíl v opracování figurek nutí k domněnce, že jde o práci nejméně dvou autorů. Některé postavy jsou zhotoveny celé ze dřeva a velmi jemně vyřezány i v detailech, jiné vyřezal neznámý autor v hrubých obrysech z lipového dřeva a poté domodeloval plátnem a olejovou barvou. Také polychromie a výška figurek jsou značně rozdílné. V roce 1913 prodal do muzea kolekci betlémových figurek z poloviny 19. století také Josef Unger z Oder.³⁷ Obsahují 45 ks polychromovaných figurek, 27 ks architektury a 14 samostatných listů pozadí. Porovnáním jednotlivých figurek lze dokázat, že tento soubor je složen z figurek nejméně tří různých autorů, což při jeho stáří není nic neobvyklého. Za ztracené nebo poškozené figurky se často stavěly figurky nové. Pozornost si jistě zaslouží šest největších postavíček, z nichž ty nejvyšší sv. Josef, dudák, pastýř s ovečkou a stojící muž měří kolem 51 cm. Klečící Panna Maria a klanějící se pastýř pak 36 cm. Postavy mají detailně vyřezané hlavy a údy z lipového dřeva. Dřevěný špalík představující tělo je oblečený do hrubého plátna napuštěného kličem, které bylo po jeho ztuhnutí natřené olejovými barvami. Všech šest postav je připevněno k čtyřhranným dřevěným podstavcům. I u ostatních figurek můžeme od sebe rozlišit polychromované řezbované postavíčky sv. Rodiny a kaširované figurky daráků, muzikantů, poutníků a pastýřů. 27 ks architektury představuje městské domy a paláce vyrobené z lepenky vyztužené dřevěnými kolíky. Okna byla původně vyrobena z kousků zrcadlového skla, jež bylo na mnoha místech nahrazeno staniolem. K betlému patří 14 listů pozadí malovaného temperovými barvami, které zhotovil neznámý autor. Pozadí na sebe vzájemně nenavazuje.

Ve 40. letech 20. století přibyly do muzejních sbírek další neúplné soubory jesličkových figurek z Oder. Muzeu je prodali U. Schartel a Poldi Pietsch z Oder.³⁸ Schartelovi jesle zhotovil neznámý zkušený řezbář okolo poloviny 19. století. Polychromované figurky jsou dovedně vyřezané z lipového dřeva. Zvláště zdařilá je figurka muže v červené vestě s chlapcem na zádech a postava muže s dudami za pasem. Užitím barev s kovovým vzhledem a zlacením doplňků se ze souboru vyčleňuje sv. Josef a klečící pastýř s ovečkou. Pietschova kolekce pochází z konce 19. století. Osm malovaných kaširovaných postav a devět řezbovaných oveček nezhotovil řemeslník, ale řezbář samouk. Přesto se na všech postavách lidí i zvířátek odráží láska lidového tvůrce k řezbářské práci i betlémům.

V depozitářích SZM má své místo i betlém z poloviny 19. století neznámých tvůrců z Oder, jehož součástí je velká třídlílná architektura představující města Jericho, Kafarnaum a Betánii, v nichž Ježíš za svého života působil.³⁹ Betlém se stavěl panoramaticky s ústředním motivem sv. Rodiny ve chlěvě, která však mezi postavíčkami zakoupenými v roce 1941 od A. Kobiely z Oder chybí. Některé figurky jsou kaširované, jiné plastiky z lipového dřeva. Oboje mají polychromii. K velmi pěkným v kolekci 36 postavíček patří královský průvod doprovázený černými i bílými sluhy v orientálních oděvech s množstvím velbloudů. Architektonické prvky jsou vytvořeny kombinací malovaných dílů z lepenky a vyřezávaných dřevěných destiček. Domky mají okna zasklena zrcátky. Všechny díly architektury jsou popsány čísly a jmény města, ke kterému patří. Každé město mělo původně svůj samostatný stupňovitý podstavec,

36 Tamtéž, inv. č. N 2039/1-67, v. dřevěných figur: 15–20 cm, v. kaširovaných figur: až 37 cm.

37 Tamtéž, inv. č. N 2040/1-86, v: 19–24 cm, v. velkých figur: 36–51 cm.

38 Tamtéž, inv. č. N 2038/1-10, v: 20–23 cm; inv. č. N 2043/1-17, v: 19–27 cm.

39 Tamtéž, inv. č. N 2044/1-80, v. kaširovaných figur: 24–26 cm, v. řezbovaných figur: 10–12 cm.

kaširovaný tvrdým papírem, s vyznačenými půdorysy a čísly od jednotlivých dílů architektury. V muzejních sbírkách se však nacházejí podstavce pouze dva, k měštům Kafarnaum a Jericho. Ve všech jmenovaných městech se vyskytuje alespoň jeden dům zaplněný postavami s výjev z Kristova života. Ve městě Jericho je to věž se dvěma řezbovanými polychromovanými figurkami stojícími před zrcadlem, na němž je zobrazeno zlaté Boží oko. Na bočních stěnách visí obrázky sv. Anny s Pannou Marií a sv. Josefa s Ježíškem. Scéna pravděpodobně znázorňuje úryvek z evangelia „O farizeu a celníkovi.“⁴⁰ Ve skupině domků z městského celku Betánie umývá Máří Magdaléna nohy Ježíšovi, čemuž přihlíží pět apoštolů stojících za stolem. Scéna by se dala nazvat „Pomazání Krista v Betánii.“ Svědčí o tom i nápis „*Magdalena salbet vor seinem Leiden.*“⁴¹ Tento architektonický prvek je datován rokem 1849 a popsán německými nápisy „*Verbessert 1867*“ a „*Renoviert 1907*“ svědčícími o opravách betlému v roce 1867 a 1907. Ve městě Kafarnaum Ježíš uzdravoval.⁴² V interiéru jednoho domku vidíme na posteli ležet nemocnou dívku. U ní stojí modlící se Kristus a další postavy. Scéna znázorňuje „Vzkříšení Jairovy dcery,“ což dokládá skoro nečitelný nápis na čelní stěně domku. Pozadí bohaté městské architektury tvoří osm velkých listů malovaných na papíře, z nichž čtyři jsou slepeny do souvislého pruhu.⁴³ Jedná se opět o dílo neznámého autora.

Od proslulého oderského řezbáře **Josefa Heinze** (1797–1872) se zachovalo v muzejních sbírkách šest polychromovaných figurek, hlavně poutníků a pastýřů vyřezaných z lipového dřeva.⁴⁴ Do muzea se je podařilo zakoupit v roce 1944 v Novém Jičíně. Autor na nich realisticky zpodobnil lidové kroje z této oblasti. Na výtvarném zpracování jejich oděvu můžeme nalézt vlivy rokoka. Výška figurek se liší, neboť některé sedí a jiné stojí. Všechny jsou připevněny k podstavci. J. Heinz svou prací inspiroval a ovlivnil celou řadu betlemářů z Oder a okolí. Obdobně stylizovanou avšak plastičtější ztvárněnou řezbu jako od J. Heinze

40 Jericho – město na západním břehu řeky Jordán severovýchodně od Jeruzaléma. Ježíš zde mluvil o podobenstvích. Znázorněná scéna zřejmě znamená podobenství „O farizeu a celníkovi“. V Ekumenickém překladu Bible, Praha 1979, Luk. 18, 9-14, se praví: „O těch, kteří si na sobě zakládali a ostatními pohrdali, řekl toto podobenství: Dva muži vstoupili do chrámu, aby se modlili, jeden byl farizeus, druhý celník. Farizeus se postavil a takto se sám u sebe modlil: Bože, děkuji ti, že nejsem jako ostatní lidé, vyděrači, nepoctivci, cizoložníci nebo i jako tento celník. Postím se dvakrát za týden a dávám desátky ze všeho, co získám. Avšak celník stál docela v zadu a neodvážil se ani oči k nebi pozdvihnout, bil se do prsou a říkal: Bože slituj se nade mnou hříšným. Pravím Vám, že ten celník se vrátil ospravedlněn do svého domu, a ne farizeus. Neboť každý, kdo se povyšuje, bude ponížen, a kdo se poníží, bude povýšen.“

41 Betánie – zaniklá vesnice vzdálená asi 3 km od Jeruzaléma při silnici vedoucí do Jericha, na východním úpatí hory Olivetské. Šimon Malomocný tu měl dům, jehož byl Ježíš hostem. Scéna znázorňuje „Pomazání v Betánii“. Citace z Ekumenického překladu Bible, Praha 1979, Mk. 14, 3–8: „Když byl Ježíš v Betánii v domě Šimona Malomocného a seděl u stolu, přišla žena, která měla alabastrovou nádobku pravého vzácného oleje z nardu. Rozbila ji a olej rozlila na jeho hlavu. Někteří se hněvali: „Nač ta ztráta oleje? Mohl se prodat za víc než tři sta denárů a ty se mohly dát chudým.“ A ošopili se na ni. Ježíš však řekl: „Nechte ji! Proč ji trápíte? Vykonala na mně dobrý skutek. Vždyť chudé máte stále kolem sebe, a kdykoli chcete, můžete jim činit dobře; mne však nemáte stále. Ona učinila, co měla; už napřed pomazala mé tělo k pohřbu.“

42 Kafarnaum (Kefar Nahum) – bylo starověké město na severozápadním břehu Galilejského (Genezaretského) jezera v dnešním Izraeli. Ježíš zde uzdravoval. Uzdravil Jairovu dceru, služebníka setníkova, matku Petrovy manželky, ďábelníka, šlakem poraženého, syna královského služebníka a mnoho dalších. Viz Adolf Novotný, *Biblický slovník – díl A-P*, Praha 1992, s. 316.

43 SZM, Etnografická podsbirka, inv. č. N 2044/rozměr listu: 46,5x90,4 cm.

44 Tamtéž, inv. č. N 4140-N 4145, v: 15–25 cm; Josef Heinz (1798–1872) se narodil v Odrách jako syn tkalcovského mistra Karla Heinze. Působil jako malíř církevních obrazů. Pro farní kostel v Odrách vyhotovil v roce 1847 svatostánek hlavního oltáře. V Odrách vyřezával také jeho syn Alois Heinz (1826–1903), malíř církevních obrazů. Pro opavský kostel sv. Ducha namaloval sv. Alžbětu Duryňskou. Viz Marie SCHENKOVÁ, *K dějinám malířství 19. století ve Slezsku*, ČSM – B, 29, 1980, s. 123; Johann BÖHM, *Odrauer Krippengut*, in: Odrauer Heimatbüchlein, Odrau 1932, s. 39–40.

*Betlém z Oder – torzo (chlív se sv. Rodinou není původní),
část figur polychromovaná dřevořezba a část kaširovaná, polovina 19. století
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 2044).*

má ještě dalších devět polychromovaných figurek pocházejících z Oder.⁴⁵ Představují velmi pěknou řemeslnou práci z poloviny 19. století. Možná právě od syna J. Heinze Aloise (1826–1903). V inventárních knihách se zachovala pouze informace, že patřily do starého muzejního majetku. Figurky jsou oblečeny v zlidovělém oděvu z konce 18. století. Obzvláště působivě jsou propracovány postavičky muzikantů, zejména dudák a hráč na niněru. Také zpodobnění dvou žen, jedné v oděvu městského typu a druhé ve venkovském šatě s velikou nůšou na zádech a slepicí pod levou paží, svědčí o tom, že neznámý autor jistě hledal pro figurky předlohy ve svém okolí.

Betlemářskou tvorbu z 2. poloviny 19. století z Bílovce reprezentují polychromované plastiky vyřezané z lipového dřeva, které jsou dílem lidového řezbáře **Bernharda Beilnera** (1812–1897).⁴⁶ Beilner vyřezával zajímavě řešené a proporčně vyvážené postavy. Postupně se vypracoval na nejlepšího řezbáře regionu. Vedle tradičně řešených betlémových scén jako je pastýř opřený o kmen stromu, pastýř s ovečkou, různí daráci či dudák zhotovil i pozornost vzbuzující figurku ptáčníka. V kolekci opět chybí sv. Josef a Panna Maria s Ježíškem. Figurky muzeum získalo v roce 1943 od A. Kobiely z Oder.

Z Fulneku se v muzejních sbírkách nacházejí dvě jesličkové kolekce s kaširovanými polychromovanými figurkami.⁴⁷ Obě vznikly přibližně na konci 19. století. Kolekce s inventárním číslem N 2159/1–21 původně patřila do majetku bratrského sboru ve Fulneku, ale jméno jejího tvůrce neznáme. Dřevěné postavy s kaširovaným oděvem doplňuje jeden slon a drobná architektura, která jako by k celku nepatřila. Všechny figurky stojí na čtyřhranných dřevěných obarvených podstavcích. Druhý soubor zakoupený v roce 1939 od F. Eichlera z Opavy, vyrobil také neznámý tvůrce. Základ postav tvoří hrubě vyřezaná dřevěná kostra.

45 SZM, Etnografická podsbírka, inv. č. N 4147–N 4155, v: 17–22 cm.

46 Tamtéž, inv. č. N 2033/1–17, v: 20–23 cm; A. KARÁSEK – J. LANZ, *Krippenkunst in Böhmen*, s. 211; Emil JELONEK, *Unser Krippenschnitzer Bernhard Beilner*, in: E. Jelonek (ed.), *Wagstädter Heimat*, Nürnberg 1954, s. 344–345.

47 SZM, Etnografická podsbírka, inv. č. N 2159/1–21, v: 24–38 cm, inv. č. N 4139/1–14, v: 22–27 cm.

*Žebrák, polychromovaná
dřevořezba, Odry, polovina 19. století
(Etnografická podsbírka SZM,
inv. č. N 4152).*

*Pastýř s ovečkou, polychromovaná
dřevořezba, autor: B. Beilner,
2. polovina 19. století (Etnografická
podsbírka SZM, inv. č. N 2033/13).*

Detailně propracovány jsou jen hlavičky, někde i ruce a nohy. Figurky mají oblečeny látkové šaty, napuštěné roztokem sádry, klišu a příměsí, které po uschnutí ztvrdly a poté byly obarveny. Pozornost mezi figurkami patří svérázné postavičce ženy z Kravařska oblečené do lidového kroje.

Ostravsko a Karvinsko zastupují ve sbírkách tři jesličkové soubory. První malá kolekce řezbvaných polychromovaných figurek z této oblasti byla zakoupena v roce 1978 ve Starožitnostech v Ostravě.⁴⁸ Sedm daráků a sedm zvířátek malovaných tmnými barvami pochází z 1. poloviny 19. století. Svědčí o tom zachovaná datace 1836 a neznámá signatura TS na podstavci sluhy nesoucího turban s královskou korunou. Nákup v roce 1992 obohatil sbírky SZM o mechanický betlém řezbáře **Milana Kořistky** (nar. 1929), žijícího v Ostravě-Porubě.⁴⁹ Milan Kořistka, vlastním povoláním řezník, jinak řezbář samouk, se dlouhá léta ve volných chvílích zabýval vyřezáváním betlémových figurek, ze kterých stavěl pohyblivé betlémy a dřevěné vesnice. Jeho figurky nemají polychromii. Jsou vyřezány z měkkého světlého dřeva a nalakovány. Mechanický betlém zakoupený do sbírek je připevněný k rozměrnému kovovému podstavci, v němž se ukrývá elektromotor a převodový mechanismus z přední strany zakrytý

48 Tamtéž, přír. č. N 78,117/1-14, v: 15-16,5 cm.

49 Tamtéž, Etnografická podsbírka, inv. č. N 14295, rozm.: 100x80x68 cm; v. figurek: 13-14 cm.

vyřezávanou deskou. Motor uvádí do pohybu 18 figurek a kometu. Panna Maria a sv. Josef stojící v chlévě s šindelovou střechou strnule pohybují rukama nad Ježíškem v jesličkách, čemuž střídavě přihlížejí volak a oslík. Nad chlévem sem a tam létá kometa. Kolem sv. Rodiny pravidelně krouží sv. Tři králové a poutník s lucernou. Na nižší podestě přináší muž na podnose nůž a chléb, slepice zobe zrní, trubač zvedá k ústům trubku, bubeník bubnuje a žena čte knihu. Pastýř pasoucí stádo pohybujících se oveček zvoní na zvonici a přitom se ozývá cinkání. Celou jesličkovou kompozici doplňují čtyři specifické stromy. Celý betlém ze tří stran uzavírá dřevěný laťkový plot. Z Karviné se ve sbírkách národopisného oddělení vyskytuje pouze několik figurek, opět dílo neznámého autora.⁵⁰ Panna Maria, sv. Josef, ptáček s klecí na ptáky, několik muzikantů a pastýř jsou poměrně velké plastiky, částečně vyřezané z lipového dřeva s detailně propracovanými obličejí a z části kaširované. Obarvený kaširovaný oděv umně přibližuje oblečení prostého lidu z konce 18. století. Všechny postavičky jsou přiklášeny k podložce, zvrásněné řezbou napodobující trávu. Tyto figurky můžeme poměrně přesně datovat, neboť na skalisku, na němž sedí pastýř hrající na píšťalku je vyrytý letopočet 1875.

V muzejních sbírkách nechybí ani ukázky rozsáhlé výroby betlémů z Králík a okolí odkud byly exportovány tisíce figurek do celé Evropy. Tato oblast, kde se setkávalo české etnikum s polským a německým, žila řezbářstvím již od 18. století. Tamní řezbáři se specializovali na vyřezávání drobného kuchyňského nářadí, dřevěných hraček, předmětů s náboženskou tematikou a také v nemalé míře na figurky do betlémů. Odbyt výrobků zajistil čilý pohyb návštěvníků z různých koutů země v poutním kostele na Hoře Matky Boží u Králík. Výroba figurek v chudém horském kraji s bohatými lesy dávala obživu stovkám rodin v okolních vesnicích. Po josefinských reformách v roce 1780 a následujícím zákazu poutí však dolehla na obyvatele Králík krize, která postihla nejen řezbáře, ale i obchod. Z řemesel pak hlavně pernákáře a voskaře, kteří vyráběli pro poutníky různé devocionálie. Za této situace muselo dojít ke změnám. V podmínkách podomácké výroby se celé rodiny přeorientovaly na sériovou výrobu vyřezávaných betlémů. Do zahraničí je prodávali překupníci z vnitrozemí jako „echte Erzgebirgware“ (pravé krušnohorské zboží), ale i jako „Wiener Krippe“ (vídeňské jesličky). Na konci 19. století přišla nová módní vlna betlémů. Kraličtí řezbáři uvažovali o tom, jak povznést sériovou výrobu kralických figurek. Za této situace došlo v roce 1873 k otevření odborné řezbářské školy, kde se měli zdokonalovat řezbáři z širokého okolí. Úroveň sériové výroby se však nezvýšila, neboť se nepodařilo rozbit zajaté výrobní vztahy rozptýlené manufakturní výroby. V letech po I. světové válce se hromadná výroba figurek přestala vyplácet a nastal odliv pracovní síly za lepším výdělkem do průmyslu. Po roce 1945 vyřezávali figurky v Dolní Hedči u Králík už jen řezbáři Josef Schwarzer (1907–1985) a jeho syn Josef Schwarzer ml. (1931–2005).⁵¹

První ukázkou kralické práce, pastýřku se dvěma ovečkami u studny, muzeum zakoupilo v roce 1913 od starosty Andělské Hory Ferdinanda Fuchswanase.⁵² Je vyřezána z lipového dřeva a polychromována. Další kralické figurky byly do sbírek zakoupeny až v roce 1933 od A. Ditrichové z Rýžoviště.⁵³ 126 maličkých postaviček z 2. poloviny 19. století je vyřezáno

50 Tamtéž, Etnografická podsírka, inv. č. N 4159-N 4171, v: 19–30 cm.

51 Vladimír VACLÍK, *Lidové betlémy v Čechách a na Moravě*, Praha 1987 – v knize je chyba, Josef Schwarzer st. zemřel 20. 7. 1985, s. 104–107; Zdena LENDEROVÁ, *Historické betlémy z Čech, Moravy a Slezska*, Hradec Králové 2004, s. 13–16.

52 SZM, Etnografická podsírka, inv. č. N 2034, v: 10 cm.

53 Tamtéž, inv. č. N 2045/1-195, v: 10–12 cm.

z tvrdého dřeva a obarveno tlumenými klišovými barvami. Mezi figurkami můžeme najít kromě biblických postav Panny Marie, sv. Josefa, Ježíška a tříkrálového průvodu mnoho pastýřů, stojících nebo ležících v různých polohách, se stády oveček, která hlídají strakatí psi. Daráci tvoří pestrý dav, v němž jsou smíšena různá zaměstnání a řemesla. Tak vedle pluku vojáků pospíchají k městské bráně pekaři, zedníci, kominík, myslivec, babka se slepicí, městské paničky a mnohé další postavičky nesoucí dary Ježíškovi. Vyřezáváním košíků s ovocem, koláči a podobně se kraličtí řezbáři nezdržovali. Do zhotoveného dřevěného košíku nasypali drobná semínka, rýži, mák, kroupy nebo půlky hrachu, které nakonec barevně pomalovali. Různé drobné předměty v rukou darovníků zhotovili zvláště a dodatečně je k trupu přilepili klišem. U klobouků či vleček králů si tvůrci vypomáhali tvrdým kartonem formovaným za vlhka. Architektura kralického betlému se obvykle stavěla na terasovité konstrukci. V naší sbírce ji tvoří nevelké typické pestrobarevné stavby zhotovené z lepenky. Jsou to chalupy, hospody, někdy až dvoupatrové městské domy s vývěsními štítky a obchody, vedle nichž se táhnou hradby. Za hradbami se prolíná směsice výstavních měšťanských domů a paláců. Jednotlivé stavby jsou samostatné, tudíž při každé stavbě betlému má městečko novou podobu. Další nákup kralických figurek do sbírek se uskutečnil v roce 1976.⁵⁴ Muzeu je prodal J. Grimm z Opavy. Jedná se o nejmladší výrobní typy pocházející z počátku 20. století. 34 postaviček a 13 zvířátek má obdobný charakter jako figurky předchozí kolekce, pouze rozměry jsou o něco menší. Figurky v této kolekci jsou silně poškozeny.

V muzejních sbírkách se nachází také několik figurek a architektonických prvků bez bližšího určení. Mezi ně patří polychromovaná postava muže ve slovenském kroji s pletenci vlasů pod širokým kloboukem a kabelou u levého boku.⁵⁵ Postavička je hrubě řezaná ze dřeva a kaširovaná. Další tři figurky představují anděly, z nichž dva jsou kaširovaní. Třetí, řezbovaný a polychromovaný Archanděl Gabriel, stojí v oděni římského vojáka a v levé ruce drží váhy.⁵⁶ Neznámý původ má i drobná architektura k betlému skládaná z malovaných dřevěných špalíček.⁵⁷

Samostatnou kapitolu pak tvoří betlémové figurky, které sice nemají charakter lidové proveniencí, ale jsou ceněné zejména pro svou dokumentační hodnotu. K nim patří polychromovaná ze dřeva vyřezávaná figurka anděla nesoucího stuhu s nápisem Gloria in Exelsis Deo.⁵⁸ Jedná se o práci neznámého autora z 2. poloviny 17. století z okolí Javorníka ve Slezsku. Figurku muzeum zakoupilo v roce 1929 od Jana Hubala z Javorníka. Dalším cenným dokladem je terakotová plastika, klečící pastýř s ovečkou, kterou daroval do sbírek v roce 1939 Edmund Wilhelm Braun.⁵⁹ Dle stylu pochází pravděpodobně z Neapole z období okolo roku 1760. Obdobný původ mají i čtyři betlémové figurky, které daroval do sbírek v roce 1920 Dr. Sigmund Sedlnický. Podle záznamů v přírůstkových knihách původně pocházely z betlému jeho pratety baronky Liny Sedlnické.⁶⁰ Jedná se o skupinu sv. Tří králů a anděla.

54 Tamtéž, inv. č. N 6917-N6963, v: 7–10 cm.

55 Tamtéž, inv. č. N 4156, v: 23,5 cm.

56 Tamtéž, inv. č. N 4156A, v: 13 cm; N 4157, v: 15,5 cm; N 4158, v: 17 cm.

57 Tamtéž, inv. č. N 2160/a-e.

58 Tamtéž, inv. č. 4136, v: 23,5 cm.

59 Tamtéž, inv. č. N 4135, v: 17,2 cm

60 Tamtéž, inv. č. N 4137/1-4, v: 17 cm. Sigmund Sedlnický, baron z Choltic a Bílovce (30. 9. 1872 Bílovec – 6. 1. 1949 Vídeň), Lina Sedlnická (Caroline Marie Josephe Amalie sv. p. Sedlnická *16. 5. 1857 Opava, + 15. 4. 1920 Opava) viz: Jaroslav ZEZULČÍK, rodokmen – databáze online: <http://www.zamekbilovec.estranky.cz/clanky/sedlnicti-z-choltic/rodokmen.html>, citováno ke dni 17. 6. 2019.

Tělo postavíček je řezáno ze dřeva, mají pohyblivé končetiny a voskovou hlavu s malovaným obličejem. Figurky jsou oblečeny do honosného hedvábného barokního šatu posíteného flitry, zlatými a stříbrnými portami. Všechny čtyři figurky, pocházející pravděpodobně z mnohem většího celku, vyrobili na přelomu 18. a 19. století profesionální řemeslníci ze Salzburgu. V té době oblékané voskové figurky spolu a voskovými plastikami umístěnými pod skleněnými poklapy patřily i ve Slezsku k reprezentačním předmětům šlechtických a bohatých měšťanských interiérů.

Soubory volně stavitelných betlémů doplňují betlémy skříňkové, které se také vyráběly v proslulých betlemářských centrech. Bývaly módní součástí interiérového vybavení měšťanských bytů. Rozšířily se zejména od poloviny 19. století, kdy pronikly i do zámožnějších venkovských domácností. Skříňkové betlémy měly figurky vyřezávané ze dřeva, tvarované z vosku, těsta nebo tragantové hmoty.⁶¹ Poněvadž byly figurky většinou modelovány jen zepředu, umísťovaly se napevno v ustálené kompozici do stylizované betlémské krajiny nebo do podhradí orientálního města. Scénu chránila prosklená skříňka nebo hlubší trojrozměrný obraz. Ve Slezském zemském muzeu evidujeme čtyři exponáty zhotovené přibližně v polovině 19. století a jeden exponát z přelomu 19. a 20. století

Jako starý muzejní majetek neznámého autora jsou označeny závěsné jesle v černé zasklené skříňce slezské proveniencce.⁶² Sv. Josef, Panna Marie a ješlíčky novorozeněte se nachází v jeskyni uprostřed skříňky. Postavy jsou vyřezány ze dřeva a polychromovány. Za nimi na kaširované skále posypané třpytivou skleněnou drtí se vypíná město obehnané hradbami. Zajímavostí je, že se ve skříňce nenachází jiné postavy, ale je vyzdobena množstvím barevných ptáků, hříbků, sušených květů a mušlí. Druhý skříňkový betlém, podle informací Jana Kinzela z Opavy, který jej získal od Adély Richterové, rozené Breuerové, zhotovil některý člen rodiny Breuerovy bydlící na Sadové ulici v Opavě.⁶³ Muzeum ho zakoupilo v roce 1936. V betlému se nachází velké množství figurek vymodelovaných z voskové hmoty. V levém rohu skříňky, v polorozpadlé stáji s doškovou střechou, odpočívá sv. Rodina. Zbytek skříňky je terasovitě rozdělen do tří vrstev, ve kterých se střídají daráci s dary pro Ježíška, pastýři se stády miniaturních oveček a papírové orientální město s paláci a věžičkami. Terén je posypán lesknoucí se drtí a zdoben mušlemi. Třetí skříňkový betlém zakoupilo muzeum v roce 1936 od H. Benthlové z Opavy.⁶⁴ Podle sdělení prodávající pochází z rodinného majetku ze západního Slezska. Figurky jsou vyrobeny z tragantové hmoty a představují měšťany v dobových oděvech přinášejících dary Ježíškovi. Spolu s architekturou jsou terasovitě rozmístěny ve dvou vrstvách, které spojují úhlopříčně vedené cesty. Ani zde nechybí terén posypaný třpytivou drtí, mušle a šnečí ulity. Určitou zvláštností v muzejních sbírkách je čtvrtý betlém umístěný v dřevěné zasklené skříňce se skosenými rohy.⁶⁵ Jedná se o tzv. postní neboli pašijový betlém. V centru betléma v Getsemanské zahradě s olivovníky klečí modlící se Kristus. Nedaleko Krista spí v trávě skupina apoštolů a v jeskyních se modlí poustevníci. Zrazující Jidáš s měšcem v ruce přivádí z levé strany ozbrojené římské legionáře a biřice, kteří přicházejí zatknout Ježíše. Jednotlivé postavy jsou vyřezány ze dřeva a polychromovány.

61 Tragant je pryskyřice vytékající při poškození kůry asijských keřů rodu *Astragalus* (česky kozinec). Je to specifický materiál, který se jinde než ve skříňkách nevyskytuje. Svým vzhledem podle povrchové úpravy připomíná porcelánový biskvit, vosk nebo slonovinu.

62 SZM, Etnografická podsbirka, inv. č. N 2161, rozm.: 41x33x26 cm.

63 Tamtéž, inv. č. N 4180, rozm.: 52x39,5x14 cm.

64 Tamtéž, inv. č. N 4181, rozm.: 49,5x47x33,5 cm.

65 Tamtéž, inv. č. N 2162, rozm.: 73x47x36 cm.

V betlémském zpodobnění mají ustálené dobové oblečení a atributy. Celý výjev je zasazen do krajinného rámce z kaširovaného papíru a lepenky. Scénu doplňují umělé stromy, keře, květiny a pozlacené a postříbřené šnečí ulity. Betlém je evidován jako starý muzejní majetek.

Stupňující se obliba jesliček v 19. století vedla k myšlence reprodukovat obrázky betlémových figurek pomocí tisku. První jesličkové archy začaly produkovat německé tiskařské firmy. Ale už po roce 1820 se tiskly jesličkové archy na území Čech v dílnách mnoha vydavatelů, například u F. K. Wolfa, J. Kopetzského, V. F. Hoffmanna, P. Bohmanna, A. Senefeldera nebo W. Moracka. Zpočátku se jednalo o ručně kolorované ocelorytiny, později o litografie či dřevořezbu. Nejstarší byly kolorované pouze červeně, modře, zeleně a žlutě. Tyto vystřihovací archy se potiskovaly texty v češtině, němčině, polštině, maďarštině a v dalších cizích jazycích, neboť byly určeny pro téměř celý křesťanský svět.⁶⁶

Mezi první známá střediska výroby jesličkových archů v Německu patřila i tiskárna v Neu Ruppinu. Z její produkce se v muzeu nachází soubor vystřihovaných figurek, který předal do sbírek v roce 1938 A. Pavlík.⁶⁷ Tento neúplný betlém tvoří 27 postavíček a 19 stromů. Papírové tištěné postavíčky jsou podlepeny tuhým papírem a vystřiženy. Vzadu přilepený kolíček slouží k zapíchnutí do mechu. Produkci tiskárny v Neu Ruppinu zastupuje v muzejních sbírkách ještě 15 potištěných kartónů s jesličkovými náměty, jež byly zakoupeny současně s kolekcí králických figurek v roce 1933 od A. Dittrichové z Rýžoviště.⁶⁸ Jesličkové archy jsou označeny značkou „*Neu Ruppín bei Oehmigke & Riemschneider*“ a popsány nápisy v jazyku německém i českém, což svědčí o plánovaném velkém rozšíření těchto archů.

Vedle figurek lidí, zvířat a stromů jsou na kartonech vytištěny také domy a celá města. Všechny tisky jsou ručně kolorovány. Ze starší tiskařské produkce v muzejních sbírkách evidujeme také jeden ručně kolorovaný kamenotisk.⁶⁹ Tento arch vystřihovacích figurek, s devíti postavami – sv. Josefem, Pannou Marií s Ježíškem na klíně, se sv. Třemi králi, klečícím darákem, ovečkou, s kometou a křovím, je popsán nápisy v němčině, češtině a maďarštině. Jeho tiskaře určuje nápis při dolním okraji: „*Druck a Verlag von J. Stockinger a Al. Morsack, Wien, VI. Esterhazyपालais*“. Jesličkový arch do muzea daroval v roce 1936 Václav Scheich z Frýdku. Na počátku 20. století vynikly mezi litografickými tisky jesličkové archy zhotovené podle návrhu Mikoláše Alše (18. 11. 1852 – 10. 7. 1913). Archy obsahovaly kolorované kresby lidí, zvířat, stromů a architektonických prvků. Zajímavostí je, že všechny postavy oblíkl M. Aleš do lidových krojů z Čech, Moravy a Slovenska. První tři archy byly vydány v roce 1902 a čtvrtý v roce 1904. Postupem času pak byly v různé kvalitě vydávány znovu. Z tohoto oblíbeného betlému se v muzeu nachází šest papírových tištěných figur nalepených na překližce a vyřezaných podle obrysu jednotlivých postav.⁷⁰ Alšovy figurky zakoupilo SZM v roce 1975 od Jiřího Pavelčíka z Opavy.

Jiným typem papírových betlémů byly rozkládací betlémy tlačené do nízkého reliéfu. Takový se podařilo získat v roce 1999 od Marie Levinské z Opavy, která ho dostala od své babičky žijící ve Vídni.⁷¹ V centrální části zimní scenérie se nachází Panna Marie s Ježíškem, kolem níž poletuje sedm andělů. Sv. Josef se ve scéně nevyskytuje. Pozadí kolem P. Marie tvoří

66 Vladimír VACLÍK, *České betlémy*, Praha 1994, s. 41.

67 SZM, Etnografická podsbirka, inv. č. N 2036/1-46, v: 5–37 cm (na figurce N 2036/13 zachovalá část nápisu).

68 Tamtéž, inv. č. N 2045/196-210, rozm.: 34x42 cm.

69 Tamtéž, inv. č. N 3145, rozm.: 34,1x21 cm.

70 Tamtéž, inv. č. N 13808-N 13813, v: 6–13,5 cm.

71 Tamtéž, inv. č. N 15336, rozm. ve složeném stavu: 30,3x23,5 cm.

Vystřihovací jesličkové archy, barevný tisk na papíru, Neu Ruppin, 2. polovina 19. století
(Etnografická podsbírka SZM, inv. č. N 2045).

zasněžené stromy a tyrkysové nebe s hvězdami. Ve složeném stavu můžeme na přední straně vidět zlatý nápis „Fröhliche Weihnachten“ umístěný v rámečku z jehličnatých větví. Betlém pochází pravděpodobně z konce 19. století. Obdobnou technikou je vyrobený také papírový reliéfní betlém se sv. Rodinou, sv. Třemi králi, pastýřem a zvířátky umístěný na podstavci, který slouží zároveň jako schránka pro další samostatné figurky.⁷² Zadní část schránky tvoří jednoduchá krajina s betlémskou hvězdou. Celá scenérie je posypána barevnými třípytkami. Byl získán v roce 2000 z pozůstalosti po Vlastě Hrubé z Dobroslavic.

Z pozůstalosti od stejné majitelky evidujeme ještě malý rozkládací nereliéfní betlém nevelké kvality pocházející z 1. poloviny 20. století.⁷³ V roce 1993 byl fond doplněn o jednoduchý skříňkový betlém s drobnými reliéfně tlačenými papírovými figurkami a architekturou.⁷⁴ Sv. Rodina včetně sv. Tří králů zaujímá své místo v centrální části pod městskými hradbami. V okolí chléva pasou svá stáda pastýři. Zelené plochy a papírové stromy v něm majitelé v průběhu času druhotně doplnili sušeným mechem. Betlém byl zakoupen od Oldřicha Máši z Moravského Berouna.

Do poslední nejnovější skupiny jsme zařadili několik jesličkových souborů vyrobených na přelomu 20. a 21. století.⁷⁵ Kolekce těchto artefaktů pochází z pozůstalosti sběratele Rudolfa

72 Tamtéž, inv. č. N 15636-N 15657, rozm.: 23x32x5 cm.

73 Tamtéž, inv. č. N 15615, rozm.: 12x18 cm.

74 Tamtéž, inv. č. N 16773, rozm.: 46x22x28 cm.

75 Tamtéž, inv. č. N 19255-N 19286, rozm.: různé.

Jatzka z Velkých Hoštic a byla získána darem v roce 2012. Jsou ukázkou postupné přeměny až zanikání tradičního chápání a ztvárnění betlémů. O většině z nich nelze hovořit jako o produktu lidové výtvarné kultury. Jedná se o betlémy dřevěné, sádrové, z keramických hmot či plastů, vyrobené sériově v různých družstvech nebo dovezené ze zahraničí, většinou z Číny. Tyto jesličkové kompozice se v současné době prodávají v obchodech v době vánočních svátků jako sezónní nebo vánoční dekorační zboží.

Soubor úplných i neúplných betlémů v etnografické podsbírce Slezského zemského muzea je jistě pouze malou částí z množství betlémů existujících ve Slezsku v minulých staletích. Přesto, že nebyl v minulosti budován systematicky, podává poměrně široký obraz vývoje betlemářství v české části západního Slezska a na severní Moravě. Můžeme konstatovat, že proměny betlémů a jejich podoby v průběhu času jsou odrazem obecných proměn v kulturním povědomí, vyplývajících ze změn společenské a ekonomické struktury společnosti. Vzhledem k tomu, že s největší pravděpodobností jsou v současné době akvizice starých regionálních betlémů již nepravděpodobné nebo velmi ojedinělé, musíme v následujících letech soustředit sbírkotvornou činnost na práce současných betlemářů, pro něž je charakteristické nejen využívání širokého spektra různorodých materiálů, ale mnohdy i netradiční pohled na tuto problematiku. Neméně důležitá je také spolupráce se soukromými sběrateli betlémů.

Summary

Nativity scenes from the collections of the Silesian Museum

Nativity scenes, which fascinate us with their captivating charm to this day, are an integral part of our folk tradition. In the past, Silesia was an extensive “nativity-scene” area where many carving workshops and folk carvers worked to make their living or earn some extra money by making nativity figures. This is evidenced by the collection of nativity scenes recorded in the ethnographic sub-collection of the Silesian Museum, which partly maps this production. The study deals with the development of the museum collection, the types of nativity scenes and their production. In this context, it draws attention to the work of well-known and unknown authors and to the extension of the nativity-scene tradition in individual regions. The nativity scenes in the museum are not only evaluated from an artistic point of view, but are comprehensively understood, including the complements that have been added to them over time. Part of the work comprises references to the relevant inventory numbers and dimensions of objects registered in the ethnographic sub-collection. Descriptive and comparative methods are used for a detailed description and classification of the collection of nativity scenes, individual figures and architectural elements.

Pavel Š o p á k

HRDINOVÉ A OBĚTI. HODNOTY A PŘÍBĚHY. MUZEJNÍ REFLEXE PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY NA MORAVĚ A VE SLEZSKU – PROLEGOMENA K VÝZKUMU*

Abstract

The paper deals with the specific aspects of the musealization of the First World War, military presentation of the military (war) traditions during the war and in the post-war period, and draws attention to the specifics of the museum activities, especially exhibitions held during the war years. The examples, on which the general aspects are shown, have been selected especially from the Moravian and Silesian regions, but also the general trends from the entire territory of Czechoslovakia are taken into account.

Keywords: Moravia – Silesia – Ostrava – World War One – Austrian Patriotism – Czechoslovak Legion – Art Exhibitions – Documentation of the Present Times

Na rok 2018 připadla stá výročí ukončení první světové války a vzniku samostatného československého státu. Tyto přelomové historické události se tak zákonitě staly tématem hojně diskutovaným historiky a reflektovaným paměťovými institucemi, publicistikou i médií. Válka (jakákoliv, nejen první světová válka) a muzeum tvoří neslučitelnou dvojici, kdy první z polů představuje násilí, konané nejen na lidech, ale i na kulturních statcích, a druhý komplex fyzicky ohrožených artefaktů. Takto se jeví „muzeum ve válce“, tzn. v regionech (Německo, Francie, Belgie, Rusko, Halič), kudy postupovala fronta. Novinové zprávy registrovaly zničení vzácných celků¹ a nepřímo volaly po ostražitosti před válečnou zkárou. „Po čtyři léta,“ zrekapituloval válečné období v roce 1918 pracovník uměleckoprůmyslového muzea v Praze Karel Herain, „se psalo o většině památek uměleckých s obavou, že neúprosná válka, děla, miny, podkopy, požáry a letci jejich stáletí trvání ukončí. Všecky prosby, varování a pokusy o mezinárodní dohodu za účelem ušetření podobných objektů zůstaly marnými.“²

Situace je ale mnohem složitější a představu válečných let jako let útlumu muzejní činnosti nutno zrelativizovat. Tím jak české země – Moravu a Slezsko, o něž v následujícím textu jde především, nevyjímaje – byly přímých vojenských operací uchráněny, válka muzejní sféru významně ovlivnila v pozitivním i negativním smyslu slova: Jistě nelze opomenout skutečnost, kolik muzejní činnost za války přerušilo už proto, že jejich správce (kustod) musel narukovat, kolik muzejních institucí ztratilo svůj *domicil*, následně využitý jako lazaret nebo jako kasárna apod.³ na straně druhé muzejní aktivita neustávala a dokonce gradovala směrem

* Upravený text vystoupení na konferenci pořádané Slezským zemským muzeem pod názvem *Morava a Slezsko v letech Velké války* a uspořádané v Opavě dne 24. listopadu 2016. Původně byl text zamýšlen ke zveřejnění, ale po diskusi se autor chopil jeho zásadního přepracování, zohledniv velice cenné připomínky a náměty Mgr. Otakara Kirsche, Ph.D., (Masarykova univerzita v Brně), jemuž je povinován velkými díky. Vznikl tak zcela nový text, k němuž text referátu, nazvaného *Muzea a světová válka (1914–1818): Situace českého Slezska a Ostravska*, vytvořil jeden z podkladů. Studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595).

1 *Peronnes*, Lidové noviny (dále LN) 24/219, 10. 10. 1916, s. 1.

2 Karel HERAIN, *Umělecké památky v mírových smlouvách*, in: Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1918, Praha 1919, s. 53.

3 Pavel ŠOPÁK, *Prostor pro umění. Výtvarné umění na Moravě a v českém Slezsku do roku 1918 jako téma historické muzeologie*, Opava 2016, s. 273–277.

k vytváření nových muzejních institucí – vzpomeňme například myšlenku speciálního českého divadelního muzea (únor 1918)⁴ a otevření památníku Vítězslava Háška v Dolínku (1915),⁵ k vytvoření celonárodní muzejní organizace (když se v Stádelově institutu ve Frankfurtu nad Mohanem konstituoval Německý muzejní svaz (23. května 1917), šlo o událost, která nezůstala bez ohlasu v českém prostředí), k uplatnění teoretických postulátů a definování české muzejní teorie (Jan Hofman).⁶ V letech první světové války kulminovala organizační činnost vynikajícího muzejníka, teoretika a organizátora Julia Leischinga (1865–1933);⁷ časopis uměleckoprůmyslového muzea v Brně (*Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museums für Kunst und Gewerbe*) se pod Leischingovým vedením stal tribunou moravských muzeí, takže díky válečným ročníkům periodika si lze vytvořit dobrou představu o jejich tehdejší činnosti.

Je třeba rozlišovat mezi lety 1914–1916 a 1917–1918; prvé údobí vskutku vyznačovala jistá setrvačnost v činnosti kulturních institucí a tendence udržet kontinuitu s předválečnými poměry, naopak poslední dva roky války se válečná mizérie přece jen stala více patrnou, což neušlo autorovi sarkastického fejetonu, jež přineslo *Právo lidu*: „*Že se za veliké a krásné válečné doby nejlépe kultuře daří, dokazují válečné bilance našich kulturních podniků. Staříčká Královská společnost nauk oznamuje, že nebude moci vyvíjet letos činnost, neboť nemá peněz, a zemské muzeum hlásí, že má na doplňování sbírek závratnou sumu deseti tisíc korun. Za deset tisíc korun lze už ovšem něco poříditi! Neví-li muzeum, kam s těmi penězi, ať si za ně pořídí malou sbírku válečných předmětů: pět párů válečných bot za tisíc korun, jeden válečný zinnik za dva tisíce korun, trochu másla, několik vajec, kilo mouky, krabičku cigaret a bude po deseti tisících. Celé to nadělení se schová do malé vitríny, takže nebude třeba rozšiřovati místnosti.*“⁸ Nezbyvalo tedy než věřit v lepší budoucnost, připravovat se na konec války a alespoň teoreticky promýšlet příští vývoj muzeí v letech míru.

Právě teoretické aspekty muzejní práce se v čase první světové války dostávaly do popředí. V první polovině roku 1918, tedy ještě v letech monarchie, vyšly v brněnských *Lidových novinách* dva texty, které sledovaly společný cíl: propagovat muzeum jako vědecký ústav, jako instituci, která slouží poznání, osvětě a je vedena odborně zdatným pracovníkem. Odbornost nebyla v textech konkretizována, ovšem uvědomíme-li si, že jeden z článků napsal Jaroslav Helfert (1883–1972), vzdělaný v oborech historie a dějiny umění, a druhý Václav Dědina (1870–1956), jenž byl graduovaným geografem a později coby vysokoškolský pedagog (od 1919) se specializoval na geomorfologii, je zjevné, že odborností se minilo jakékoliv společenskovední nebo přírodovědné vzdělání, které lze vztáhnout k muzejní práci. Dále je to zájem o regionální specifika a zvláštnosti, o cílenou distribuci kulturních statků, jež se v meziválečném dvacetiletí kryla s pojmem regionalismus (konkrétně u Václava Dědiny se ve dvacátých letech hovořilo o *geografickém regionalismu*). Jaroslav Helfert navíc pomýšlel na regionální muzejní síť, tvořenou muzejními institucemi, organizovanými v hierarchii

4 Mělo vzniknout na bázi jubilejních oslav Národního divadla, viz *Jubileum Národního divadla*, Národní listy (dále NL) 58/35, 12. 2. 1918, s. 2.

5 *Osmdesáté výročí narozenin básníka Vítězslava Háška*, *Právo lidu* 24/97, 8. 4. 1915, s. 6.

6 Podrobněji viz Pavel ŠOPÁK, *Jan Hofman – Zdeněk Wirth: paralely do roku 1918 v oblasti ochrany památek a muzeologie*, in: Jiří Roháček – Kristina Uhlíková (edd.), *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby*, Praha 2010, s. 85–106.

7 Otakar KIRSCH, *Julius Leisching a jeho podíl na organizaci muzejnictví v Předlitavsku*, *Studia historica Brunensia* 57/1, 2001, s. 15–29.

8 *Nedělní kukátko*, *Právo lidu* 27/70, 24. 3. 1918, s. 7.

od zemského muzea, jež by tvořilo středisko veškeré muzejní práce v zemi, přes muzea krajinská (regionální) po městská a místní, tj. vázaná na konkrétní sídla. Stavovské otázky a muzejní život by koordinoval moravský *muzejní svaz*.⁹

Dědina s Helfertem navázali na starší tradici úsilí o profesionalizaci, systematizaci muzejní práce, o její racionalizaci ve smyslu definování jasného muzejního programu instituce, důrazu na erudici muzejního kustoda, na organizaci muzea směrem dovnitř (evidence sbírek) i navenek vůči jiným muzejním institucím, čili sledovali tradici modernizace muzejní práce, stojící proti – řečeno s Václavem Dědinou – přežívajícím „*patriarchálním muzejním poměrům*“.¹⁰ Opozici starého a nového přístupu v muzejní praxi lze sledovat již v desetiletí před světovou válkou v materiálech z druhého a třetího sjezdu na ochranu památek v Praze (1908 a 1913) – a tu si povšimněme, že referáty psaly osobnosti, které náležely k Helfertově a Dědinově generaci, jakými byly Jan Emler (1877–1951), Adolf Emil Vašek (1881–1948), Emil Edgar (1884–1963).¹¹

Z hlediska soudobé muzejní teorie je nápadné, že téma války bylo odsouváno stranou. Válka byla spíše vnímána jako přelomový okamžik, který akceleruje pozitivní procesy, pro něž chyběla v předválečném údobí vůle: „*Zdá se, že civilizace po válce již nebude národy nivelizovat a že dojde na hluboké a uvědomělé pěstění národních zvláštností, zvláštností, kterými se od sebe různí nejen národové cizokrevní, nýbrž i součástky každého národa mezi sebou*“, psaly *Národní listy* v článku věnovaném textům Jana Hofmana¹² – a přitom téma války bylo velmi důležitým tématem muzejní (galerijní) prezentace a zůstávalo jím i později v letech mírových. Pro zjednodušení a přehlednost je třeba identifikovat a od sebe odlišit několik obsahových strategií výstav, realizovaných ve válečných letech.

1/ První světová válka do muzejní sféry vnesla nápadné novum: vyhraněnou opozici pozitivních a negativních hodnot.¹³ *Muzeum* jako paměťová instituce vždy sloužilo pozitivním hodnotám, dobru, kráse, pravdě; *a priori* mělo vzdělávat, posilovat ducha, mravně povznášet. Proto muzealizace válečných památek byla přijímána ambivalentně. To, co bylo v době války chápáno jako pozitivní, se netýkalo války samotné, nýbrž jejích následků: šlo o humanitární pomoc trpícím, uprchlíkům, zraněným vojákům, vdovám a sirotkům. Tuto intenci sledovala česká *Válečná výstava*, uspořádaná na počátku roku 1916 v Praze. „*Na celé výstavě dýše zrovna mírový klid*“, zdůraznil dobový komentátor, „*je v ní podáno lidství, národní, české humanit, vše, co Čechy, zejména Praha vykonala (...) z lásky k trpícím a strádajícím*.“¹⁴ Dále sem náležejí všemožné umělecké a kulturněhistorické výstavy, které by proběhly i v mírových časech, nyní se však pojily se snahou získat finanční prostředky pro Červený

9 Jaroslav HELFERT, *Moravské zemské museum a jeho poměr k ostatním museum na Moravě*, LN 26/2, 20. 1. 1918, s. 1–2; Václav DĚDINA, *Česká domovina a vlastivěda 2*, LN 26/123, 11. 5. 1918, s. 1–2.

10 V. DĚDINA, *Česká domovina*, s. 1.

11 [Jan EMLER]: *Sjezd na ochranu památek...*, Český časopis historický 14, 1908, s. 475–476; Adolf Emil VAŠEK, *Třetí sjezd na ochranu památek v Praze 1908*, Časopis Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci 26, 1909, s. 27–32; Emil EDGAR, *O sjezdu na ochranu památek uměleckých a přírodních*, Revue moravskoslezská 2, 1906, s. 165–167.

12 *Okresní musea*, NL 56/162, 13. 6. 1916, s. 4.

13 S prezentací negativních hodnot musel počítat typ policejních (kriminálních, kriminalistických) muzeí, ale zde šlo spíše o etnografii, srov. *Kriminální museum* [ve Švýcarsku], LN 24/120, 2. 5. 1916, s. 3, nebo interiér o doplněk sjezdu pracovníků policie, srov. *Policejní výstava v Opavě*, NL 53/244, 5. 9. 1913, s. 4. Prvá policejní výstava se v Opavě uskutečnila v roce 1909, viz Pavel ŠOPÁK, a kol., *Muzea českého Slezska. Slovníková příručka*, Opava 2014, s. 83.

14 *Česká válečná výstava v Praze*, LN 24/15, 16. 1. 1916, s. 6.

kříž. Za mnohé jiné vzpomeňme výstavu Joži Uprky v Hodoníně nebo uměleckou výstavu v Olomouci (obě v roce 1916).¹⁵ Velkolepá přehlídka uměleckořemeslných předmětů z ostravských měšťanských domácností, zvláště orientálního a evropského porcelánu a skla – toho v časovém rozpětí od antiky po předměty z produkce *Wiener Werkstätte* – neutrálně nazvaná *Kunstgewerbliche Gegenstände aus Ostrauer Privatsammlungen* a zahájená 8. listopadu 1914, měla jediný cíl: soustředit finanční prostředky na pomoc Červenému kříži. Opakované anonce výstavy v novinách jsou spojeny s informacemi o mimořádném zájmu veřejnosti (na výstavě se podílely zejména manželky významných ostravských osobností), které vyvolávaly potřebu čtenářů výstavu navštívit a přispět tak zaplacením vstupného na daný účel.¹⁶ Umělecká výstava v moravskoostravském muzeu, zahájená 24. ledna 1915 a trvající do února, našla adresáta finančního zisku z akce v haličské chudině.¹⁷

2/ První světová válka v muzejní sféře vyvolala potřebu obrany patriarchálních hodnot, potřebu návratu k bezproblémovému světu doby předbřeznové. Implicitně se těmito výstavami sdělovalo, že to byla moderní industriální, politicky pluralitní a globalizující se (euroamerická) společnost se svými -ismy (kapitalismus, komunismus, (anti)semitismus atd.), jež našla svůj úběžník ve válečném kataklyzmatu. Akcent na lokální minulost, na poklidný, idylický, patriarchální svět doby předbřeznové, na rozpomínky na bezproblémový svět první polovice 19. století, přinášející uklidnění a obracející mysl návštěvníka výstavy k dětství, ke vzpomínkám na svět rodičů a prarodičů, který asociují všechny ty „*předměty, mluvící k nám tklivou řečí doby obrozené*“, byl oněmi výstavami stavěn do opozice vůči chaosu moderní doby. Takto tomu bylo v případě velkolepé výstavy *Stará Praha 1750–1850*, uspořádané v Praze na jaře roku 1916.¹⁸ Její regionální analogie můžeme snadno dohledat. Takovou byla jistě na jaře roku 1917 výstava starých rukopisů, dokumentů a tisků, uspořádaná ostravským muzeem a určená především školní mládeži, v níž měla za cíl probudit v mladé generaci zájem o bohatství a pestrost regionální historie.¹⁹ Analogické poslání, spočívající v retrospektivním charakteru výstavy, orientující návštěvníka k minulosti jako bezpečném zdroji pozitivních hodnot, splnila výstava krojového svérázu, uspořádaná na jaře roku 1915 v Obecním domě v Praze, svou intencí navazující na folklorní hnutí, kulminující v devadesátých letech 19. století národopisnou výstavou československou (1895).²⁰ Na Moravě šlo o regionální expozice, které byly za války velmi vyhledávané (například *Slovácké národopisné muzeum* v Uherském Hradišti, osamostatněné v roce 1915).²¹

Zaměříme-li pozornost na region Rakouského Slezska, příkladem zájmu o období biedermeieru budiž soustředění památek na herečku Teresu Kronesovou (1801–1830) v muzeu

15 *Eine Uprka-Ausstellung für das „Rote Kreuz“*, Mährisches Tagblatt 38/120, 25. 5. 1916, s. 6; *Die Bilder-Ausstellung zu Gunsten der Kriegfürsorge*, tamtéž 38/231, 10. 10. 1916, s. 5.

16 *Das Museum und das Rote Kreuz*, Ostrauer Zeitung (dále OZ) – večerní vydání 26/219, 22. 10. 1914, s. 3; *Das Museum und das Rote Kreuz*, tamtéž 26/221, 24. 10. 1914, s. 7; *Vom Museum*, tamtéž 26/234, 6. 11. 1914, s. 7.

17 *Die Kunst im Dienste der Wohlthätigkeit*, OZ – večerní vydání 27/32, 1. 2. 1915, s. 2; *Vom Museum*, tamtéž 27/13, 13. 1. 1915, s. 5; *Vom Museum*, tamtéž 27/43, 12. 2. 1915, s. 3. Na výstavě byli zastoupeni Eduard Balzer (Opava), Gustav Brauner (Budějovice), Ignaz Cerha (Přívoz), Ida Fauster (Opava), Bruno Fischer (Moravská Ostrava), Karl Harrer (Moravská Ostrava), Felix Hochstimm (Terst), Tina Jelinek (Jihlava).

18 *Praha 1750–1850*, LN 24/115, 27. 4. 1916, s. 1–2.

19 *Handschrift und Buch. Die nächste Ausstellung im Museum*, OZ – večerní vydání 28/50A, 2. 3. 1917, s. 1.

20 *Výstava pro svéráz krojový v Praze*, LN 23/116, 4. 5. 1915, s. 3.

21 *Národopisné muzeum v Uherském Hradišti*, LN 23/211, 7. 8. 1915, s. 4.

v Bruntále,²² a v Jeseníku instalaci místnosti (či pokoje) Vincence Priessnitze s očekáváním, že se tak stane v roce následujícím.²³ Analogickou měla být proponovaná historická výstava o někdejší krnovském knížectví, připravovaná na rok 1918 v centru lichtenštejnských statků – v Krnově. Význam akce pochopíme ze složení přípravného výboru, v němž se objevili jak Julius Pleban nebo Ernst Königer, čili osobnosti spjaté s regionální vlastivědou, tak představitelé šlechty, církevní hodnostáři, průmyslníci, vysocí úředníci a v neposlední řadě opavský muzejní ředitel Edmund Wilhelm Braun. Poslední dokument k akci nese datum 14. říjen 1918 – a dočteme se z něj o souhlasu zemské školní rady s možností realizovat výstavní akci v tělocvičně německé reálky. Termín konání 12. – 26. listopad 1918 samozřejmě nebyl naplněn a z akce, připomínající Jana II. knížete z Lichtenštejna a jeho předky, sešlo.²⁴ K lokálním tradicím Rakouského Slezska v první polovině 19. století náleží tradice Gymnazijního muzea v Opavě a jeho zakladatelů. O Faustinu Ensovi (1782–1858) se dočteme v kalendáři národně obranného spolku *Nordmarka*. Pisatel v něm připomněl stoletou existenci *Gymnazijního muzea* v Opavě (1815), jakkoliv šlo jen o výročí sepsání první zřizovací listiny příštího muzea, založeného v roce 1818.²⁵ Ačkoliv tento článek souvisí s problematikou muzeí sice jen volně, nelze jej nepřipomenout, neboť se v něm dočítáme, že díky zemskému prezidentovi Maxi hraběti Coudenhove (1865–1928)²⁶ bude *Gymnazijní muzeum* – ono dílo Faustina Ense – jistě brzy přemístěno do někdejšího opavského dominikánského kláštera.

3/ Spojení vlasteneckého heroismu, odiózní přitakání militarismu a současně důvěra ve vítězství vlastních zbraní spojuje válečné výstavy, v roce 1916 uskutečněné ve Vídni (od 1. července 1916) a v německých městech (Berlín, Hamburk, Stuttgart aj.) Výstavy tvořily časově omezený protějšek k specifické muzejní aktivitě, spojující státní patriotismus, vojenské tradice a oslavu generality: Koncept dvorního muzea militarií (*Hof-Waffenmuseum*) ve vídeňském Arzenálu se proměnil na *k. u. k. Heeresmuseum*, jež bylo otevřeno 25. května 1891. Situování muzea do samostatné budovy, tvořící ohnisko rozlehlého kasárenského komplexu, činí z něj vojenské historické muzeum, ačkoliv současně šlo o muzeum vládnoucí dynastie a zároveň o muzeum rakouské státní ideje. V Německu by státní ideu prezentovala zamýšlená Hindenburgova muzea v Poznani a rodném Hannoveru.²⁷ S obdobnou tematizací státního patriotismu se v muzejní aktivitě v českých zemích nesetkáváme, resp. takto koncipované výstavy nelze v českých zemích ani očekávat, nepočítáme-li výstavní akce typu výstavy *Náš císař*, jež proběhla mezi 13. prosincem 1914 a 17. lednem 1915 v Uměleckoprůmyslovém muzeu Ostravsko-karvinského revíru v Moravské Ostravě: obsahovala heliogravury s náměty ze života Františka Josefa I., maje – jak zdůraznily místní noviny – patriotický obsah.²⁸ Hmotné připomínky císaře se v muzeích prezentovaly kontinuálně, byť tento zájem kulminoval těsně po císařově smrti (21. listopadu 1916), jak dosvědčuje instalace téhož muzea.²⁹ To však neznamená, že by německojazyčná společnost v Brně, Olomouci, Ostravě, Opavě

22 *Wer besitzt ein Bild von Therese Krones?*, OZ – večerní vydání 28/92A, 23. 4. 1917, s. 3.

23 Adolf KETTNER, *Museum Freiwaldau*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 12, 1917, s. 137–138.

24 SOKA Bruntál, Archiv města Krnov, inv. č. 1096, karton 691.

25 Karl KNAFLITSCH, *Faustin Ens*, Nordmark-Zeitweiser für das Deutsche Volk in Schlesien 20, 1915, s. 155–160.

26 Úřad zemského prezidenta zastával v letech 1908–1915.

27 *Hindenburgovo museum*, LN 24/80, 21. 3. 1916, s. 2.

28 *Ausstellung „Unser Kaiser“ im Museum*, OZ 26/271, 13. 12. 1914, s. 5; *Vom Museum*, tamtéž 27/13, 13. 1. 1915, s. 5.

29 *Mähr. Ostrauer Kaisererinnerungen*, OZ 27/335, 3. 12. 1916, s. 7.

a dalších městech Moravy a Slezska vídeňské (a německé) válečné výstavy nesledovala.³⁰ Dokonce lze prohlásit, že výtvarné umění nabylo ve válečných letech specifické funkce právě ve smyslu artikulace patriotismu. Jako příklad uveďme výstavu malíře Egona Josepha Kossutha (1874–1949), uskutečněnou v opavském muzeu v roce 1916 jako první akci muzea po delší přestávce, kdy muzeum po vypuknutí války bylo uzavřeno, a rozumějme jí nikoliv jako výstavě děl zručného portrétisty, nýbrž jako *sui generis* připomínce vojenských hodnostářů [obr. 1].

Obr. 1. Patriotismus a vojenské tradice: Egon Joseph Kossuth, výstava v Muzeu císaře Františka Josefa pro umění a řemesla v Opavě v roce 1916, Slezské zemské muzeum.

4/ Rakouský patriotismus, úcta k monarchii, panovníkovi a jeho rodině nabyla mimořádné intenzity zvláště v období let 1914–1916. S tím se pojila důvěra v neporazitelnou armádu. Ještě v létě 1916 se pro ústřední mocnosti mohla situace jevit jako nadějná, ovšem konec roku 1916 a počátek roku následující přinesl nečekané komplikace: smrt císaře Františka

³⁰ Za všechny jiné zprávy, určené pro čtenáře k dané záležitosti připomeňme texty publikované v Brně, viz *Österreichisch-ungarische Kriegsausstellung*, *Brünner Zeitung* 1916/42, 22. 2. 1916, s. 3; *Kriegsausstellung Wien 1916*, tamtéž 1916/134, 13. 6. 1916, s. 2; v Moravské Ostravě viz *Eine Kriegsausstellung in Wien*, *OZ* 27/277, 5. 10. 1915, s. 3; *Oesterreichisch-ungarische Kriegsausstellung Wien 1916*, tamtéž 27/53, 22. 2. 1916, s. 7; v Olomouci viz *Eröffnung der Kriegsausstellung*, *Mährisches Tagblatt* 38/148, 1. 7. 1916, s. 6 a v Jeseníku viz *Österreichisch-ungarische Kriegsausstellung in Wien 1916*, *Mährisch-schlesische Presse* 33/14, 16. 2. 1916, s. 5.

Josefa I., vypuknutí únorové revoluce v Rusku nebo zhoršení vztahů mezi Německem a Spojenými státy severoamerickými. K tomu připočteme rostoucí celkovou vyčerpanost, což vše přímo či nepřímo souviselo s proměnou rakouské propagandy: Je zajímavé sledovat, jak se již během roku 1916 heroismus, snoubící se s optimismem, odklání ve prospěch piety za padlé, jak důvěru v neporazitelnou armádu a rychlý průběh války střídá traumatický zážitek ze zmaru nesčíslných životů vojáků na všech frontách. Změnu myšlení posílila záměna osoba nového císaře Karla I.; ten nechal přeložit vrchní velení rakousko-uherských armád z Těšína do Badenu u Vídně, vyhlásil generální vojenskou amnestii a zásadním způsobem omezil vliv vojenských kruhů na život civilního obyvatelstva.³¹ Na novou situaci musela oficiální místa nutně reagovat i v otázce samotné reflexe války a jejích traumatických následků. Produktem nového směru byla zesílená pieta vůči padlým. Na 30. říjen – 2. listopadu 1917 vyhlásil císař Karel I. den piety za padlé (*Kriegsgräber-Tag*), jehož nápadným akcentem byla úcta k padlým bez rozdílu vyznání, původu a stavovské příslušnosti.³²

Produktem nového kursu se staly zejména výstavy válečných hrobů, náhrobků či pomníků. Taková proběhla v srpnu 1916 v Brně péčí českého odboru zemské rady živnostenské.³³ Určující iniciativu mělo vojenské velitelství v Krakově, disponující týmem umělců, kteří se problematikou zabývali. Arbitrem celé akce se stal krakovský vojenský velitel, polní podmaršálek Adam Brandtner von Wolfszahl (1857–1940). Výsledky soutěže na válečné pomníky byly k vidění již na podzim roku 1915 ve Vídni.³⁴ Kolekci návrhů vojenských hrobů, doplněnou o umělecká díla dokumentární hodnoty – patrně různě modifikovanou v jednotlivých reprízách – viděli návštěvníci výstav v různých moravských městech. Na podzim 1916 proběhla výstava v redutním sále v Olomouci, kde ji 14. října zahájil samotný generál Brandtner von Wolfszahl.³⁵ Realizace výstavy v Moravské Ostravě předcházela prezentaci návrhů v uměleckoprůmyslovém muzeu v Opavě. Opavská výstava, zahájená 1. dubna 1917 a trvající do 15. dubna, jejíž vernisáž ozdobila účast celebrit (zemský prezident Adalbert von Widmann, velitel opavské posádky, generálmajor Alois von Urbanek, starosta města Walter Kudlich), přinesla reprezentativní výběr prací týmu umělců z oddělení válečných hrobů při krakovském velitelství.³⁶ Práci provázela systematickostí: území Haliče bylo rozděleno na 10 okresů a postupně zde vzniklo 378 memoriálních areálů, začasté na místě starších pohřebišť. Opavané měli možnost shlédnout díla Dušana Jurkoviče, Gustava Ludwiga, Hanse Mayra – tito tři architekti byli oceněni nejvýše, dále architektů Gustava Roßmanna, Roberta Motky a Franze Starka a sochařů Johanna Jägera, rytíře von Sczepakowského a Henricha Scholze. Vystavenou kolekci návrhů podle dobových novin doplnila malířská díla virtuózních krajinářů Henricha Uziemblo, Alfonse Kardinského (patrně má být Alfons Karpiński), Reinholda Völkela a Franze Poledne. Nepochybně šlo o vyobrazení sepulkrálních objektů, jež bylo následně možné multiplikovat formou pohlednic. Funkce výstavy válečných

31 Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 606–607.

32 [*Kriegsgräber-Tag*], *Mährisch-schlesische Presse* 34/86, 27. 10. 1917, s. 5.

33 *K výstavě válečných pomníků...*, LN 24/227, 18. 8. 1916, s. 4.

34 *Soutěž na válečné pomníky*, LN 23/288, 23. 10. 1915, s. 4.

35 *In der Kriegsgräber-Ausstellung*, *Mährisches Tagblatt* 38/236, 16. 10. 1916, s. 4; *Bildende Kunst in der Kriegsgräber-Ausstellung*, tamtéž 38/238, 18. 10. 1916, s. 4.

36 *Kriegsgräber-Ausstellung Troppau 1917*, *Troppauer Zeitung* 132/72, 29. 3. 1917, s. 4; *Zweck der Kriegsgräber-Ausstellung*, tamtéž 132/75, 1. 4. 1917, s. 5–6; *Feierliche Eröffnung der Kriegsgräber-Ausstellung*, tamtéž 132/76, 3. 4. 1917, s. 3–4. Srv. též *Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1911 bis einschließlich 1921*, Troppau 1928, s. 456; dále srv. *Kriegsgräber-Ausstellung in Troppau*, OZ – večerní vydání 28/70A, 26. 3. 1917, s. 3; *Die Gemeinde-Verwaltung der Landeshauptstadt Troppau 1911–1921*, s. 456.

hrobů byla dvojí: měla demonstrovat – parafrázujeme-li charakteristiku z dobového tisku – „*jak se vojenská správa stará o pietu k padlým*“, tj. měla vyjadřovat patriotického ducha a činit to přísnou, uměleckou jednoduchostí a věcností náhrobků jakožto specifického uměleckého úkolu. Právě estetická stránka vystavovaných děl byla ve válečných letech neméně důležitá než jejich politický či historický obsah.

5/ Muzealizace současné válečné reality zaměstnávala muzea hned od počátku první světové války. Nešlo přitom jen o dokumenty se všeobecnou platností, nýbrž o předměty, které měly svůj konkrétní příběh, konkrétního majitele, připomínající konkrétní lidské osudy [obr. 2 a 3]. Uměleckoprůmyslové muzeum v Moravské Ostravě již v říjnu 1914 avizovalo zájem soustředit pro budoucnost rozličné památky na válku: fotky rekrutů, válečná memoranda proklamace, tisky, noviny, válečné trofeje, smuteční oznámení o padlých Ostravanech, dopisy z fronty a další artefakty. Noticka, zveřejněná v místních novinách, obsahovala přímo prosbu veřejnosti, aby takové předměty muzeu věnovala.³⁷ Analogicky se postupovalo například v muzeu v Krnově, kde se utvořila samostatná vojenská či válečná expozice.³⁸ Do těchto regionálních muzejních kolekcí se často dostávaly i různé kuriozity, řekněme trofeje. Takovými byly jistě i tři ruské košile z pevnosti Přemysl, o niž se v letech 1914–1915 vedly krvavé střety mezi rakouskou a ruskou armádou, završené vítězstvím rakousko-uherské a německé armády v bitvě u Gorlice (2. května 1915), které získalo městské muzeum v Opavě.³⁹ Toto sběratelské a výstavní úsilí korespondovalo s podporou muzealizace válečných událostí ze strany nejvyšších míst, jak se toho týká i sdělení brněnské *Rovnosti* – jež ovšemže můžeme vztáhnout na celé Rakousko-Uhersko – že „*je dovoleno všem vojenským osobám v poli fotografovati; žádá se jen, aby od každého snímku zaslán byl jeden otisk do Vídne válečnému muzeu s označením, co představuje.*“⁴⁰ Zajímavou jistě byla také výstava vojenských upomínkových předmětů, uspořádaná v Moravské Ostravě v květnu a červnu 1915. Zdůrazněme, že z těchto a obdobných příležitostných výstav vzešel jeden specifický typ muzejních artefaktů, dodnes v muzeích zastoupených. Jejich množství a specifičnost oproti ostatnímu muzejnímu materiálu volala po oddělené prezentaci nebo dokonce po samostatném institucionálním zajištění. Takto lze rozumět iniciativě zřídit regionální *vojenské muzeum* v Uherském Hradišti, jak se dočítáme v novinách z jara 1917.⁴¹

6/ Rozpolcenost vojenských tradic a reality, heroismu a pocitu zmaru a bezmoci, války a míru se ještě více projevovala při veřejné prezentaci artefaktů, vzešlých ze sběratelské činnosti důstojníků vázaných na konkrétní pluk. Tzv. plukovní muzeum (*Regimentsmuseum*) se stalo fenoménem sídel posádek, načež je tvořily artefakty a písemné a obrazové dokumenty, které se vztahují k vojenskému životu a peripetiím dané vojenské formace. Setkáváme se s ním v uherském Szolnoku,⁴² Innsbrucku, Salcburku, Štýrském Hradci. Koncept plukovního muzea v regionu Moravy a Slezska se uplatnil v Brně⁴³ a Opavě, sídle pluku č. 1 *Der Kaiser*. Výstava, unikání dobou svého trvání (do 10. listopadu 1918) i svou strukturou, spojovala akcent

37 *Vom Museum*, OZ 26/210-59, 13. 10. 1914, s. 3; *Die Kriegssammlung im Museum*, OZ – večerní vydání 27/56 – 43, 25. 2. 1915, s. 3.

38 Heinrich KINZER, *Die Geschichte des Jägerndorfer Museums*, Jägerndorfer Ländchen 3/9, 1928, s. 66.

39 Erwin GERBER, *Museums-Angelegenheiten*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 11/4, 1916.

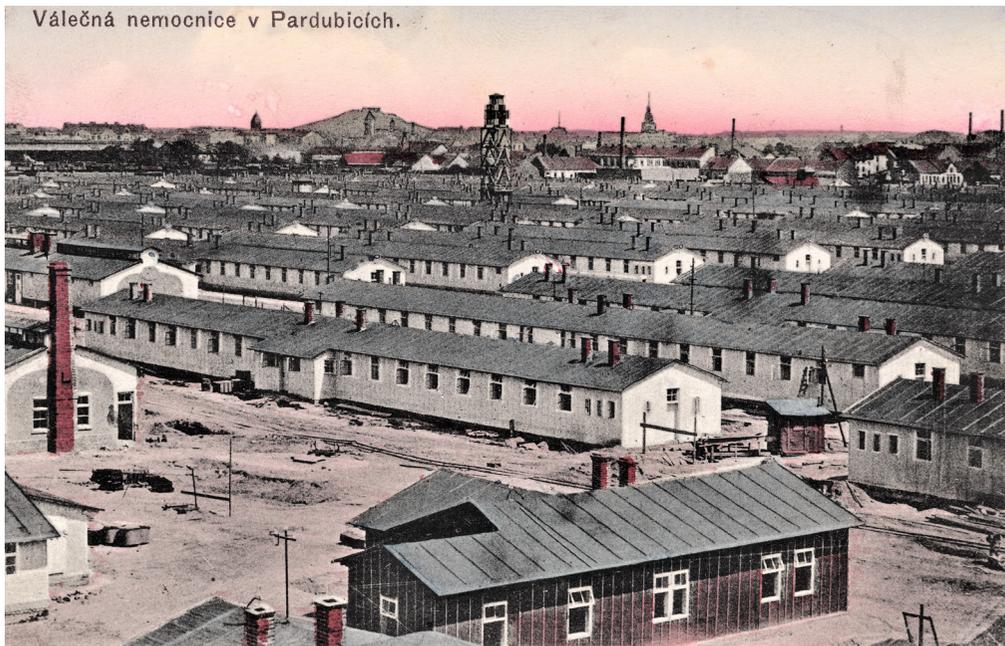
40 *Pozdrav z pole*, *Rovnost* 32/44, 28. 1. 1916, s. 4.

41 *U Uherského Hradiště bude zřízeno...*, *Právo lidu* 26/106, 19. 4. 1917, s. 6.

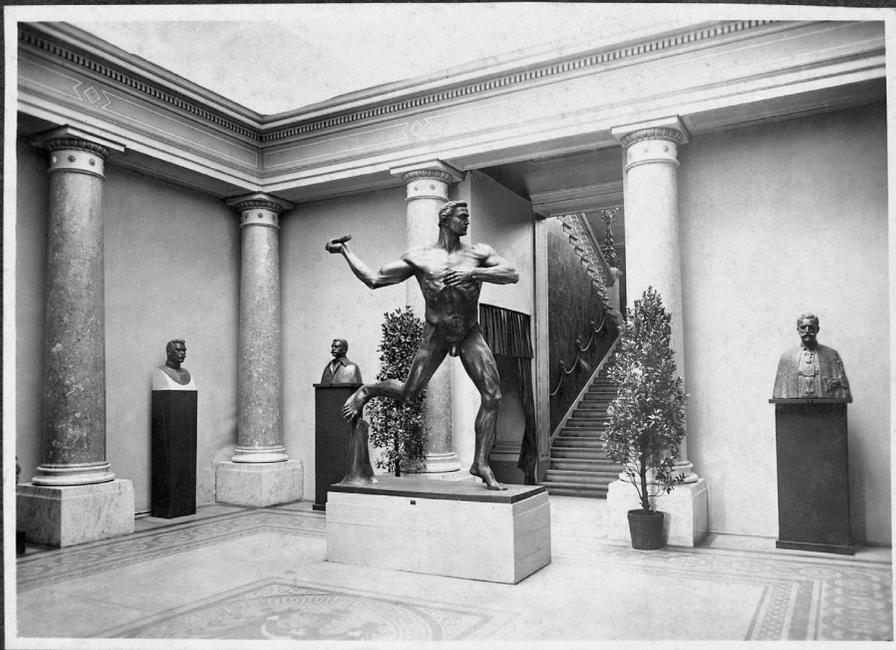
42 *Kriegsalbum des k. k. Infanterieregiments Nr. 88 Szolnok*, *Montags-Revue aus Böhmen* 40/10, 11. 3. 1918, s. 5.

43 *Ehrenhalle des Geb.-Sch.-Regts. Nr. 1*, *Brünner Zeitung* 1918/135, 14. 6. 1918, s. 2.

Válečná nemocnice v Pardubicích.

Obr. 2 a 3. Každodennost: pohlednice z vojenského lazaretu, avers a revers, majetek autora.

Obr. 4. Koncept Regimentsmusea: Výstava pluku der Kaiser v Opavě 1918, Slezské zemské muzeum, fotopracoviště.

Ehrenhalle, v níž se proměnila dvorana muzejní budovy, ovládané sochou *Bojovníka* od Engelberta Kapse, a doplněné bystami generálů (Helena Scholzová-Železná),⁴⁴ pochopíme díky dokumentární fotografii [obr. 4]. Zbytek výstavy, počínaje vestibulem, obsahoval umělecká díla, jež nemusela mít bezprostřední vztah k válce, nebo rozličné dokumenty, doplněné obrazy s vojenskou tematikou. Památky plukovní sbírky, soustředěné v objektu kasáren, byly k vidění v tzv. Lichtenštejnském sále.

7/ Zcela specifickým artefaktem, jenž byl spjat s hmotnou podporou potřebných ze strany civilního obyvatelstva a současně byl projevem loajality vůči rakouskému státu, byl *Wehrschild*, nebo ještě lépe *Wehrmann*. Podoby štítu nebo rytíře se štítem, do něhož byly vtlačovány hřebíky různých velikostí, tvořící ornamentální kompozici, byly více méně kodifikovány – artefakty se lišily především velikostí odpovídající počtu dárců (tj. počtu hřebíků) – nicméně nalezneme i netradiční typy. Prototypem *Wehrmann*a se stala dodnes existující vídeňská figura, odhalená 6. března 1915. Takovou si ale mohla pořídit jen zámožná města, například Brno, pro nějž

44 Sochařka Helena Scholzová-Železná (1882–1974) se ve válečných letech prosadila jako portrétistka představitelů nejvyšších vojenských kruhů. Polního maršála arcivévodu Bedřicha Habsburského jako vévodu těšínského připomněla jak pamětní medaile, tak busta, přičemž obě díla reprodukoval slezský kalendář Nordmarky.

Wehrmanna i se štítem vytvořil v roce 1915 sochař Karl Wollek.⁴⁵ V témž roce se setkáváme se štíty v Moravské Ostravě, Moravské Třebové, Frýdku a Místku.⁴⁶ Jak dokumentují dobové pohlednice a jiná vyobrazení, Wehrschild (Wehrmann) byl situován na exponovaném místě, nejlépe na náměstí, umístěn do altánu, zdobeném chvojím, vlajkami a nápisy. Je nápadné, že kult Wehrschildů slábl a s rokem 1917 ustal. Na rozdíl od rakouských zemí se v českých zemích tyto artefakty nedochovaly v exteriéru, nýbrž putovaly do muzejních sbírek, v nichž jsou uloženy do dnešní doby.

8/ Identifikujeme ještě jednu skupinu výstav realizovaných mezi lety 1914 a 1918, jež nelze zařadit do žádného z typů: nešlo o výstavy umělecké, o výstavy spojené s rakouským patriotismem ani s pietní vzpomínkou na padlé. Světová válka přinesla jedno podstatné novum: prezentaci reality v celé její krutosti. V tomto směru byla moderní v plném smyslu slova výstava rentgenových snímků válečných zranění, připravená primářem nemocnice v Klagenfurtu Benno rytířem von Arlt (1874-?) již v září 1914 a v únoru následujícího roku zopakovaná v Moravské Ostravě.⁴⁷ Válečná nouze ale vyvolávala potřebu experimentovat v průmyslových technologiích a ve výrobě spotřebního tovaru užívat rozličné náhražky – také toto téma se objevilo ve spektru výstav válečných let.⁴⁸

Vznik československého státu znamenal závažný přelom v muzealizaci válečných událostí, v selekci potenciálního materiálu, v jeho začlenění do expozičních (výstavních celků) a v jeho interpretaci. Jestliže se v záběru války objevil projekt speciálního *Muzea Světové války*, jež by jako státní instituce bylo ustaveno v Londýně,⁴⁹ šlo o akt nejenže přesahující ekonomické možnosti střeoevropských zemí, protože pro československý národ byla válka plna negativních připomínek bez apriorní ochoty pohnutou dobu muzejními prostředky připomínat. Publicistický text o německém sběrateli Richardu Frankovi, zaměřujícím se na leta světové války, dokumentovaná různými úředními věstníky a vyhlášeními, zákony a směrnicemi, vedl dobového publicistu k suchému konstatování: „*Papírová pyramida! Ale co utrpení je v této papírové pyramidě, jaká lidská malomoc, omezenost, nechceme říci cos horšího, je v této hoře papíru! Kdyby Dante chtěl potrestati nějakého zločince proti duchu svatému, jistě by ho v pekle umístil vedle takové sbírky...*“⁵⁰ Jakkoliv se tedy téma vojenského muzea (armádního muzea, vojenského památníku, muzea světové války) před 28. říjnem 1918 nejevilo jako aktuální, stát, resp. moderní stát vzešlý z válečné lítě, jakým bylo Československo, bez takové speciální muzejní instituce nemohl existovat. A tak s tím, jak rakouská militaria byla odsunuta do pozadí (je velkou otázkou, co se s nimi po roce 1918 dělo), bylo nutno budovat naprosto novou tradici vojenského muzejnictví, hodnou Československé republiky.

První typ takovéto paměťové instituce představoval *Památník odboje*, zřízený při ministerstvu národní obrany již v roce 1919. Jeho základem se stala výstava *Náš odboj*, připravovaná od léta 1918 uměleckým odborem ministerstva národní obrany a legionářskou kanceláří. Smyslem výstavy bylo prezentovat materiál sledující aspekt „*vojenský, kulturní*

45 Pavel ŠOPÁK a kol., *Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do Listopadu '89*, Opava 2015, s. 85.

46 *Enthüllung eines Wehrschildes in Mährisch-Ostrau*, Mährisches Tagblatt 37/142, 24. 6. 1915, s. 6; *Ein Wehrschild in Mährisch-Trübau*, tamtéž 37/129, 9. 6. 1915, s. 6; *Der Wehrschild in Mistek*, tamtéž 37/169, 28. 7. 1915, s. 5.

47 *Vom Museum*, OZ 27/43, 12. 2. 1915, s. 3; *Vom Museum*, OZ 27/94, 3. 4. 1915, s. 7.

48 Například výstava papírových provazů viz *Papierspagat und Papierseilerwaren*, OZ 27/86, 26. 3. 1916, s. 6.

49 *Der Weltkrieg im Museum*, OZ 27/211, 1. 8. 1917, s. 4. – Dnešní *Imperial War Museum* v Londýně.

50 *Válečný sběratel*, LN 26/226, 19. 8. 1918, s. 3. Srov. též *Knihovna světové války*, LN 26/28, 28. 1. 1918, s. 3.

a organizační“.⁵¹ Z tohoto takto široce definovaného půdorysu nové paměťové instituce lze odvodit i způsob, jak se v různých místech Československa formovaly pamětní síně, památníky či muzea, připomínající domácí odboj v letech první světové války a zahraniční politický a zvláště vojenský odboj (legie). Ačkoliv se jejich označení často lišilo nebo kolidovalo (šlo o *Síně odboje*, *Památníky odboje* nebo o legionářská oddělení regionálních muzeí), souhrnně lze hovořit o *legionářských muzeích*. Jejich existenci lze spojovat s Československou obcí legionářskou (ČOL), založenou 22. května 1921 v Praze, členěnou na župy a na jednoty. Mezi lety 1928 a 1938 se v Československu utvořilo 80 takovýchto muzeí, z nich 39 v Čechách, 33 na Moravě a ve Slezsku, 8 na Slovensku a 1 muzeum na území Podkarpatské Rusi.

Obr. 5 Praha-Troja, zámek, instalace legionářského muzea, dobová pohlednice, Slezské zemské muzeum.

Mezitím se jako ústřední paměťová instituce formoval *Památník odboje*; hovoří se rovněž o *Archivu legií*, umístěném provizorně v objektu Národního muzea s depozitáři v různých částech Prahy. Muzejní expozice byly situovány do zámku Troja (*legionářské muzeum*⁵²)

51 *Výstava legií*, LN 27/238, 28. 8. 1919, s. 3.

52 *Výstava „Památníku Odboje“*, Bratrství 2/37, 8. 7. 1920, s. 5.

[obr. 5] a letohrádku Hvězda (*Obrazárna legií*).⁵³ Koncept centrálního *legionářského muzea* ale neodpovídá konceptu standardního *vojenského muzea*, protože se týká pouze jednoho časově jasně vyděleného segmentu ozbrojených jednotek a současně také civilní složky odboje. Proto se soudobé autority zasazovaly o vznik specializovaného Československého vojenského muzea, jež by bylo zaměřeno na militaria starší roku 1914.⁵⁴ Stalo se tak zřízením muzea při Československém vojenském ústavu vědeckém; muzejní program vypracoval Karel Chytil, jenž již v roce 1918 v časopise *Cesta* zveřejnil článek *Vojenské museum*. Přelomovým se stal 28. říjen 1929, kdy bylo provedeno administrativní sloučení *Památníku odboje*, *Vojenského archivu muzea zahraničních vojsko*, *Vojenského archivu Republiky československé* a *Archivu národního osvobození* spolu s Československým vojenským muzeem.⁵⁵ Takto nová organizace, nazvaná *Památník národního osvobození*, byla koncipována jako instituce dokumentační, tezaurační, prezentační a současně badatelská. Získala vlastní objekt v novostavbě na úpatí hory Vítkov s částí vojensko-historických muzejních sbírek deponovaných v karlínské Invalidovně; temeno hory náleželo memoriálnímu areálu, jehož dlouhé období realizace dokumentovaly reprodukce snímků proponovaných interiérů a makety celku, jak je zveřejňoval dobový tisk.⁵⁶ Pro naše úvahy je důležitá struktura stálé expozice v muzejním objektu na úpatí Vítkova [obr. 6 a 7].

Síť místních poboček ČOL v celé republice, na Moravě a ve Slezsku sdružených do Moravskoslezské župy ČOL, rozvíjela osvětovou činnost a kodifikovala legionářské tradice po celé meziválečné dvacetiletí. Pro Moravu a Slezsko mělo jistě klíčový význam *Muzeum odboje* na brněnském Špilberku (otevřeno 17. června 1928), jemuž lze rozumět jako ústřednímu legionářskému muzeu v Zemi moravskoslezské.⁵⁷

Menší expozice byly připraveny v regionálních muzeích pod různými názvy, například v Prostějově šlo o zřízení *oddělení domácího a zahraničního odboje* (1932),⁵⁸ v Přerově *o sál zahraničního odboje*⁵⁹ a ve vazbě k zahušťující se síti legionářských památníků začaly být promýšleny také jejich teoretické, zejména organizační aspekty.⁶⁰ V československém Slezsku a na Ostravsku vznikly legionářské pamětní síně například v Orlově, Krnově nebo ve Frenštátě pod Radhoštěm. V Místku došlo k vyhlášení výzvy ke sbírání legionářských památek v roce 1933; tamní *Památník osvobození* byl otevřen 28. října 1933 a v roce 1935 splynul s Městským muzeem, přestěhovav se do společných prostor. Legionářskou sbírkou disponovalo také

53 Původně obě složky byly v zámku Troja, viz *Výstava obrazů z bojišť Francie a Itálie*, Národní listy 60/257, 17. 9. 1920, s. 2.

54 Rudolf TSCHORN, *Československé vojenské museum*, Česká revue 16/8, 1923, s. 358–363. – Ředitelem Vojenského muzea se stal Rudolf Tschorn (1892–1939), po sloučení všech vojenských paměťových institucí penzionovaný. Napsal řadu publicistických knih. Srov. Antonín DOLENSKÝ, *Kulturní adresář ČSR*, Praha 1934, s. 469; *Skon vojenského historika R. Tschorna*, NL 79/214, 9. 8. 1939, s. 3.

55 *Památník osvobození*, LN 37/578, 17. 11. 1929, s. 7.

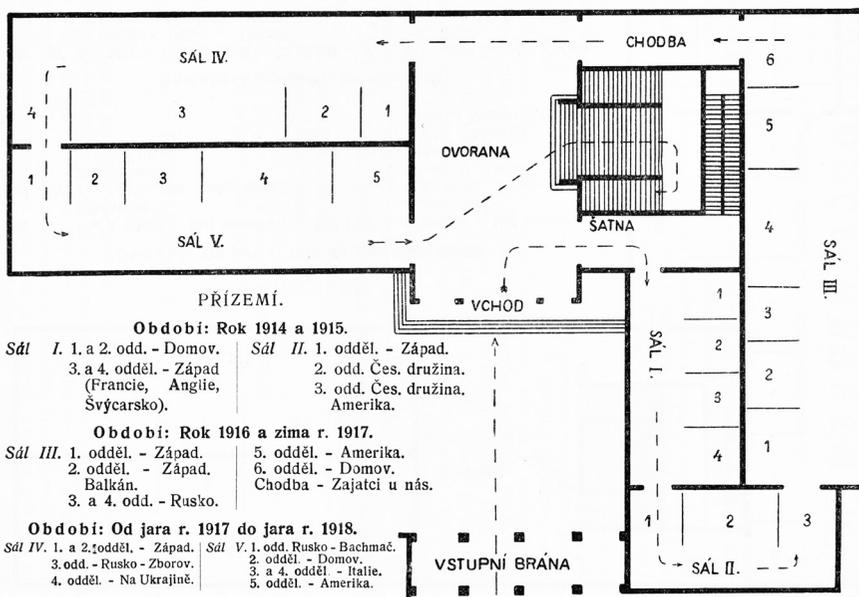
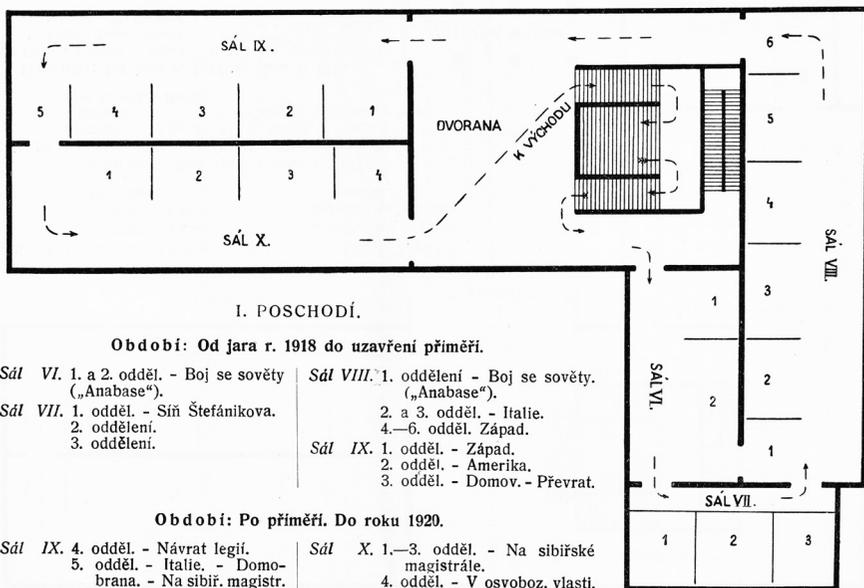
56 *Památník odboje*, Pestrý týden 3/43, 27. 10. 1928, s. 12. – Z další literatury Jaroslav WERSTADT, *Osvobozené muzeum místní a pražské muzeum Památníku národního osvobození*, Naše revoluce 12, 1936, s. 376–379.

57 *Museum odboje na brněnském Špilberku*, LN 36/239, 10. 5. 1928, s. 2; *Otevření musea odboje na Špilberku*, LN 36/301, 14. 6. 1928, s. 4; *Slavnostní otevření musea odboje v Brně*, LN 68/25, 18. 6. 1928, s. 2; *Museum odboje v Brně*, LN 37/329, 28. 6. 1929, s. 3. – V roce 1929 se muzejní expozice rozšířila o dvě prostory a v roce 1930 dosáhla počtu šesti výstavních místností.

58 *Výroční zpráva městského musea a archivu za rok 1932*, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 10, 1933, s. 118–119.

59 *Museum legií v Přerově*, LN 38/419, 21. 8. 1930, s. 5.

60 Na sjezdu moravskoslezských legionářských muzeí v Přerově v roce 1932, srov. *Sjezd zástupců moravskoslezských legionářských muzeí*, LN 40/199, 19. 4. 1932, s. 5.

Obr. 6 a 7 – Praha, Památník národního osvobození, schéma instalace, reprofoto z publikace Průvodce muzeem Památníku osvobození, Praha 1932, s. 7 a 8, majetek autora.

muzeum v Jablunkově. V Moravské Ostravě se v rámci tzv. zborovských oslav (1927) uskutečnila *Výstava zahraničního odboje*, uspořádaná v *Domě umění*. Zvláštní oddělení bylo věnováno bitvě u Zborova. Na stovce zvětšených fotografií byli zachyceni jednotliví aktéři bitvy a bitevní scény, expozice zbraní a nábojů obsahovala ukázky původní výzbroje armády, část expozice byla věnována obrazům s legionářskou tematikou, další oddělení představilo návštěvníkům legionářskou literaturu, která vyšla po návratu legií do Československa, dále zde byly k vidění úřední dokumenty, prohlášení a vyhlášky, litografované legionářské časopisy a další památky. *Legionářské muzeum* v Opavě bylo ve slezském regionu ojedinělým projektem na uchování legionářských památek. Místní legionáři je otevřeli 28. října 1928 jako tzv. *oddělení národního odboje* při Zemském muzeu, a to za finanční podpory zemské správní komise a okresního osvětového sboru, tj. mělo být organizováno na celozemské úrovni. Expozice v Müllerově domě měla dvě části: 1/ působení československých legií v zahraničí (obrazová dokumentace, písemnosti, tiskoviny, osobní předměty legionářů, platidla, zbraně, stejnokroje a vojenská výstroj), přičemž problematika byla prezentována podle jednotlivých legií (tj. oddíl ruský, francouzský a italský) a 2/ historie domácího odboje (obrazová a písemná dokumentace odboje se vztahem k československému Slezsku). Existence tohoto legionářského muzea – tak jako obdobných expozic v celé zemi – vzala zasně s mnichovskými událostmi v roce 1938.

Cézura mezi lety 1948–1989 přinesla nejen definitivní zapomenutí rakouské válečné historie a jejich českých aktérů, nýbrž také legionářských tradic. Překládaný text si bere za cíl nastolit teoretické aspekty prezentační strategie v činnosti muzeí a v pořádání výstav v letech první světové války, nutnost odlišit civilní a vojenskou sféru v muzeích v letech první světové války a po roce 1918 vidět připomínky vojenských tradic v několika paralelních významových (hodnotových) celcích podle armád i podle intence (oslova hrdinství versus pieta za padlé vojáky). Je nesporné, že tematizace vojenských tradic spjatých s lety první světové války a jejich artikulace formou stálých expozic, výstav nebo dokonce speciálních institucí v letech 1914–1938 představuje významné badatelské téma, jemuž nutno věnovat zvýšenou pozornost, neboť při různých, vesměs jubilejních příležitostech bývá v současné muzejní práci spíše pasivně přijímáno než badatelsky řešeno jako *sui generis* muzeologický problém.⁶¹ Necht' je proto tento text pobídkou k dalšímu speciálnímu badání!

Summary

Heroes and Victims. Values and Stories.

Museum reflection of the first world war in Moravia and Silesia - A prolegomenon to the research

The paper deals with the First World War in terms of museology: if, during the First World War, museums in the Czech Lands (the text focuses on Moravia and Silesia) worked, they focused on charity work (financial gain from the exhibitions was dedicated to the Red Cross, to support widows and orphans, etc.) and sporadically expressed the Austrian state idea and patriotic heroism; part of the exhibitions was, in terms of the programme, oriented to the past in an effort to commemorate the times of peace and tranquillity. Later (from 1916), specific material (relics from the front) appeared in museums and respect for the fallen was thematized (exhibitions of war graves and artistic reminders from the front). After October 28, 1918, the traditions of the Austrian army (the concept of the so-called Regimentsmuseum) were replaced by reminders of the Czechoslovak resistance (legionary museums, monuments) with epicentres in specific museum institutions in Prague and Brno. The paper commemorates some legionary monuments in Moravia and Silesia; they ceased to exist, without exception, due to the political events of 1938.

61 Slavomír BRODESSER, *Československé legie jako téma muzejních výstav. Na okraj výstavy Hoši od Zborova v Moravském zemském muzeu*, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 1998, č. 1, s. 56–58.

MATERIÁLIE

Římská mince z Václavovic

Předložená zpráva přináší informace o starším nálezu z obce Václavovice (okr. Ostrava – město). Zpřístupňuje jej odborné veřejnosti, neboť předmět dosud zůstal stranou pozornosti. Mince našel pan Antonín Sládek v roce 1933 při hloubení jam pro usazení sloupků oplocení zahrady okolo nově vystavěného domku č. p. 216 stojícího na křižovatce ulic Stodolní a V Kolonii¹. Následně přešla do držení Ladislava Sládka, jehož inspirovala k většímu zájmu o numismatiku a vytvoření vlastní menší sbírky platidel. Mince zůstala po několik desetiletí v rodině jako památka. Teprve v roce 2001 informoval vlastník o nálezu mince jednoho z autorů, který tak mohl zjištění začlenit do vznikající knihy o historii obce.² V roce 2003 byla mince věnována do sbírek Knihovny a Šenovského muzea, p. o.

Popis mince:

Řím – císařství, **Constantinus I.** (306-337)

Mincovna: Nicomedia, AE redukovaný follis, 321/324

Av.: IMP C FL VAL CONSTA[NTIN]VS P F AVG, poprsí Constantina s paprskovitou korunou doprava.

RV.: IOVI CONS-ERVATORI, v exergu SMNA, stojící Jupiter doleva, chlamys přes levé rameno, na glóbu drží Viktorii a levou rukou se opírá o dlouhé žezlo s orlem. Vlevo sedí orel s věncem, vpravo sedící zajatec. V pravé části X a pod ní III.

Lit:³ RIC VII, 43

2,7 g, 16 x 18 mm, uloženo v Knihovna a Šenovské muzeum, p. o. (inv. č. 514/1).

Prezentovaná mince představuje malý bronzový nominál, tzv. redukovaný follis. Mince je dobře zachovaná. Až na horní část aversu zůstal opis na obou stranách zcela čitelný.

1 Jedná se o pozemek parc. č. 258/31 v katastrálním území Václavovice u Frýdku – Místku.

2 Milan PASTRŇÁK, *Václavovice 1302/2002*, Šenov 2002.

3 Popis využívá tradiční určení dle řady Roman Imperial Coinage, zde konkrétně sedmý titul této edice (RIC VII): Patrick M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage. Volume VII. Constantine and Licinius A. D. 313 – 337*, London 1966.

Revers zobrazuje boha Jupitera s atributy a značku mincovny. Mince byla vyražena v rozmezí let 321–324. Mincovní systém za vlády císaře Constantina produkoval v 17 mincovnách rozestých převážně v jeho evropské části římské říše. Mince z Václavovic byla vyražena v mincovně Nicomedia ležící východně od Bosporského průlivu na severním pobřeží Marmarského moře.⁴ Pozůstatky města se rozkládají na území dnešního města Izmit v turecké provincii Kocaeli. Nicomedia byla hlavním městem římské provincie Bithynie a Pontus a v popisovaném období sloužila jako jedno ze sídelních císařských měst, zde pro východní část římského impéria. Město se stalo svědkem a jevištěm koncových bojů občanské války v letních měsících roku 324, kterou vedl Constantin s Liciniem, spoluvladařem ve východní části říše, od poloviny desátých let. Císařovou základnou se stala po bitvě u Chrisopole.⁵ V Nicomedii došlo k Liciniově vydání se Constantinovi. Mincovna produkovala ve čtyřech dílnách v období let 321 – 324 převážně bronzové nominály pro všechny vladaře i v průběhu vyhocené vnitrostátní situace.⁶ Po rychlém rozmachu Constantinopole (vysvěcena v r. 330), jejíž mincovna se rozrostla v největší v říši, pozbyla nicomedijská mincovna důležitosti, přičemž došlo k ukončení jejího provozu k roku 331. Provoz byl obnoven o čtyři roky později a fungoval až do Constantinovy smrti.⁷

Constantinovy ražby známe z území českého Slezska pouze ojedinele. Jedna blíže nepopsaná tvořila součást hromadného nálezu z Březové, který snad obsahoval mezi 40 a 50 kusy. Mezi identifikovanými ražbami nalezneme císaře Valeriana I., Galliena, Saloninu a právě Constantina I., který v souboru stanovil nejmladší určenou minci.⁸ Constantinova mince byla vyorána i na poli u Bítova a jednalo se také o malý bronz.⁹ Z Bernartic na Javornicku pochází mezi jinými mincemi follis.¹⁰ V mnohem rozsáhlejší polské části Slezska se přirozeně jeho mince vyskytují častěji. S přihlédnutím k východnímu konci celé historické země můžeme toto tvrzení ilustrovat na ojedinelých i hromadných nálezech a depotech z Bilska, Czerwięcic, Markłowic Górnych, Ratiboře nebo Těšina.¹¹

V okolí Václavovic zaznamenáme hned několik římských mincí.¹² Při stavbě kostela sv. Josefa ve Slezské Ostravě došlo k zachránění denáru císaře Traiana.¹³ Východně od Václavovic nalezneme Horní Suchou, kde mezi neznámým počtem římských mincí byl

4 Okolo Marmarského moře se nacházela dále mincovna ve městě Herakleia a později i v Constantinopoli. K mincovnám viz jednotlivé úvodky ke kapitolám v P. M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage*.

5 Rozhodující bitva při bojích s Liciniem, která se odehrála 18. září 324, P. M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage*, s. 15, 592; dále ke Constantinově dlouhé vládě a občanské válce s Liciniem např. Manfred CLAUSS, *Konstantin Veliký. Římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*, Praha 2005, zejm. s. 49–55.

6 P. M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage*, s. 591–598.

7 P. M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage*, s. 19.

8 Lumír JISL – Zdenka NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, *Addenda et corrigenda k soupisu antických mincí ve Slezsku*, Časopis Slezského muzea série B – vědy historické (dále ČSM-B) 20, 1971, s. 48–50; Eugen POCHITONOV, *Nálezy antických mincí*, in: E. Nohejlová-Prátová (ed.), *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. Díl, Praha 1955, s. 275, 283, č. 1232, 1274.

9 E. POCHITONOV, *Nálezy*, s. 275–276, č. 1234.

10 L. JISL – Z. NEMEŠKALOVÁ-JIROUDKOVÁ, *Addenda et corrigenda*, s. 48.

11 Renata CIOŁEK, *Die Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Polen. Schlesien*, Collection Moneta 83, Wetteren 2008, č. 10a, 58, 64, 225, 306.

12 Pro následující přehled byl zvolen umělý polygon o poloměru 10km okolo místa nálezu.

13 Věra MICHNOVÁ, *Nález římského denáru císaře Traiana ze slezské Ostravy z roku 1823 (Příspěvek k soupisu nálezů antických mincí ve Slezsku)*, Časopis Slezského zemského muzea série B – vědy historické (dále ČSZM-B) 56/1, 2007, 80–82; Vlasta ŠIKULOVÁ, *Římské mince z Travné na Jesenicku a ze Slezské Ostravy*, ČSM-B 13, 1964, 191–192.

zaregistrován Hadrianův denár¹⁴, a také katastr Horního Těrlicka, odkud pochází denár Faustiny mladší.¹⁵ Zpráva o nálezu měděného medailonu císaře Honoria z Frýdku je neověřitelná, což je stěžejní okolnost, pokud uvážíme, že jiné než zlaté a stříbrné medailony nerazil.¹⁶ Taktéž nekontrolovatelný zůstává pozdněřímský denár, jenž měl být nalezen v Dobré.¹⁷ Výjimečným objevem je dosud nezpracovaný a nepublikovaný depot ze Staříče.¹⁸

Doba ražby mince na počátku dvacátých let 4. století dává spodní hranici uložení či ztráty, která ve srovnání s relativní chronologií naddunajského barbarika spadá do pozdní doby římské. Pohled na archeologické prameny nenumismatické povahy přináší poněkud sporý obraz osídlení, než by se mohlo zdát na hustotu nálezů mincí. V nejbližším okolí není dosud doloženo soudobé osídlení, neboť se nacházíme v prostoru moravskoslezského pomezního hvozdu. Tato situace se jeví příznačná pro více pravěkých období.¹⁹ Pro dobu římskou jsou jedinými lokalitami v severním předpolí Moravské brány sídliště v Příboře – Prchalově a snad i ve Staříči. První bylo doloženo opakovanými sběry, jejichž výsledky umožňují osadu datovat do mladší či pozdní doby římské a snad uvažovat o jednom kusu keramického provinciálního importu.²⁰ Z druhého byla získána menší kolekce blíže nedatované keramiky rovněž pomocí povrchové prospekce.²¹ Současný stav výzkumu umožňuje dovolit přítomnost germánského osídlení na území českého Slezska od závěru starší doby římské, lokalizovat je do okolí Opavy a Kravař a spojovat s przeworskou kulturou (stupně B2 a B2/C1). V následném období mladší a pozdní doby římské dochází k rozvoji osídlení.²² Z prostoru Moravské brány pochází nověji nález spony s podvázanou nožkou z podvrcholové partie Babí hory na katastru Hukvald.²³

Obec Václavovice leží v mírně zvlněné krajině Pobeskydí. Zahrada domu č. p. 216 se nachází nedaleko levého břehu Frýdeckého potoka při jeho soutoku s bezejmennou vodotečí v poloze Kulův důl. Jedná se rovinatý, jen nepatrně k severovýchodu skloněný terén s nadmořskou výškou 270 m. Topografie nálezů mince nevyklučuje uvažovat o možném sídlištním původu. Spíše jsme však k tomuto názoru skeptičtí, neboť doklady sídlištních aktivit v Pobeskydí jsou dosud více než sporé. Charakter nálezového fondu nutí i václavovický nález označit jako minci ztrátovou.

14 E. POCHITONOV, *Nálezy*, s. 230, č. 974a.

15 E. POCHITONOV, *Nálezy*, s. 239–240, č. 1026a; L. JISL – Z. NEMEŠKALOVÁ–JIROUDKOVÁ, *Addenda et corrigenda*, s. 45.

16 E. POCHITONOV, *Nálezy*, s. 294, č. 1320a; Jiří SEJBAL ml., *Nálezy antických mincí na Ostravsku a okolí*, *Folia Numismatica* 1, 1986, s. 6.

17 E. POCHITONOV, *Nálezy*, s. 298, č. 1347a.

18 Anotace depotu zde: Dagmar KAŠPAROVÁ – Jiří MILITKÝ, *Depot římských denárů ze Zátoru (okr. Bruntál)*, *Folia numismatica* 30/2, 2016, s. 79, 102, pozn. 3.

19 K enklávovému, diskontinuálnímu charakteru osídlení oblasti srovnej: Vratislav JANÁK – Pavel KOUŘIL, *Problémy a úkoly archeologie v českém Slezsku a na severovýchodní Moravě*, ČSZM-B 40/3, 1991, zejm. 197–200.

20 Jan DIVIŠ – Dalibor KOLBINGER, *Sídliště z pozdní doby římské a stěhování národů v Příboře – Prchalově*, Informační zpravodaj. Prosinec 2000, Kopřivnice – Hulín, s. 23–45; Ondřej ŠEDO, *Příbor (k. ú. Prchalov, okr. Nový Jičín)*, Přehled výzkumů 50, 2009, s. 336–337.

21 Zuzana BŘÍZOVÁ – Bogusław CHORAŻY – Emanuel GREPL – Vratislav JANÁK, *Výsledky projektu „Průzkum pravěkých výšinných sídlišť v Pobeskydí mezi Bečvou (Česká republika) a Białou (Polská republika)“ v letech 2001–2002*, *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*, Katowice 2004, s. 300–301.

22 Zuzana LOSKOTOVÁ, *Die Przeworsk-Kultur im südlichen Teils des Oberschlesiens am Ende der römischen Kaiserzeit und am Anfang der Völkerwanderungszeit*, Přehled výzkumů 52-1, Brno 2011, s. 112–114.

23 Miroslav DAŇHEL, *Hukvaldy (okr. Frýdek – Mistek)*, Přehled výzkumů, Brno, v tisku.

Prezentovaný follis doplňuje nálezový katastr antických numismatických památek v českém Slezsku. Historií nálezu se vymyká nově zveřejňovaným mincím. Kromě staré zmínky o římské minci z Brušperka²⁴ se jejich nálezový fond rozrůstá a je zveřejňován jen pozvolna, a to především s přihlédnutím ke změně možností vyhledávání archeologických artefaktů (a to výhradně kovových) a masovosti jeho využití uživateli detektorů kovů. Od doby odkryvu unikátní stavební obětiny ve Starém Městě u Bruntálu sestávající z římských mincí a spony²⁵ byla publikována pouze další mince z Brušperka²⁶ a další náhodné nálezy z Bruntálska²⁷, Krnovska²⁸ a Hlučínska²⁹. Nalézány nejsou jen jednotlivé mince, ale i depoty denárových ražeb. Podchycen a představen byl depot ze Zátoru a avizován jiný poklad denárů ze Staříče³⁰ (*Kašparová – Militký 2016, pozn. 3*). V této situaci představuje dobře zachovalý follis z Václavovic cenný podklad pro zkoumání lidských aktivit v severním vyústění Moravské brány v průběhu prvních století našeho letopočtu.

Miroslav Daňhel – Milan Pastrňák

Korespondence Wilhelma Przewczka s Jindřichem Zogatou z let 1981–1992. Část II. Leden 1988 – červenec 1987.

Jindřich Zogata píše počátkem ledna 1988 list, v němž se kromě přání do Nového roku nachází i poděkování za léky na astma pro manželku, které Przewczek získal patrně od své sestry ze Spolkové republiky Německo. Navrhuje rovněž uspořádání výstavy batikovaných obrazů své choti Mírky na Těšínsku.

Brno, 4. 1. 1988

Milý Wilku,

Do Nového roku ještě jednou hodně úspěchů!

Po příjezdu od Vás mne čekal telegram. Míša přijela 30. 12. a Silvestra jsme i s novoročními dny prožili v Jablunkově. Ale zdraví ještě není úplně v pořádku. Míši ohromně „zachtutnaly“, pomohly ty bonbónky z NSR proti zlobivým průduškám. Nemohl bys pro ni objednat pár těch krabiček nebo aspoň jednu? Léčí se na astma už roky a to zabralo.

Ještě něco důležitého se tě chci zeptat. Nevíš, jestli by se pro Mírku nedala někde v terénu u nás uspořádat výstava BATIKOVANÝCH OBRÁZKŮ (OBRÁZKŮ – BATIK), tj. jedno a totéž, tak asi v dubnu 1988? Obrazy, v podstatě tapiserie, mají rozměry asi 1m x 0,60 cm,

24 Miroslav DAŇHEL – Petr JUŘÁK, *Římské mince z Brušperka (okr. Frýdek - Místek)*, Numismatický sborník 33, 2019, v tisku.

25 Jiří KOHOUTEK – Jiří MILITKÝ, *Hromadný nález mincí a bronzové spony z doby římské ze Starého Města u Bruntálu*, *Pravěk NŘ* 2003/13, s. 405–424.

26 M. DAŇHEL – P. JUŘÁK, *Římské mince*, tamtéž.

27 Miroslav DAŇHEL, *Nález římské mince v Holčovicích – Hejnově (okr. Bruntál)*, Numismatický sborník 32/2, 2018, v tisku.

28 Stanislav BŘÍZA – Vladimír DOFEK, *Brantice (okr. Bruntál)*, *Přehled výzkumů 56-1*, Brno 2015, s. 211.

29 Miroslav DAŇHEL, *Nálezy denárů císaře Traiana v Kozmícih a Kravařích ve Slezsku (okr. Opava)*, Numismatický sborník 32/2, 2018, v tisku.

30 D. KAŠPAROVÁ – J. MILITKÝ, *Depot římských denárů*, pozn. 3.

i větší. Přišlo by nám to, hlavně Mirce, velice vhod, dostanu-li, jak předpokládám, od dubna stipendium a budeme žít Za chraščom. Pro orientaci Ti posíláme pár fotografií, nemáme barevné, jsou jediné, a proto je ušetři a nikomu nepůjčuj, při dalším setkání nebo jinak nám je pak vrátíš.

Těšíme se na novoty tohoto roku a zdravíme vás všechny

Jindřich Zogata.

Srdečně zdraví Míša Fikrová.

Další Zogatův list z července 1988 je stručný. Brněnský básník pobývající v Bukovci se dotazuje, co je příčinou odmlky v korespondenci.

4. 7. 88

Bukovec

Milý Wilku,

Čas letí a o Tobě není slyšet.

Čekali jsme tě, po domluvě, že se ukážeš. Už ses vrátil z cest po Evropě?

Napsal jsem román, skicuju další věci.

Ticho od tebe mne mrzí.

Mírka se ptá na fotografie svých batik.

Ozveš se? Stalo se něco nebo jsi tak zaneprázdněn?

Zdraví

Jindra Zogata

Míša Fikrová.

Následující list od Jindřicha Zogaty napsaný rukou je datován 21. říjnem 1988. Po poeticky laděném úvodu děkuje Przczkovi za sbírku jeho dcery Lucyny (mohlo jít o sbírku *Bunt włosów*; „Vzpoura vlasů”, Ostrava, 1988). V časopise Veronika patrně otiskli ukázkou z tvorby Przczkova syna Lecha, neboť pisatel se zmiňuje o tom, že zařídil zaslání výtisku časopisu na autorovu adresu. Básník a přírodovědec Zogata byl na Sibiři a odnesl si z tohoto pobytu výrazné a rozporuplné zážitky.

21. 10. 88

Milý Wilku,

Provází nás spěch, z Brna za Chrašč, ze Zachrašča do Brna, spěch, nevím proč, máme-li teď aspoň chvíli pro své věci. V tom spěchu nezbývá čas ani na setkání, ani na dopis. Museli bychom se naprogramovat pro klasický rytmus živobyť a to dost dobře nejde, počítače ten spěch nezvolní, konečně je neovládáme a zůstaneme analfabety.

Jak bych se na Tebe mohl zlobit? Lidé našeho typu, v poryvech citu, nemohou být tak malicherní. Nejen, že zůstáváme přáteli, jsme k tomu předurčení.

Řeknu Ti, nemohl bych „tam u nás“ žít trvale. Tady to sice není lepší, ale o něco přece.

Krise, krise, kde se bere ta sviňka prašivá! Znáš ji, běhá kolem baráku a přebíhá přes cestu jak černá kočka. Odeženeš ji, nadběhne a zas vystrkuje nos. Teď i na mne častěji. Alkohol jen jítí, pozor na to! Zas ten nos! Rypáček. Nedošlápněš na něj.

Děkuju Ti za dopis a Opole. Lucynce děkujeme za pěknou sbírku. Jsou to něžné a jemné verše. Přeju jí, aby ji nikdy nepřepadly chmury, jaké se snesly na naše hlavy. Ty verše mají

budoucnost! Gratulujeme oba.

Zařídil jsem, aby Leszkovi poslali Veroniku, má ji už?

Prosím tě, co víš o mé sbírce v ČS¹? Poslal jsem ji tam začátkem ledna 88 a dosud nemám zprávu, žádnou, kromě Tvého korespondenčního lístku. Nechci se jich ptát, dráždit. Napiš mi o tom něco, brzy, přepadají mne teď myšlenky každý den. (Právě dopsala tužka, je to obdobná schizofrenie?)

V Brně od Nového roku pravděpodobně začne vycházet liter. časopis! Co ještě bude a nebude?

Byl jsem na Sibíři a mám z té země tisíce neurovnatelných dojmů. Někdy si o tom promluvíme.

Míša se klopotí s obrázky, já teď s verši (z roku 1974!). Rok 2000 je blíž!

Zdravím Tě ze srdce,
Jadžu a všechny Tvé
Jindra Zogata.
Míša.

Počátkem roku 1989 je datován Zogatův dopis, ke kterému byla přiložena jeho próza *Věřejná zeleň* s prosbou o její zaslání slovenské překladatelce Agnes Kovalčíkové, ale začínají se o jeho tvorbu zajímat i překladatelé odjinud (Bulharsko, Dánsko). V závěru si stěžuje na vydavatelské poměry v tehdejších Československu.

1. 1. 1989
Brno

Milý Wilku a Jadžo,

dostal jsem Vaše pozdravy den před Silvestrem. Doufám, že teď už pošta bude fungovat lépe než „o svátcích plných střev a prázdných hlav“ a odpověď s knížkou pro p. Agnes Kovalčíkovou do Bystřice nedorazí až na Hromnice.

Potěšil jsi mne a jsem udiven, že má někdo zájem převádět můj text do slovenštiny. Je to radostné a vyříd' p. K.² můj vděk. Našli mne už také překladatelé z Bulharska a Dánska. Překvapuje mne, že není zájem v PLR. Poslal jsem V. Z.³, současně kdy Tobě, do Žycia L.⁴ Kdoví, jestli tam došla. B. S.⁵ by snad odpověděl.

Tisíceré díky a pevné nervy do n. r. 1989. (Mé nervy jsou nadranc.) Čs. nakladatelství od Prahy po Brno nemají papír. Peníze atd. – další čekárna.

Ze srdce zdraví
Jindra Zogata
Míša Fikrová.

Przeczkův dopis (dochovaný v literární pozůstalosti) z ledna 1989 – chybí nám tedy korespondence z roku 1988 – obsahuje informaci o obdržení Zogatovy knihy *Věřejná zeleň*, která vyšla v r. 1988 v brněnském Bloku a dočkala se příznivého recenzního ohlasu v celostátním

1 Československém spisovateli.

2 Panu Vlastimilu Kovalčíkovi (slovenský překladatel mj. z polštiny).

3 *Věřejnou zeleň*.

4 Žycia Literackiego.

5 Bogusław Slawomir Kunda.

i regionálním tisku (mj. Drahomír Šajtar v Literárním měsíčníku, Ladislav Soldán v Kmeni, Władysław Sikora ve Zwrotu). Przeczek rovněž hodnotí soudobou, hospodářsky neutěšenou situaci v Polsku a zamýšlí doporučit uspořádání výstavy Zogatovy manželky Miroslavy Fikrové v Jablunkově poté, kdy bude ukončena v Českém Těšíně.

W Bystrzycy n/Ol.

3. 1. 1989 r.

Drogi Jindro,

Děkuju za list i za knížku.⁶ W tej chwili wysyłam ją na adres Agnes Kovalčíkové (Šalviová 36, 821 01 BRATISLAVA). Gratuluju Ci tego, że o knížkę jest takie zainteresowanie. Przesyłam Ci też wycinek z jabłnkowskiego BIULETYNU, gdzie napisałem kilka słów o Twojej knížce. W „Zwrocie“ pojawiła się też recenzja z Twojej knížki, którą napisał Włada Sikora.⁷ Prosiłem Leszka, żeby Ci ten Zwrot przesłał. Chyba zrobi tak jutro.

Sam bym chętnie przetłumaczył VEREJNOU ZELEŃ do polskiego, ale musiałbym mieć umowę z jakimś wydawnictwem. Bo nie chciałbym robić takiej rzeczy w ciemno. W Polsce jednak jest podobnie jak Ty piszesz. Nie ma niczego – papieru, pieniędzy, mocy przerobowych i dobrej poligrafii. Niedawno zwrócili mi knížkę z wydawnictwa „Śląsk“, która po dobrych recenzjach wewnętrznych leżała tam 5 lat! Nie wiem co z tym począć...

W Twojej sprawie postaram się dowiedzieć coś bliższego. W każdym razie mam zamówienie na przetłumaczenie jednego Twojego opowiadania ze „Sříbrných rybek“ dla Zwrotu. Juž się za to biorę.

Co do Mirki – zaraz po Czeskocieszyńskiej wystawie zorganizuju jej wystawę w Jabłunkowie (Dom PZKO).

Życzę Wam wiele dobrego, ściskam i żegnam –

Wasz

Wilhelm Przeczek.⁸

Na Przeczkův list odpovídá nejprve několik vzkazy Mirka Fikrová (ráda se někdy podepisovala jako Míša) a Zogata se ptá na novinky kolegy, jenž se stal členem Svazu českých spisovatelů. Od Lecha Przeczka obdržel výstřížek recenze na svou knihu od Władysława Sikory, za což děkuje.

V Brně, 30. 1. 1989

Ahoj Wilku,

zdravíme Tě z Brna, děkujeme za pozdrav.

6 Jak je patrné z dalších řádků, šlo o Zogatův soubor povídek *Veřejná zeleň*.

7 Recenze vyšla pod názvem *Zieleń publiczna* (Sikora 1988: 53–54).

8 „V Bystřici nad Olší, 3. 1. 1989. Milý Jindro, děkuji Ti za dopis a za knihu. Právě ji posílám na adresu Agnes Kovalčíkové (...). Gratuluji Ti k tomu, že o knihu je takový zájem. Posílám Ti také výstřížek z jablunkovského ZPRAVODAJE, kam jsem napsal několik slov o Tvé knize. Ve Zwrotu se také objevila recenze z Tvé knihy, kterou napsal Wladek Sikora. Požádal jsem Leszka, aby Ti ten Zwrot poslal. Snad tak učiní zítra. Sám bych rád přeložil VEREJNOU ZELEŃ do polštiny, ale musel bych mít smlouvu s nějakým nakladatelstvím, nechtěl bych dělat takovou věc naslepo. V Polsku je tak, jak píšeš. Není nic – papír, peníze, zpracovatelská kapacita a dobrá polygrafie. Nedávno mi vrátili knihu z nakladatelství Slezsko, která tam po kladných lektorských posudcích ležela 5 let! Nevím, co s tím mám dělat... Co se týče Tvé záležitosti, pokusím se dozvědět něco bližšího. Každopádně mám objednávkou na překlad jedné Tvé povídky ze Zlatých rybek pro Zwrot. Už na tom začnu pracovat. Co se týče Mirky, hned po českotěšínské výstavě zorganizuju její výstavu v Jablunkově (Dům PZKO). Přeji Vám hodně dobrého, objímám a loučím se – Váš Wilhelm Przeczek.“

Brno teď působí chvílemi jarně, někdy podzimně, jindy hrůzně a nám se stýská po Zachrašču. Moc Tě prosím, pošli mi ty fotky. Potřebovala bych je nejpozději do 6. 2., 1989, což znamená hned. Zabal je do tvrdých desek, prosím, aby se nezmuchlaly.

Mirka.

Co je nového ve Tvých plánech? Co Ostrava a další, když jsi už člen ČSS, to nelze obejít! Psala mi paní Inka Kovalčíková-Hermanová, že napíše o V. Z. recenzi. O překladu se nezmiňuje. Chce o mně něco víc vědět, něco málo jsem jí odepsal.

Míšina výstava v Těšíně bude, definitivně, 10. 3. 1988, v 17 hod. Čekáme na pozvánky, vytištěné.

V Brně se mi špatně píše, po Zachrašču. Do roboty se mi čas krátí a nechce se.

Srdečně zdravíme Jadžu,
Lecha, Lucynu s manželem.
Jindra.

P. S. Díky Lechovi za recenzi W. S.⁹ Potěšila mne, překvapil mne.

V dalším dopise z konce ledna 1989 přichází Przeczek s nápadem, aby zamýšlená výstava Mirky Fikrové v Jablunkově byla doplněna o autorský večer Jindřicha Zogaty. Ostře kriticky se staví k podobě české perestrojky, zejména v kulturní a literární oblasti.

W Bystrzycy nad Olzą,
dnia 31. 1. 1989 r.

Droga Mirko, drogi Jindro!

Przesyłam Ci, Mirko, zdjęcia! Mam nadzieję, że dotrzą do Was w porządku. Wsadziłem je w tą samą okładkę, którą mi swego czasu dałaś. Po wystawie w Czeskim Cieszynie sprowadzimy wystawę z Czeskiego Cieszyna do Jabłonkowa. Proszę Cię, żebyś mi podała dokładne imię i nazwisko (jak powinno być na plakacie i w zaproszeniu). Po wernisażu wystawy zorganizuję dla Jindry spotkanie autorskie na temat jego twórczości w Jabłonkowie (Dom PZKO, rynek nr. 18). Wieczór autorski JINDRY poprowadzę sam, osobiście.

SZYBKO MI PODAJCIE TERMIN, KIEDY MAM ZROBIĆ WERNISAŻ WYSTAWY połączony z WIECZOREM AUTORSKIM JINDŘICHA ZOGATY.

Jindro,

Nie jest znów tak wesoło, jak sobie wyobrazasz! Sprawa się nadal ciągnie. Propozycję przyjęcia do ČSS otrzymali także W. Sikora, W. A. Berger i G. Sajdok. Moje papiery wędrują od recenzenta do recenzenta. Podobno ostatnio pisze o mnie „recenzję“ dla Svazu Ludvík Štěpán z Brna. Pożyjemy, zobaczymy. W każdym razie Sobková¹⁰ zwróciła mi tomik wierszy, który czekał na recenzję rok i przypuszczam, że go nawet nie przeczytała. Nasza pierestrojka jest jakościowo inna. Najpierw „pierestrojają“ się te skurwysyny, które nas od dziesięcioleci gnębią, a potem może zostanie coś dla nas. Kończę tym optymistycznym akcentem, ahaj!

Wasz
Wilhelm Przeczek.

Zogatův dopis z konce února 1989 přináší informace o tom, že spisovatel a polonista Ludvík Štěpán napíše „co je třeba“, tedy doporučující posudek k přijetí Przczeka do Svazu českých

9 Władysława Sikory.

10 Eva Sobková byla v té době redaktorkou nakladatelství Profil v Ostravě.

spisovatelů (ten je rovněž dochován v Przeczkově pozůstalosti, ale pouze v jeho překladu do polštiny). Navrhuje, aby se Przeczek ujal propagace poezie Františka Schildbergera (*1952) v Polsku.

21. 2. 89

Milý Wilku,

Mluvil jsem o Tobě s L. Štěpánem. Napíše dobře co je třeba. Jsou jen administrativní zdržení – v Praze. Osobně si myslím, že Ti nic nestojí v cestě. On také.

Dostal jsem Zwrot s překlady K. J.¹¹ Překvapil mne a potěšilo mne to.

Chci Ti dát návrh. V Brně žije zajímavý básník, mladší, František Schildberger, který chce najít kontakty s PLR. Mimo verše píše velice zralé a odborné recenze o literatuře a je lektorem několika nakladatelství. Vydal 3 knížky veršů. Sám byl redaktorem nakladatelství. Nechtěl bys něco z něj přeložit a vytisknout v Krakowie, Warszawie? Poslal by Ti knížku.

Míša má výstavu 10. 3. v 17.00 hod. Pozvánka Ti přijde.

Daří se nám, jak to jde. Po letech útlumu přece jen chvílemi lépe, ale podle představ to asi nikdy už nebude. Přesto: i mně už z Prahy navrhli, abych si podal přihlášku do SČS. Asi to udělám i s rizikem, že mne leckdo pomluví.

Pozdravujeme Vás všechny
a těšíme se na Těšín.
Jindra Zogata.
Míša.

Další dopis z Brna z počátku května 1989 je opět společný, v první části píše Mirka Fikrová o svých obrazech, které nebyly využity k zamýšlené výstavě v Jablunkově a Jindřich Zogata uznale komentuje Przeczkovy publikace v dobovém literárním tisku.

V Brně, 3. 5. 1989

Moc Vás oba zdravím!!

Obrázky už musím odvézt z Jablunkova. Výstava v Brně se blíží! Čekala jsem alespoň drobnou zprávičku, no nedá se nic dělat, poležely si na skříní. (Obrázky odvezu 9. 5. 89.)

Mirka.

Všímám si, že slaviš úspěchy v Kmeni, atd. Snad to podpoří Tvé další možnosti v Ostravě. Nemáme na nic čas, zvyk chodit do zaměstnání nás zatím nesešrotoval.

Ahoj!
Jindra.

Przeczkův list z června téhož roku, tentokrát psaný rukou a nikoli na stroji, reaguje na určitá nedorozumění ve vzájemné korespondenci s brněnským spisovatelem, jehož přátelství si evidentně vysoce cenil (snad proto opatrný a laskavý tón listu a deminutiva v postskriptu). Jelikož se tento některý dřívější list, na nějž bylo reagováno, nenachází v Przeczkově pozůstalosti, můžeme se jen dohadovat, o co tehdy šlo ve věci Sojkova překladu Przeczkovy básně *Trzeci krzyk koguta* do češtiny.

11 Kazimierze Jaworského.

Bystrzyca n/ Olzą,
27. 6. 1989.

Drogi Jindro,

Przeczytałem ze zdumieniem tych kilka zdań, które składają się na list od Ciebie. Jest to niepokojące, ale przypisuję to nie zlej woli. Može Twoje podejrzenia podszeptuje Ci demon ciemności, a može są to jakies ostravskie echa z falszywej piosenki wyprofilowanej Ewy. Nie biorę tego poważnie, w každym razie Trzeci krzyk koguta masz 7 lat w domu (bo się pokazal na str. 14 tomiku Szumne podszepty w roku 1982) i dziwię się, že dopiero teraz zwróciłeś na to uwagę. Przypisuję to tłumaczeniu, bo nie mam innego wytłumaczenia. Pan E. Sojka jest jednak zbyt dobrym fachowcem, žeby wnosic nowe (i inne) tony do swoich przekladůw.

Růwniež uvažalem za konieczne napisac Ci o tym, choč pierwotnie chcialem pozostawic Twoje pisanie bez odpowiedzi. Obraza mnie to.

Mimo wszystko Cię pozdrawia
Wilhelm Przeczek.

PS – Czuję w Twoim liście jakies nowiutkie i cemniutkie pretensyjki i mam obawy...¹²

Z plánované výstavy výtvarných prací Mirky Fikrové spojené s autorským večerem Jindřicha Zogaty v Domu PZKO v Jablunkově nakonec sešlo vlivem anonymního dopisu, který se tomuto kulturnímu předsevzetí snažil zabránit. Przeczek si zároveň stěžuje na poměry panující v tvůrčí obci, od které se snažil izolovat, a v mediálním prostředí v rámci polské menšiny na českém Těšínsku. Přesto, že Przeczka v r. 1989 přijali do Svazu českých spisovatelů, nemá z toho radost, protože k tomu došlo z jeho pohledu docela pozdě. Svěřuje se, že v Głosu Ludu tiskne na pokračování úryvky z románu s tzv. klíčem (à clef) *Kazinkowe granie*, v němž vystupuje český spisovatel a básník Jindřich jako přítel hlavního hrdiny Kazinka.

Bystrzyca nad Olzą,
dnia 12. 7. 1989 r.

Drogi Jindro,

Piszę na maszynie, žebyś nie musiał ślęczeć godzinami nad rozszyfrowaniem tekstu. Jestem w tej chwili podenerwowany, zły na cały świat, zmęczony tym szkolnym chodzeniem w kółko. Po prostu mam niedobry okres, a do tego jeszcze choruję!

Nie będę opisywał perypetii z wystawą Mirki, o tym kiedyś ustnie, przy okazji. Može będziecie w Beskidach w czasie wakacji? Niemniej zainteresowałem się tym anonimem, o którym pisesz. Właściwie – to nie jest anonim, jeśli się ktoś pod Organizację w Jabłonkowie nie podszywa. Zaraz po powrocie Bogusia Słowiaczka (místopředseda KSČ) sprawę zbadam. Myślę, že czegoś takiego nie można już puszczać płazem. To niewybaczalne. Wažne jest również to o jaką redakcję chodzi...? Bo jeżeli to jest Zwrot – to wcale nie wierzę w taki

12 „Bystrice nad Olší, 27. 6. 1989. Milý Jindro, přečetl jsem s překvapením těch několik vět, které obsahoval Tvůj dopis. Je to znepokojující, ale mám za to, že nejde o zlou vůli. Možná, že Ti napovídá Tvá podezření démon temnoty nebo jde o nějaké ostravské ozvěny z falešné písničky vyprofilované Evy. Neberu to vážně, v každém případě Tři kohoutí kuropění máš 7 let doma (protože se objevilo na s. 14 sbírky Šumivé nápovědy v roce 1982) a divím se, že teprve teď sis toho všimnul. Připisuji to překladu, jelikož nemám jiné vysvětlení. Pan E. Sojka je ovšem příliš dobrým profesionálem, než aby vnášel nové (a jiné) tóny do svých překladů. Považoval jsem za nevyhnutelné, abych Ti o tom napsal, ačkoliv jsem původně chtěl nechat Tvé psaní bez odpovědi. Uráží mě to. Přesto všechno Tě zdraví Wilhelm Przeczek. P. S. Cítím v Tvém psaní nějaké novější a jemnější připomínky a mám obavy...“

anonim, naczelny P.[iotr] Przeczek jest człowiekiem zdolnym do tego, żeby takie coś zrobić własnoręcznie. Kompletny idiota, niekompetentny, współpracující z věčně uplakaným Władkiem Sikorą, potem się klóca, i nadal „szyją“ te svoje pindy. Przeszło mnie to już obchodzić, odsunąłem się od tzv. „środowiska“. Przyjęli mnie do SČS i wcale nie mam tej radości z tego, jaka by byla – powiedzmy – jeszcze 10 lat temu. Niestety, co přichodzí w nieodpowiedním czasie – jest také nieodpowiednie...

Drukuję w Głosu Ludu tzv. Powieść z kluczem, czyli Kazinkowe granie, co nie przysparza mi i tak maléj ilości kolegůw... W powieści tej są dva Twoje opowiadania i szkic o Tobie, występujesz tam jako przyjaciel Kazinka – Jindrzych, czeski pisarz i poeta. To tyle na razie, dužo słońca na zewnątrz i wewnątrz,

Wasz
Wilhelm Przeczek.¹³

Z Brna přichází vzápětí dopis datovaný 13. červencem 1989, v němž jeho odesílatel prosí o vysvětlení některých nejasných údajů z předchozího Przczekova listu. Zogata má radost z Przczekova členství v SČS. Zmiňuje některé své starší a bolestivé zkušenosti s literárním prostředím v zemi.

Brno, 13. 7. 89

Milý Wilku,

Gratuluji! Mám radost ze Tvého „začlenění“ do SČS, radost podobnou tvé, šťovík s cukrem. Aspoň něco! Doba, jako utržený satelit, už jakoukoliv včasnost bude obíhat jen zpovzdálí. Kurva fix! Zas začínáme. (Mne to prý čeká příští rok.) „Budeme se bát?“ Smrt také začíná? Na hrušce místo hrušek nevisí, ale sedí žárovky a pod jejich sklem, uvnitř, rojí se mouchy. Zvenčí je tma. Křikneš: „Z hrušky dolu!“ a místo kmene objeví se skelet kostry mamuta, tyranosaura, krávy nebo v nejlepším člověka.

Když už to chceš vypátrat, má první knížka, z r. 1971 v ČS¹⁴, skončila ve stoupě po anonymu, buď taktí, potřebuji to jen pro literární ztvárnění, pohrdám osly. Ten neanonym přišel, samozřejmě bez jména autora, do redakce KM¹⁵ Ostrava. Nelekli se. O tom všem pomlč. Teď v létě mi tam vyjde povídka Ovce ve městě a tam ti se asi ozvou, stříhat ušima je jim vlastní.

Také jsem na nemocenské. Začal mne z ničeho nic bolet kyčelní kloub pravé nohy. U psacího stroje to nebolí, jen zatím nemohu chodit.

13 „Bystrice nad Olší, dne 12. 7. 1989. Milý Jindro, píšu na stroji, abys nemusel trávit hodiny nad rozšifrováním textu. Jsem v této chvíli vynervovaný, zlý na celý svět, unavený tím školním chozením dokola. Prostě mám špatné období a k tomu jsem ještě onemocněl! Nebudu popisovat peripetie s Mirčinou výstavou, o tom někdy ústně, až bude příležitost. Možná budete v Beskydech během prázdnin? Každopádně jsem se začal zajímat o anonym, o kterém píšeš. Vlastně to není anonym, pokud se pod Organizací v Jablunkově někdo neschovává. Hned po návratu Boguše Słowiaczka (...) věc prozkoumám. Myslím si, že nad něčím takovým nelze přimhouřit oko. Je to neomluvitelné. Důležité je také to, o jakou redakci jde...? Neboť půjde-li o Zwrot, pak vůbec nevěřím na takový anonym, šéfredaktor P. Przeczek je člověk, který je schopen to udělat vlastnoručně. Kompletní idiot, nekompetentní, spolupracující s věčně uplakaným Władkiem Sikorou, pak se hádají a stále šíří ty své pomluy. Přestalo mě to už zajímat, oddálil jsem se od tzv. »střediska«. Přijali mě do SČS a vůbec nemám z toho takovou radost, jakou bych měl – dejme tomu – ještě před 10 lety. Bohužel to, co přichází v nevhodnou dobu, je také nevhodné... Publikuji v Hlasu lidu tzv. klíčový román, čili Kazinkovo hraní, což mi nepřidá na už beztak malém počtu kolegů... V tomto románu jsou dvě Tvé povídky a skica o Tobě, vystupuješ tam jako Kazinkův přítel Jindrzych, český spisovatel a básník. To je zatím vše, hodně slunce vně i uvnitř, Váš Wilhelm Przczek.“

14 Československém spisovateli.

15 Kulturního měsíčníku.

Prosím tě, přelož mi nějak opisem, co znamená Kazinkowe granie, Kazinka, česky tomu nerozumím a „kazit“ si nechci namlouvat, to bys nepsal o příteli. Prostě, zatím nerozumím.

Sešel jsem se na akci LK¹⁶ s Mirkem Stonišem. Mlčí na všechno a na všechny jak hrob. Změněný, jiný, bez úsměvu. Neviděl jsem ho 20 roků.

Ve Kmeni mi rok leží přijaté, do tisku slíbené verše. Je to podezřelé, ale nebudu za nimi chodit, neznají, neznají mne sice, ale v Praze mají asi „své“ důvody a navíc – žiju v Brně a oni Brno, momentální garnitura, berou přes prsty. Ovšem, jak koho. „Normálního“ je mizivě.

Uzdrav se, buď zdrav a napiš. Srdečně Vás oba zdravím a bacha na Olzym, nělza še v ni utopič.

Jindra Zogata.

P. S. Mám podezření, že přípis na mě mohl motivovat někdo z Lenčiny rodiny (přes Bocka?) – ten je mužem sestry matky mé exmanželky. Možná mne nenávidí za to, že mi Lenka, pro své nynější rejdy v Brně utekla, pro to, jak ji vychovali atd. a nemíním se s nimi dohodnout. Chtějí mne vydírat o kredence, které jsem zaplatil ze svých peněz, ovšem v době trvání manželství. To víš, jak se někdy mluví u stolu, v „rodině“, kdoví, co jsem kdy řekl a s čím chtějí vyrukovat. Nevím, jen se domnívám, odhaduji, že vítr může vát i odtud. Ale třeba ne. Ještě jedna příležitost pro švába za tapetou: nemohl se někdo „inspirovat“ tím, že jsi mě v G. L.¹⁷ připomněl? (Třeba – typ Erwin Ščur.) Nic bych za to nedal, že tehdy (1971) ten anonym na mne psal on. Věděl o mé možnosti a je v něm tolik zapšklosti, že bych se nedivil. Když jsem odcházel, tehdy, do Brna, napsal na mě posudek. Místo, vyhrál jsem je v konkurzu v Agrozetu, mi po tom posudku nedali, ale i kádrovák mi ten přípis dal číst a ptal se, který ... to psal.

Ahoj!

Následující Przczkův dopis ze stejného měsíce přináší bližší vysvětlení zakomponování Zogatovy osobnosti do románu „Kazinkovo hraní“ a pojetí díla.

Bystrzyca, 17. 7. 1989 r.

Drogi Jindro,

dziękuję za list, który jest smutny. No, ale prawdę mówiąc – nic wesołego wokół nie widać. Myślę, że masz rację z tymi podejrzeniami. J. B. byłyby do tego zdolny. Poznałem go, trochę razem uczyliśmy.

Właśnie wczoraj Lucyna ze Stasiem wrócili z Brna. Pytałem ich, czy Ciebie gdzieś nie widzieli, albo Mirki, oni jednak twierdzą, że oprócz Starobrna i Szpilberku nie widzieli tam nic ciekawego, a co dopiero Was!

Z tym Kazinkiem – to jest tak: Kazinek jest zdrobnieniem od imienia Kazimierz (Kazek). Kazinkowe granie – jest po prostu sposobem na życie. Jakoś tam musi się zachowywać, unikać jakichś ciosów, nie poddawać się... et cetera. Ma to jeszcze inny wymiar: granie, czyli MUZYKA, MUZYK, anielska melodia, którą Kazinek słyszy w najmniej oczekiwanych chwilach. Jest to po prostu wrażliwa jednostka, którą w życiu zaszczytowało. Zmarł w Opawie... itd. Rad bym, żebyś kiedyś to przeczytał. I Kazinek ma tylko kilku nielicznych przyjaciół, których lubi i których zaakceptował. Do nich należy m.in. Jindrzych, czyli Ty. Nie wymienia się tam jednak nigdzie Twojego nazwiska, więc można się tylko domyślać.

Piszę spakowany, dziś w nocy jadę z Jadzią do Warszawy. Odezwę się stamtąd, a potem po powrocie.

16 Literárního klubu.

17 Głosu Ludu.

Pozdrawiam i życzę lepszych myśli, choć wiem, że jest to trudne. Ukłony dla Mirki!

Twój
Wilhelm Przewczek.

PS – pozdrawiam także Jadzia, Leszek i Lucyna ze Stasiem!¹⁸

Ještě během července 1989 posílá Zogata z Brna dopis objasňující podezření na anonymní udání, které překazilo plánovanou výstavu obrazů Mirky Fikrové v Jablunkově a komentující dění v literárním životě té doby.

19. 7. 1989

Milý Wilku,

Vitajče z Warszawy, byli jste volit J.?¹⁹

Vaši malí Velcí se mohli u nás stavit. V paneláku máme pusto, ale mohli jsme je zavést na Mirčinu výstavu, trvá do konce srpna v Divadle v kavárně, Tivoli, Úvoz, téměř ve středu města.

Můžeš mi poslat svou novelu? Velmi rád si ji přečtu. A díky za tu poctu. Poloha, v níž věc vedeš, podle zmínky, rezonuje se mnou.

J. B. není ten, koho myslíš. Ten můj Bocek se možná ani B. nejmenuje, byl nějakým poslancem něčeho za Sm kraj, je?, někde v Praze. Starý chlap. Jeho dcera si před léty přivezla z Krakova černé dítě, také výsledek studia. Bydlí přes štreku k Hrádku. Robotník, udělaný kádr. Ale proč on? Podezření se nedá spočítat.

Jsem teď také permanentně naštvaný, něco se prý hnulo, nic se nehýbe, snad Metuzalémovi. Zkreslených informací je tolik, že desáté překrývá první a v tom narubyismu se nevyzná, slepý, ani přání – otec myšlenky. Na co ještě nedojde? Přesto jsou věci už jinak! Zaplevelení vztahů mezi lidmi se nedá odstranit travexem, pletím, desítkami let, bombami atd. Nestali jsme se plevelnými lidmi, co tedy chceme?! Momentky se mohou zdát „normální“, náhodou? O řeznické špalky hlav t'ukají paví péra. Pantoky vyšly z módy a ostatně je jich nedostatek. Je mne strašná hanba, za koho, v onom líbezném canibalismu? Do žaludků se toho vejde! Nikdo z kompetentních si nechce přiznat, že cesta dál vede přes propast. Cesta? Propast? Hroucení utkvělých představ a jejich odklizení je v nedohlednu

Peťour v pastuši tobolce

Zbýl genobankám oláněk.

A voli podojení za rohy dojí očúnové koktejly.

Na dovolenou Za chrašč pojedeme koncem srpna.

Bud' zdrav a všichni Tví blízcí
s Tebou.

Jindra Zogata.

18 „Bystrice, 17. 7. 1989. Milý Jindro, děkuji za dopis, který je smutný. No ale po pravdě řečeno, nic veselého kolem není vidět. Myslím si, že máš pravdu s těmi podezřeními mi. J. B. by byl toho schopen. Poznal jsem ho, trochu jsme spolu učili... Právě včera se Lucyna se Stašem vrátili z Brna. Ptal jsem se, jestli tě někde neviděli, nebo Mirku, ale oni tvrdí, že kromě Starobrna a Špilberku tam neviděli nic zajímavého, což teprve vás! S tím Kazínkem se to má tak: Kazínek je zdrobnělina od jména Kazimír (Kazík). Kazínkovo hraní je prostě způsobem života. Nějak se tam musí chovat, uhýbat před ranami, nevzdávat se... et cetera. Má to ještě další rozměr: hraní, tedy HUDBA, HUDEBNÍK, andělská melodie, kterou Kazínek slyší v nejméně očekávaných chvílích. Je to prostě citlivý jedinec, kterého během života zničili. Zemřel v Opavě... atd. Byl bych rád, kdyby sis to někdy přečetl. Také Kazínek má jenom několik málo přátel, které má rád a které přijal. K nim patří mj. Jindřich, tedy Ty. Avšak nikde se tam neuvádí Tvé příjmení, takže se můžeme jenom domýšlet. Pišu už sbalený, dnes v noci jedu s Jaďou do Varšavy. Ozvu se odtud, pak po návratu. Pozdravuji a přeji lepší myšlenky, i když vím, že je to obtížné. Pozdravuj Mirku. Tvůj Wilhelm Przewczek. P. S. Pozdravují také Jaďa, Leszek a Lucyna se Stašem!“

19 Jaruzelski (Wojciech Jaruzelski byl od července 1989 do listopadu 1990 předsedou státní rady PLR, poté prezidentem Polské republiky).

Po návratu z Varšavy odesílá Przeczek do Brna dopis obsahující několik pozitivních informací, například o plánovaném vydání jeho sbírky poezie v ostravském Profilu. List je zároveň svědectvím toho, že v roce 1989 byla situace v polské kultuře natolik uvolněná, že mohl vyjít Kunderův román *Nesnesitelná lehkost bytí* v překladu polské filmové režisérky Agnieszky Hollandové do polštiny. Odesílatel rovněž informuje adresáta, že existuje možnost vydat Zogatovy *Obrázky na skle* v Polsku, k čemuž – podobně jako v předchozích případech – nakonec nedošlo.

W Bystrzycy nad Olzą,
dnia 31. 7. 1989 r.

Drogi Jindro,

słyszałem o tym, że będziesz przyjęty do SCS w prosinci, nawiasem mówiąc razem z W. A. Bergerem i W. Sikorą. Jak do tej pory jedyną korzyścią tego członkowstwa jest to, że przysyłają mi BIULETIN SCS i przysłali też kilka STANOV svazu (w tak pięknej okładce, w jakiej KIM IR SEN wydaje swoje „działa“). Przesyłam Ci kopię listu Černíka, w której mnie zaznajomił o tym, że jestem przyjęty. Przy okazji mi tę kopię odeślij.

Wróciliśmy z Jadzią z Warszawy z mieszanymi uczuciami. Ale o tym kiedyś ustnie... Przygotuję Ci KAZINKOWE GRANIE (wychodziło w odcinkach i jest tego w sumie 126 odcinków), żebyś je mógł przeczytać, jak będziesz za ZACHRAŚCIM.

Powiedz Mirce, że gratuluję sukcesu i wystaw. Przyślijcie mi trochę materiałów propagacyjnych i ja załatwię Mirce wystawę w Polsce, bo tu się już tak zgniewałem na tych naszych „organizatorów“, że nie chcę mieć z nimi nic wspólnego.

Zaczynają mnie nawiedzać demony twórcze, mam – po chyba rocznym spokoju – wielką chęć do pisania. Zabieram się do prozy poetyckiej, taki jakiś hipperrealizm. Zresztą przy okazji dam Ci do poczytania. W każdej chwili powinien być ukończony druk mojego tomiku z Profilu „Przecucie kształtu“ (Předtucha tvaru), który Ci od razu prześlę. Złożyłem w Ostrawie następny tomik, ale Eva zaczyna coś kręcić... no, ale teraz powołano mnie do Rady Edycyjnej przy Profilu i będę mógł inaczej rozmawiać, jak z nią – tak z tym grafomanem Ivanem Š.

Przywożłem sobie książkę za około 50.000 Zł. i teraz bardzo dużo czytam. Przeczytałem po polsku nawet książkę Milana Kundera „Niezdolność lekkości bytu“ w tłumaczeniu polskiej reżyserki filmowej, która żyje w Paryżu – Agnieszki Holland, wspaniała rzecz, w której Kundera nie przestaje ani na chwilę być człowiekiem z Moraw... itd.

Jak więc widzisz bardzo dużo czytam, całymi dniami – Rybakowa, Tyrmanda, Henna, Rudnickiego, Gombrowicza, Szczypiorskiego i in. Wszystko jest to literatura z drugiego obiegu, którą teraz zaczęły wydawać oficjalne wydawnictwa.

Jindro, mam możliwość wreszcie wydać w prywatnym wydawnictwie w Polsce Twój tomik OBRAZKI NA SZKLE (albo WITRAŻE DREWNIANEGO KOŚCIÓŁKA). Potrzebuję na to Twoją zgodę, potrzebuję, żebyś wprowadził poprawki we wstępie i napisał króciutki komentarz do tego (jako posłowie, albo przedmowę).

Jeśli się zgodzisz, to sprawa pójdzie szybko, bo chodzi o wydawnictwo prywatne. Przesyłam Ci jedną kopię tego w takim układzie, w jakim by się to miało pokazać.

O ile się zgodzisz – to odeślij mi całość z poprawkami i na osobnym papierku Twoją „zgodę na druk“. Podaj swoje dane, żeby mogła zostać spisana umowa wydawnicza. Czekam na ten materiał. Myślę, że to jest szansa spełnienia tego, że prędeż Ci coś z Twojej poezji wyjdzie „po polsku“. Potrzebował bym też Twoją fotografię i biogram. Sprawa nagli, bo powinna być oddana do drukarni do końca października (říjen). Zdecyduj sam!

Jeszcze raz Was pozdrawiam i życzę wszystkiego najlepszego. Pozdrawia także Jadzia, Lucyna, Staś i Leszek –

Twój
Wilhelm Przeczek.²⁰

Libor Martinek

20 „V Bystřici nad Olší, dne 31. 7. 1989. Milý Jindro, zaslechl jsem, že budeš v prosinci přijat do SČS, kromě jiného spolu s W. A. Bergerem a W. Sikorou. Doteď bylo jedinou výhodou tohoto členství to, že mi posílají ZPRAVODAJ SČS a poslali mi také několik stanov SVAZU (v tak pěkné obálce, v jaké KIM IR SEN vydává svá »díla«). Posílám Ti kopii Černíkova dopisu, ve kterém mě seznámil s tím, že jsem přijat. Příležitostně mi tu kopii pošli zpět. Vrátili jsme se s Jaďou z Varšavy se smíšenými pocity. Avšak o tom někdy ústně... Připravuji Ti KAZÍNKOVO HRANÍ (vycházelo na pokračování a je toho celkem 126 dílů), aby sis to mohl přečíst, když budeš za ZÁCHRASTÍM. Řekni Mírci, že jí gratuluji k úspěchu a výstavám. Pošlete mi trochu propagačních materiálů a já Mírci zařídím výstavu v Polsku, protože tady jsem se tak našval na ty naše »organizátory«, že s nimi nechci mít nic společného. Začínají mě navštěvovat tvůrčí démoni, mám – snad po roce klidu – velkou chuť psát. Zamýšlím napsat poetickou prózu, bude to takový hyperrealismus. Ostatně dám Ti to při nějaké příležitosti přečíst. Co nevidět by měla být vytištěna moje sbírka z Profilu Předtucha tvaru, kterou Ti pak ihned pošlu. Poslal jsem do Ostravy další sbírku, ale Eva se začíná nějak vymlouvat... no ale teď jsem byl přizván do ediční rady Profilu, tak budu moci jinak hovořit jak s ní, tak s tím grafomanem Ivanem Š. Přivezl jsem si knihy asi za 50 000 zlotých a teď hodně čtu. Přečetl jsem v polštině dokonce knihu Milana Kundery Nesnesitelná lehkost bytí v překladu polské filmové režisérky Agnieszky Hollandové, která žije v Paříži – výborná věc, v níž Kundera nepřestává být ani na chvíli člověkem z Moravy... atd. Jak vidíš, hodně čtu, někdy celé dny – Rybakova, Tyrmanda, Henna, Rudnického, Gombrowicze, Szczypiorského aj. Všechno to je literatura ze samizdatu, kterou teď začala vydávat oficiální nakladatelství. Jindro, mám konečně možnost vydat v soukromém nakladatelství v Polsku tvou sbírku OBRÁZKY NA SKLE (nebo VITRÁŽE DŘEVĚNÉHO KOSTELÍKU). Potřebuji k tomu Tvůj souhlas, potřebuji, abys zanesl opravy do úvodu a napsal k tomu stručný komentář (jako doslov nebo úvod). Pokud bys souhlasil, pak záležitost rychle proběhne, protože jde o soukromé nakladatelství. Posílám Ti jednu kopii v takové podobě, v jaké by se to mělo objevit. Pakliže bys souhlasil, pošli mi celek s opravami a na zvláštním papírku »souhlas s publikováním«. Pošli mi své osobní údaje, aby mohla být sepsána nakladatelská smlouva. Čekám na tento materiál. Domnívám se, že je to šance, aby dříve či později vyšlo něco z Tvé poezie v polštině. Potřeboval bych také Tvou fotografii a autorský profil. Záležitost spěchá, protože by měla být odevzdána do tiskárny do konce října. Rozhodni se sám! Ještě jednou vás pozdravuji a přeji vše nejlepší. Pozdravuje také Jaďa, Lucyna, Staś a Leszek – Tvůj Wilhelm Przeczek.“

JUBILEA

Vzácné životní jubileum Niny Pavelčíkové

Na 1. duben 2019 připadá vzácné životní jubileum prof. PhDr. Niny Pavelčíkové, CSc. a je milou povinností našeho časopisu tuto osobnost připomenout: vždyť Slezský ústav, s nímž byla jubilanťka po léta spjata, dnes tvoří – byť v notně redukované podobě – jedno z oddělení Slezského zemského muzea a tudíž připomínat jeho někdejší odborné pracovníky berme jako samozřejmost.

Ačkoliv životní peripetie jubilanťky byly již vícekrát připomenuty,¹ uveďme základní data: rodištěm Niny Prokešové se stalo v roce 1939 město Zlín, jedenáctiletou střední školu absolvovala v Kyjově, avšak její život nejvíce ovlivnila – nepočítáme-li studium v Brně na tamní univerzitě (1959–1964; vedoucím její diplomové práce byl František Mainuš)², učitelské působení na Hodonínsku (1956–1959) nebo složení rigorózní zkoušky na univerzitě v Olomouci (1970) – dvě města na severu: Opava a Ostrava. V Opavě studovala na Vyšší pedagogické škole (1956) a posléze pracovala ve Slezském ústavu ČSAV (od 20. června 1966 do nuceného odchodu v roce 1975 na základě vyloučení z komunistické strany v roce 1970); opětovně, tentokrát již ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea, působila v letech 1990–1992, resp. 1993. Zdůrazněme, že opětovně musela z ústavu odejít – tentokrát z důvodu „reorganizace“, nepochybně ovšem především z důvodu konkurenčního postavení vůči „ústavnímu establishmentu“ (vždyť se dokonce odvážila kandidovat na ředitelku ústavu!). S Ostravou spojila svůj profesní život v roce 1995, kdy v září toho roku přibyla na katedru historie tamní filozofické fakulty. Co se týče onoho dlouhého údobí mezi prvním odchodem z opavského ústavu a polistopadovým návratem, pracovala jako podniková archivářka v opavské Sigmě nebo jako organizační referentka bytového družstva Rozvoj (od 1983). Listopad jí umožnil nejen návrat do vědeckovýzkumného pracoviště, ale také obhajobu kandidátské práce *Ostravská průmyslová oblast v letech nacistické okupace* (aspiranturu přitom započala v roce 1966, avšak posrpnový vývoj jí znemožnil její úspěšné završení). Na základě habilitační práce *Vývoj romského etnika v oblasti bývalého ostravského kraje v období po druhé světové válce* získala na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně docenturu (2000) a titul profesorky jí byl udělen v návaznosti na jmenovací řízení, realizované na Ostravské univerzitě (2004). V čele tamní katedry historie stanula v roce 2003 a setrvala ve funkci plných deset let.

Profesní dráhu, poznamenanou tragickými přeryvy, lze rozdělit na dvě nestejně dlouhá a tematicky odlišně vyhraněná údobí. Prvé tvoří období přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy pracovala v Slezském ústavu ČSAV, pracovně zařazena do oddělení pro výzkum kapitalismu, jež vedl vynikající historik doc. PhDr. Andělín Grobelný, CSc. V té době se věnovala především období druhé světové války, resp. okupace, Mnichovské dohodě, tedy událostem nedávným, které v té době byly ještě živé a v myslích starší a střední generace silně rezonovaly, včetně všech tragických následků.³ V tomto časovém kontextu se zajímala

1 [Lumír DOKOUPIL], *Nina Pavelčíková*, in: Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy M–Ž, Ostrava 2013, s. 180; Jana MACHAČOVÁ, *Milá Nino a vážená paní profesorko...*, in: Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis sv. 244, Historie / Historica sv. 16. Prof. PhDr. Nině Pavelčíkové, CSc. k narozeninám, Ostrava 2009, s. 9–10; Jiří JILÍK, *Jubilanti Nina a Jiří Pavelčíkovi*, Malovaný kraj 45/2, 2009, s. 16.

2 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Za univ. prof. Františkem Mainušem, DrSc.*, SISb 89, 1991, s. 312.

3 Srov. Mečislav BORÁK, *K výsledkům výzkumů Slezského ústavu o perzekucích totalitních režimů*, SISb 107, 2009, s. 124–134.

o Hlučínsko a tamní hospodářské poměry – zájem o tyto otázky ovšemže podmiňovala profilace Slezského ústavu ČSAV po roce 1965, resp. 1967.⁴ Lhostejná jí nebyla ani regionální historická problematika – a ta u ní nezůstávala zcela stranou ani po roce 1989 – například se podílela na kolektivních dějinách Orlové (1993) nebo Nového Jičína (2011) – byť určujícím tématem jejího zájmu se stalo téma romistické – téma, jemuž věnovala řadu samostatně vydaných publikací a časopiseckých článků vsutku zásadního významu.

Osobnost Niny Pavelčíkové připomněli jiní lépe a výstižněji; omezme se proto jen na stručnou profesní charakteristiku, kterou nejlépe dokumentuje připojená bibliografie. K ní připojme poznámku, že jistě nejde o všechny texty jubilantky, proto necht' je brána jako dobře míněný pokus.⁵ (K bibliografii nutno také připojit editorství sborníku věnovaného profesoru Miloňovi Dohnalovi⁶, a některé publikace, na kterých se Nina Pavelčíková podílela autorsky i organizačně.)⁷

V textech Niny Pavelčíkové z doby po roce 1990 vystupuje do popředí retrospektivní tendence: snaha čtenáři podat určité dobové svědectví, zprostředkovat jistou generační zkušenost. Tento rys je nápadný nikoliv pouze v textech příležitostných, vyloženě jubilejních, z nichž klíčovou roli hrají texty věnované Milanu Myškoví, ale také v odborných studiích.⁸ Profesorka Pavelčíková má současně velké zásluhy o popularizaci historie, zejména o reflexi období po druhé světové válce; psala do místního tisku, pohotově reagovala na výzvy novinářů k rozhovorům o situaci před Listopadem a po něm, s jejími texty se zájemci z řad pedagogů i studentů mohou setkat na informačním serveru *Moderní dějiny* a v neposlední řadě připomněla některé pozapomenuté osobnosti na stránkách *Biografického slovníku Slezska a severní Moravy*. Proto přejme paní profesorce Nině Pavelčíkové pevné zdraví a dostatek síly na to, aby mohla své osobité vidění světa ještě dlouho tlumočit zejména mladé generaci!

Pavel Šopák

Bibliografie Niny Pavelčíkové

Zkrácené citace: BSSM–NŘ – *Biografický slovník Slezska a severní Moravy – nová řada*; ČČH – *Český časopis historický*; ČMM – *Časopis Matice moravské*; ČSZM–B – *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické*; *Malovaný kraj – Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka*; *Slovácko – Slovácko. Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*; SISb – *Slezský sborník*; SZM – *Slezské zemské muzeum*; VL – *Vlastivědné listy*. Texty publikované pod autorskou šifrou jsou označeny (šifra) -np- [Nina Prokešová; Nina Pavelčíková]. Výběrově je u některých publikací také uvedeno, kdo ji anotoval či recenzoval.

4 Srov. Magda HABRMANOVÁ, *Štáv výzkumu českých průmyslových oblastí a národnostní politiky nacistů v letech 1938–1945*, SISb 86, 1988, s. 110.

5 „K zajímavostí patří, že tu [v Těšínku] v roce 1974 ukryta pod zkratkou publikovala i tehdy politicky nežádoucí autorka Nina Pavelčíková, jež pod svým jménem vystoupila až počátkem roku 1987.“ Cit. dle Mečíslav BORÁK, *Dějiny Těšínského Slezska 1938–1945 na stránkách Těšínska*, Těšínsko 50/4, 2007, s. 5–6. Dále též *Sdělení Slezského ústavu ČSAV*, ČSAV. Zpravodaj SÚO, Opava, květen – září 1990, s. 4–5.

6 Nina PAVELČÍKOVÁ (ed.), *Hukvaldské etudy. Sborník studií in memoriam profesora Miloně Dohnala (14. 6. 1924 – 30. 3. 2004)*, Ostrava 2004, 117 stran.

7 Například Nina PAVELČÍKOVÁ – Hana TERYNGEROVÁ – Jiří PAVELČÍK, *Biografický rejstřík regionálních časopisů pro archeologii* 1, Prostějov 1984.

8 Například připomenutí sociologického výzkumu Hlučínska jako příměstské oblasti průmyslové aglomerace, jenž byl uskutečněn před rokem 1968, viz Nina PAVELČÍKOVÁ, *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů (1930–1945)*, SISb 88, 1990, s. 280. Srov. též Nina PAVELČÍKOVÁ, *Reflexe prožitků pamětníků z let 1945–1989*, *Časopis Matice moravské* 135, 2016, s. 335–359.

1966

[referát] (šifra) -np-, *K historii KSČ na Novojičínsku. Vydal OV KSČ v Novém Jičíně*, SISb 64, 1966, č. 4, s. 576. Referát: Dan Gawrecki a kolektiv, *Stav a úkoly výzkumu dějin KSČ v Severomoravském kraji*, SISb 69, 1971, s. 119.

1967

Česká literatura o dějinách nacistické okupace v Severomoravském kraji, SISb 65, 1967, s. 527–538.

1968

[referát] (šifra) -np-, *Kniha o historii protifašistického odboje na Ostravsku. Boh. Pekárek – František Čvanda, Fronta v podzemí, Ostrava 1967*, SISb 66, 1968, č. 2, s. 271–273.

[referát] (šifra) -np-, *Tadeusz Rawski – Zdzisław Stapor – Jan Zamojski, Wojna wyzwolenicza narodu polskiego w latach 1939–1945, Warszawa 1966*, SISb 66, 1968, č. 1, s. 141–143.

[referát] (šifra) -np-, *Stefania Stanisławska, Polska i Monachium, Warszawa 1967*, SISb 66, 1968, č. 1, s. 138–139.

1969

Následky Mnichovské dohody pro ostravskou průmyslovou oblast, SISb 67, 1969, s. 1–30.

Opavsko v dnech Mnichova. Výbrané dokumenty z let 1938–1939, Opava: Okresní výbor KSČ, 1969, 332 stran (s Václavem Štěpánem).

[recenze] *František Lukeš – Podivný mír, Praha 1968*, SISb 67, 1969, č. 4, s. 572–574.

[referát] (šifra) -np-, *Edvard Beneš a Mnichov. Dr. E. Beneš – Mnichovské dny, Praha 1968; Míla Lvová – Mnichov a Edvard Beneš, Praha 1968*, SISb 67, 1969, č. 3, s. 414–417.

[referát] (šifra) -np-, *Seminář k 30. výročí Mnichova*, SISb 67, 1969, č. 1, s. 119–120.

[referát] (šifra) -np-, *Severní Čechy a Mnichov*, SISb 67, 1969, č. 4, s. 570–572.

Výzkum dějin okupace v Severomoravském kraji, přehled produkce za rok 1968, Odboj a revoluce 7, 1969, s. 138–143.

1970

[referát] (šifra) -np-, *Kolokvium o odtržených oblastech* [ve dnech 14. – 15. října 1969 v Hradci u Opavy], SISb 67, 1969, č. 1, s. 79–80.

1971

K problematice Hlučínska v době nacistické okupace, in: Průmyslové oblasti. Sborník prací 3, Ostrava 1971, s. 92–99.

Shrnutí diskuze, in: Průmyslové oblasti. Sborník prací 3, Ostrava 1971, s. 148–153.

Německá politika vůči Hlučínsku v letech nacistické okupace, in: O východní politice německého imperialismu a o zneužívání národnostních skupin, Ostrava: Profil, 1971, s. 90–96.

Vývoj pracovních sil v hornickém a hutnickém průmyslu na Ostravsku v letech 1939–1941, SISb 69, 1971, č. 1, s. 21–37. Referát: Těšínsko 15, 1972, č. 1–2, s. 37.

[referát] (šifra) -np-, *Václav Peša – Ostravská operace Rudé armády, Ostrava 1970*, SISb 69, 1971, č. 1, s. 102–103.

1972

Politicko-sociální podmínky vývoje ostravsko-karvinského revíru v letech 1938–1945, in: Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 2, Opava 1972, s. 139–172.

Vývoj pracovních sil v hornickém a hutnickém průmyslu na Ostravsku v letech 1941–1945, in: Studie o vývoji průmyslu a průmyslových oblastí 1, Opava: Slezský ústav ČSAV, 1972, s. 132–155.

[recenze] *Tibor Nečas – Vítkovické železárny v době národní nesvobody (1938–1945)*, SISb 70, 1972, č. 1, s. 63–65.

[recenze] *Oldřich Novák, Oldřich Sládek, Jaroslav Žižka – KSČ proti nacismu*, SISb 70, 1972, č. 1, s. 62–63.

[referát] *Sborník Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem 1971, řada dějepisná*, SISB 70, 1972, č. 3, s. 225–226.

1973

Mocensko-politické zásahy nacistického okupačního režimu do vývoje ostravské průmyslové oblasti v letech 1938–1945, in: Josef Vytiska et al., *Ostravská průmyslová oblast v 1. polovině 20. století. Kapitoly z vývoje průmyslu a obyvatelstva*, Ostrava: Profil, 1973, s. 125–155.

Nástin vztahů mezi OKR a ostravskou průmyslovou oblastí; Místo revíru v rámci německého válečného hospodářství v letech 1938–1945; Několik poznámek k sociálně-psychickým faktorům ve vývoji ostravské průmyslové oblasti, in: Jiří Matějček (ed.), *Uhelné revíry a průmyslové oblasti. Mezinárodní konference o úloze uhelných revírů ve vývoji průmyslových oblastí*, Opava 15. – 16. listopadu 1972, Opava 1973, s. 57–67 a 145–148.

[Josef Bartoš], *Orlová pod vládou nacistických okupantů*, in Orlová 1223–1973. Historie a současnost města, Orlová 1973, s. 153–165.

1974

Slovenské národní povstání a náš kraj, Těšínsko 1974, č. 3, s. 1–2.

1980

Zabíjačka na východní Moravě a ve Slezsku, Studie o Těšínsku 1980, s. 204–260 (s Jiřím Pavelčíkem).

1981

Opavsko v letech nacistické okupace, in: Přehled dějin Opavska, Opava 1981, s. 107–116.

1983

Počátky komunistického odboje proti nacistické okupaci v oblasti hodonínského komunistického centra, Malovaný kraj 19, 1983, č. 6, s. 3–4.

1985

Okres Opava, soubor školních map, Praha 1985.

1987

Hnojník v letech nacistické okupace, Těšínsko 1987, č. 1, s. 14–16.

1990

Ostravská oblast v letech nacistické okupace (1938–1945), Opava: Slezský ústav ČSAV, 1990, 195 stran. Recenze: Josef Bartoš in VVM 43, 1991, č. 4, s. 513–514; (šifra) -btv-, Historie a vojenství 42, 1993, č. 1, s. 181–183; Mečislav Borák in SISb 90, 1992, č. 1, s. 51–53.

Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvrátů (1930–1945), SISb 88, 1990, č. 4, s. 280–295.

1991

Vývoj pracovních sil v železářském průmyslu na území protektorátu v letech 1938–1945, in: K hospodářským a sociálním dějinám 19. a 20. století, 2, Opava 1991, s. 63–142.

[nekrolog] *Za univ. prof. Františkem Mainušem, DrSc.*, SISb 89, 1991, č. 3–4, s. 312–313.

[referát] *Konference o otázkách sociálního vývoje a jeho národnostních souvislostí*, SISb 89, 1991, č. 1, s. 73–76 (s Jaroslavem Bakalou).

[recenze] *Nový pohled na T. G. M. Jaroslav Opat – Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, Praha 1990, SISb 89, 1991, č. 1, s. 54–55.

[referát] (šifra) -np-, *František Moravec – Špion, jemuž nevěřili*, Praha 1990, SISb 89, 1991, č. 2, s. 155.

[referát] (šifra) -np-, *Vladimír Žikeš – Slovenské povstání bez legend a mýtů*, Praha 1990, SISb 89, 1991, č. 3–4, s. 286–287.

[referát] *Konference pořádané Slezským ústavem*, ČČH 89, 1991, č. 4, s. 622.
[referát] (šifra) (N. P.), *Slezský sborník 1989–1990*, ČČH 89, 1991, č. 4, s. 567–568.

1992

Několik poznámek k procesu reprodukce obyvatelstva ostravské aglomerace a jejího zázemí v letech 1938–1944 (1945), ČSZM–B 41, 1992, č. 1, s. 73–89.

Tři opavská jara 1–2, VL 18, 1992, č. 1, s. 6–10, č. 2, s. 14–18

Změny v rozmístění a sociální skladbě českých zemí za okupace, jejich souvislosti s poválečným vývojem, SISb 90, 1992, č. 1, s. 1–10.

Životní příběh Hugo Vavrečky, Těšínsko 35, 1992, č. 4, s. 16–18.

[jubileum] *Neuvěřitelné jubileum* [Jan Steiner, 60 let], SISb 90, 1992, č. 3–4, s. 303–304.

[referát] (šifra) -np-, *Jan Měchýř – Slovensko v Československu. Slovensko české vztahy 1918–1991*, Praha 1992, SISb 90, 1992, č. 3–4, s. 288–289.

[referát] (šifra) -np-, *Josef Pekař – O smyslu českých dějin*, Praha 1990, SISb 90, 1992, č. 1, s. 63–64.

[referát] (šifra) -np-, *Mečislav Borák – Symbol Katynia, Czeski Cieszyn 1991*, SISb 90, 1992, s. 292.

[recenze] *Mečislav Borák – Vraždy v Katyňském lese*, Ostrava 1991, SISb 90, 1992, č. 1, s. 53–55.

[recenze] *Miroslav Kárný – „Konečné řešení“ – genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991, SISb 90, 1992, č. 1, s. 55–57.

[referát] (šifra) -np-, *Vladimír Dostál – Antonín Švehla*, SISb 90, 1992, č. 1, s. 69.

1993

K vývoji Opavska a Hlučínska v poválečném období (1945–1948), in: Karel Jech (ed.), *Stránkami soudobých dějin*. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana, Praha: Ústav soudobých dějin AV ČR 1993, s. 173–185.

Otázka nacionalizace průmyslu v české a zahraniční literatuře, SISb 91, 1993, č. 1–2, s. 69–80.

Tři opavská jara 3, VL 19, 1993, č. 1, s. 11–13.

Orlová v letech 1938–1945; Orlová po roce 1945. Ekonomický a správní vývoj, Dějiny Orlové. 1. vyd. Orlová: Městský úřad v Orlové, 1993, s. 114–115, 122–129 a 203–228.

[jubileum] *Má setkání s profesorem Milanem Myškou*, VL 19, 1993, č. 1, s. 37–38.

[recenze] *Politický systém předmnichovské republiky*. Eva Broklová (ed.) – *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*, Praha 1992, SISb 91, 1993, č. 1–2, s. 130–133.

[referát] (šifra) -np-, *Eva Broklová (ed.) – První československá ústava*, Praha 1992, SISb 91, 1993, č. 3, s. 223.

[referát] (šifra) -np-, *Karel Kaplan – Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946–1947)*, Praha 1992, SISb 91, 1993, č. 3, s. 228.

[referát] (šifra) -np-, *Vojtěch Blodík, Miroslav Kárný (edd.), Terezín v konečném řešení židovské otázky*, Praha 1992, SISb 91, 1993, č. 3, s. 225–226.

1994

Ředitel Batových závodů Hugo Vavrečka, in: Zlínsko od minulosti k současnosti. Sborník Státního okresního archivu ve Zlíně 13, Zlín 1994, s. 21–67.

Opava, Hlučín, Krnov, Hradec nad Moravicí, Budišov nad Budišovkou, Vítkov, Zlín: Interkontakt, 1994 (s Jiřím Pavelčíkem a fotografem Pavlem Koskem), 56 stran.

[referát] (šifra) -pá-, *Československo a Izrael 1945–1956. Dokumenty*, Praha 1993, SISb 92, 1994, č. 1, s. 70–71.

[recenze] (šifra) -np-, *Stránkami soudobých dějin*. Karel Jech (ed.), *Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*, Praha 1993, SISb 92, 1994, č. 1, s. 84.

[recenze] *Karel Sommer – URRNA a Československo*, Opava 1993, SISb 92, 1994, č. 1, s. 66–68.

1995

Barokní spisovatel a farář v Uherském Hradišti Tomáš Xaverius Laštuvka, Malovaný kraj 31, 1995, č. 5, s. 13.

Kristián G. Hirschmentzel – výrazná postava literárního baroka, Malovaný kraj 31, 1995, č. 3, s. 9.

Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938–1948, in: Hlučínsko v proměnách času. Sborník z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k Československé republice. Hlučín 1995, s. 64–72.

Romská otázka na Ostravsku ve světle pramenů, SISb 93, 1995, č. 2, s. 176–178.

Soupis romského obyvatelstva na Opavsku a Ostravsku v roce 1947, VL 21, 1995, č. 1, s. 10–12.

1996

Narůstání tzv. romského problému na Opavsku na počátku padesátých let, VL 21, 1995, č. 2, s. 8–10.

Obec v letech 1920–1948, in: Naše obec Chuchelná, Chuchelná: Obecní úřad Chuchelná, 1996, s. 35–56.

Počáteční fáze procesu normalizace v Severomoravském kraji v letech 1968–1971, in: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě. Sborník studií, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, s. 7–30.

Romové na Vitkovsku a Hlučínsku v první polovině 50. let, VL 22, 1996, č. 1, s. 7–9.

Romská otázka na Ostravsku v poválečném desetiletí (1945–1955), in: Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis č. 162, Historie č. 4, Ostrava 1996, s. 93–109.

(šifra) NP, *Arnošt Mazur, Josef Reiner, Jaroslav Svoboda, Hugo Vavrečka – Vavrys, Vlasta Vlasáková*, in: BSSSM 5, Opava – Ostrava: Optys – Ostravská univerzita, 1996, s. 79–80, 99–100, 110–111, 128–130 a 131.

(šifra) NP, *Jan Böhm, Paul Gebauer, František Ignác Kassián Halaška (Halaschka), František Křížik, Vladimír Mařádek, Gottfried Rieger, Karl Schinzel* in: BSSSM 6, Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, s. 16–17, 36–37, 42–43, 68–69, 88, 104 a 112–113.

[recenze] *Eva Davidová – Cesty Romů 1945–1990 – Romano drom. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku, Olomouc 1995*, Soudobé dějiny 3, 1996, č. 4, s. 546–548 (s Jiřím Pavelčíkem).

1997

[*Doslov*], in: Hugo Vavrys [Vavrečka], *Život je spíš román*. Výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky, Třebíč: Arca JiMfa, 1997.

(šifra) NP, *František Zýbal*, in: BSSSM 8, Ostrava: Ostravská univerzita, 1997, s. 124.

Hugo Vavrečka Visionen, Morgen-Danubius č. 116, 1997, s. 5–6.

(šifra) NP, *Józef Marcin Nathan*, in: BSSSM 9, Ostrava: Ostravská univerzita, 1997, s. 79–80.

K problematice vývoje romského etnika na teritoriu českých zemí po roce 1945 [příspěvek na mezinárodní konferenci Etnika v pohybu II, Slezský ústav SZM, 22. – 23. října 1996], SISb 55, 1997, č. 1–2, s. 108–110.

Likvidace středních vrstev na Opavsku po roce 1945, SISb 95, 1997, č. 4, s. 293–313.

Problém sedentarizace olašských Romů (metodické poznámky a náměty), in: Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis č. 168, Historie, Ostrava 1997, s. 149–155.

Zamyšlení nad pokusy o řešení tzv. romského problému v padesátých letech, Bulletin Muzea romské kultury Brno 6, 1997, s. 7–10.

[recenze] *Cesty české romistiky. Eva Davidová – Cesty Romů 1945–1990 – Romano drom. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku, Olomouc 1995*, Slovácko 39, 1997, s. 149–151 (s Jiřím Pavelčíkem).

[recenze] *Miloslav Pojsl – Vladimír Hyhlík – Velehrad v památkách osmi století, Praha 1997*, Slovácko 39, 1997, s. 154–155.

1998

Imigrace slovenských Romů na Ostravsko po roce 1945, Acta Universitatis Mathiae Belii, sekcia spoločenskovedná 2, 1998, s. 257–273.

Některé aspekty současné struktury romského obyvatelstva českých zemí ve světle historického vývoje po roce 1945, in: Ol'ga Šrajeroová (ed.), Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava: Slezský ústav SZM Opava, 1998, s. 257–264.

Některé historické aspekty romské problematiky na Ostravsku, in: Sborník ze semináře 17. 3. 1998 Ostrava, Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, [nestr.]

Romové v Uherském Ostrohu po druhé světové válce, Bulletin Muzea romské kultury v Brně 7, 1998, s. 16–17.

[recenze] *Milan Myška – Rytíři průmyslové revoluce. Šest studií k dějinám podnikatelů v českých zemích, Ostrava 1997*, SISb 96, 1998, č. 1, s. 67–69.

1999

Fenomén Hlučínska jako příhraniční oblasti z historického hlediska, in: Hranice a pohraničí jako specifický historický, sociokulturní a filozofický fenomén: Hranice a pohraničí jako specifický historický, sociokulturní a filosofický fenomén 4. května 1999 Ostrava, Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 57–61.

Několik poznámek ke změnám sociálního postavení romských imigrantů do českých zemí po roce 1945, in: Národnostní menšiny a jejich sociální pozice ve střední Evropě – National minorities and their social positions in Central Europe. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5. – 6. 10. 1999 ve Slezském ústavu SZM v Opavě, Opava: SÚ SZM, 1999, s. 257–260.

Příprava a provádění zákona o násilném usazování Romů na Ostravsku, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám Ostravy a Ostravska 19, Šenov u Ostravy, Tilia 1999, s. 34–48.

Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975), Ostrava: Ostravská univerzita – Repronis, 1999, 152 stran. Anotace: VL 26, 2000, č. 1, s. 44; recenze: Jana Macháčová in SISb 98, 2000, č. 3, s. 228–230; Helena Nosková in Lidé města – Urban people 2000, č. 4, s. 235–237.

(šifra) NP, *Josef Giňa, Josef Karel, Egon a Josef Karel mladší Glatter-Götzové, František, Otto Anton, Gustav a Otto Franz mladší Riegerové*, in: BSSSM 12, Ostrava: Ostravská univerzita, 1999, s. 19–20, 20–21 a 51–53.

[recenze] *Radim Prokop, Ol'ga Šrajeroová, Karel Sommer, Emil Gímeš – Slováci v České republice po roce 1945*, Šenov u Ostravy 1998, Acta historica Neosoliensia 2, 1999, s. 210–213.

2000

(šifra) NP, *Jindřich Urbánek, Josef Vytiska*, in: BSSSM–NŘ 1 (13), Ostrava: Ostravská univerzita, 2000, s. 106–107 a 108–109.

K problematice vývoje vzdělanostní úrovně romského etnika v českých zemích v letech 1950–1990, in: Sborník z mezinárodní konference, konané Slezským ústavem SZM v Opavě a DIS Rady Evropy při EIS UK v Praze Formování multikulturní společnosti v podmínkách ČR a v zemích střední Evropy, Slezský ústav SZM Opava, Opava: Slezské zemské muzeum a DIS Rady Evropy při EIS UK, 2000, s. 235–241.

Romský legionář Jan Daniel, Bulletin Muzea romské kultury v Brně 9, 2000, s. 76–79.

[referát] (šifra) -np-, *Romové – O Roma. Tradice a současnost – Angodes the akának, Brno 1999*, SISb 98, 2000, č. 3, s. 230–231.

[referát] (šifra) -np-, *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů, Ostrava 1999*, SISb 98, 2000, s. 235.

2001

Formování komunistické koncepce řešení tzv. romské otázky v ČSR v letech 1948–1960, in: Wieki stare i nowe 2, 2001, s. 326–352.

K historii romského obyvatelstva na Těšínsku po roce 1945, in: Sborník z mezinárodní konference 4. října 2001 Český Těšín, Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národní školství, 2001, s. 69–82.

Myths of the Czech Gypsies, Asian Folklore Studies 9, 2001, s. 22–30 (s Jiřím Pavelčíkem).

Odbojová cesta bratří Reinerů, Malovaný kraj 7, 2001, č. 2, s. 6–7.

Problém etnické identity a „národního povědomí“ Romů, in: Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 6. a 7. listopadu 2001 ve Slezském ústavu SZM v Opavě, Opava: SZM – Slezský ústav Opava, 2001 s. 413–418.

Romové – zdroj nekalifikovaných pracovních sil pro komunistickou ekonomiku padesátých a šedesátých let (na příkladu Ostravska), in: Studie k moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Praha: Historický ústav AV ČR, 2001 s. 425–443.

Romské obyvatelstvo ČSR v letech 1945–1954, in: Sborník studií k národnostní politice Československa (1945–1954), Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, s. 35–52.

Romské obyvatelstvo na Těšínsku po roce 1945 – Romowie na terenie Śląska Cieszyńskiego po 1945 roku, in: Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś. Referaty wygłoszone na międzynarodowej konferencji naukowej, która odbyła się 4. 10. 2001 w Czeskim Cieszynie. – Minulost a súčasnosť národnostných menšín na Těšínsku. Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference, konané dne 4. 10. 2001 v Českém Těšíně, Český Těšín: Pedagogické centrum pro polské národnostní školství, 2001, s. 69–81.

Romské obyvatelstvo v národnostní politice ČSR v letech 1945–1954, in: Helena Nosková (ed.), Sborník studií k národnostní politice Československa (1945–1954), Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, 2001, s. 35–52.

Tradycyjna kultura romska w konfrontacji z większościovym społeczeństwem XX wieku, in: Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku: Kultury tradycyjne a kultura globalna (konteksty edukacji międzykulturowej), Tom II, Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, 2001, s. 127–136.

Úspěchy jihomoravských Romů v padesátých letech, Bulletin Muzea romské kultury v Brně 10, 2001, s. 60–63.

[referát] (šifra) -np-, *Bohdan Zilynskiy – Ukrajinci v českých zemích v letech 1945–1948*, Praha 2000, s. 316.

[recenze] *Fenomén „moravectví“ v novém pojetí? [Vilém Plaček – Prajáci aneb k osudům Hlučinska 1742–1960, Hlučín – Kravaře 2000]*, SISb 99, 2001, č. 4, s. 310–312.

[referát] (šifra) -np-, *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 20, Šenov u Ostravy 2001*, SISb 99, 2001, č. 4, s. 318.

[recenze] *Polská menšina očima příslušníků tří generací. Tadeusz Siwek – Stanisław Zahradnik – Józef Szymeczek, Polská národní menšina v Československu 1945–1954*, Praha 2000, SISb 99, 2001, s. 312–315.

2002

Likvidace středních vrstev české společnosti totalitárními režimy od čtyřicátých let 20. století, in: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře, Ostrava – Nový Jičín: Filozofická fakulta OU – Okresní vlastivědné muzeum, 2002 s. 347–353. Recenze: Tomáš Sterneck-Kahuda – Aleš Vyskočil in ČČH 99, 2001, s. 909.

Národnostní a sociální aspekty formování a současného postavení romského etnika (na příkladu ostravských romských komunit), in: Sborník z mezinárodní vědecké konference Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí, Opava: Slezský ústav SZM, 2002, s. 207–211.

Proces likvidácie strednej vrstvy v totalitných režimoch, Politické vedy, časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy 5, 2002, s. 7–21.

Romové v západních Čechách, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka 14, Rokycany 2002, s. 32–46.

Zánik středních vrstev v českých zemích. Poznámky k procesu likvidace středních vrstev totalitárními režimy dvacátého století, in: Studie k sociálním dějinám. Studien zur Sozialgeschichte. Konference

Střední vrstvy v českých zemích od 18. století do současnosti. Praha-Jinonice 11. – 12. 9. 2002, Opava: SZM, 2002, s. 45–56.

2003

Co „Konečné řešení“ nevyřešilo. Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945–1947, in: Tomáš Dvořák – Radomír Vlček – Libor Vykoupil (edd.), *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno: Historický ústav AV ČR – Historický ústav FF MU – Matice moravská, 2003, s. 327–336.

Moje nová setkání s panem profesorem..., in: *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis, Historie / Historica č. 10*, Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 23–24.

Pokusy o řešení tzv. romské otázky v Československu v letech 1960–1975, *Wiekie stare i nowe* 3, 2003, s. 228–243.

[diskuse] *Zdeněk Pokluda – O zlých vrchnostech*, *ČMM 121*, 2002, č. 2, s. 287–298, *Malovaný kraj* 39, 2003, č. 2, s. 7.

[jubileum] *Profesor Myška sedmdesátníkem*, *SISb 101*, 2003, č. 1, s. 76–77.

2004

Jak se Veselí nad Moravou stalo (i nestalo) politickým a kulturním centrem, in: *Literární věda č. 5. Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis č. 213, Literární věda č. 5*, Ostrava: Repronis, 2004, s. 77–83.

K projektu „Bibliografický rejstřík moravských periodik“, in: *Archeologie Moravy a Slezska. Informační zpravodaj České archeologické společnosti – pobočky pro severní Moravu a Slezsko, Kopřivnice – Hulín – Frýdek-Místek – Havířov: Česká archeologická společnost 4*, 2004, s. 5–7 (s Jiřím Janálem).

Návrat nežádoucích obyvatel, *Bulletin Muzea romské kultury v Brně* 11–12, 2002–2003 [vyšlo v roce 2004], s. 86–87.

Pokusy o asimilaci romského etnika českých zemí a proces likvidace tradiční kultury ve 20. století, in: *Studie k sociálním dějinám – Studien zur Sozialgeschichte 11. Konference Vývoj obecné kultury, kultivace a dekulativace společnosti českých zemí 1800–2000*, Praha, 15. – 16. září 2004, Praha – Opava: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy – Slezské zemské muzeum, 2004, s. 178–183.

Romové v českých zemích v letech 1945–1989, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004, 183 stran.

Zpráva: (šifra) -JB- in *Historie a vojenství* 53, 2004, č. 3, s. 114; recenze: Veronika Ševčíková in *Soudobé dějiny* 12, 2005, č. 3–4, s. 849–850; Petr Lhotka in *Romano džaniben* 14, 2007, s. 286–288; Blanka Soukupová in *Lidé města – Urban people* 10, 2008, č. 2, s. 218–221.

[nekrolog] *In memoriam profesora Miloně Dohnala...(14. 6. 1924 – 30. 3. 2004)*, *SISb 102*, 2004, 155–156.

[recenze] *Veronika Ševčíková – Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*, *Ostrava 2003*, *SISb 102*, 2004, s. 227–229.

2005

Krajský výbor Svazu Cikánů-Romů v Ostravě v letech 1969–1973: pokus o emancipaci romského hnutí, in: *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 22, Šenov u Ostravy, Tilia, s. 178–198.

(šifra) NP, *Miroslav Mamula; Zdeňka Půčková*, in: *BSSM–NR 7* (19.), Ostrava 2005, s. 68–69; 112–113.

Některé obecné problémy koncepce vztahu komunistického režimu k minoritám v letech 1948–1989 (na příkladu romského obyvatelstva ČSR), in: *K problémům menšin v Československu v letech 1945–1989. Sborník studií*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 139–214.

Pokusy o vzdělávání Romů v Ostravě v průběhu padesátých let 20. století, in: *Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis sv. 219, Historica č. 19*, Ostrava 2005, s. 183–194.

Vliv poválečných migrací a urbanizace na možnosti integrace Romů, in: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha: Národní archiv, 2005, s. 239–242.

Vzpomínky Jana Vráblíka na osvobozování Uherskobrodská, Malovaný kraj 41, 2005, č. 3, s. 8–9.

[referát] *Alena Bartošíková – O veselském vodním hradu, Veselí nad Moravou 2005*, Malovaný kraj 41, 2005, č. 3, s. 32.

[recenze] *Ctibor Nečas – Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945), Brno 2005*, ČČH 104, 2006, č. 3, s. 631–635.

[recenze] *Jiří Hanzal – Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti, Praha 2004*, SISb 103, 2005, č. 4, s. 287–289.

[recenze] (šifra) -np-, *Vojtěch Vlček – Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1969, Olomouc 2004*, SISb 103, 2005, č. 1, s. 66–67.

[recenze] *Výzkum stereotypů ve vědomí mládeže. Blažena Gracová – Vědomosti a postoje české studující mládeže, Ostrava 2004; Denisa Labischová – Čech závistivec, Rakušan byrokrat. Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže, Ostrava 2005*, SISb 103, 2005, č. 4, s. 293–295.

2006

K historii, hudební a slovesné kultuře romského obyvatelstva zemí východních Slovanů a Polska, in: Pocta Evě Mrhačové (K životnímu jubileu Doc. PhDr. Evy Mrhačové, CSc., děkanky Filozofické fakulty Ostravské univerzity), Ostrava: Ostravská univerzita, 2006, s. 325–335.

Milena Hübschmannová a historie Romů po 2. světové válce, Romano džaniben 13, 2006, č. 10, s. 191–207.

(šifra) NP, *Rudolf Otava, Vilém Rajner*, in: BSSSM–NŘ 8 (20), Ostrava: Ostravská univerzita, 2006, s. 83–84 a 90–91.

Romská kultura jako specifický fenomén multikulturní společnosti českých zemí, in: Vzdělání k toleranci v multikulturním prostředí střední Evropy, Praha: EIS SVLP UK, 2006, s. 56–63.

[recenze] *Jiří Hanzal – Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti, Praha 2004*, Romano džaniben 13, 2006, s. 176–178.

[recenze] *Ctibor Nečas – Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945), Brno 2006*, Romano džaniben 2006.

[recenze] *Marek Jakoubek, Romové – konec (ne)jednoho mýtu, Praha 2006*, ČČH 104, 2006, č. 3, s. 631–635.

2007

K otázkám metodického přístupu a terminologických problémů výzkumu slovenských a českých Romů ve 20. století, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 89–102.

Osobnost Tomáše Bati očima jeho přítele a ředitele Baťova koncernu Hugo Vavrečky, in: Tomáš Baťa – doba a společnost. Sborník příspěvků ze stejnojmenné zlínské konference, pořádané ve dnech 30. listopadu – 1. prosince 2006, Brno: Nadace Tomáše Bati – nakladatelství Viribus Unitis, 2007 s. 63–68.

Postřehy z každodenního života obyvatel Ostravy v letech 1945–1960, in: Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis. Historie / Historica 14, Ostrava: Ostravská univerzita, 2007, s. 97–117 (s Janou Jeřábkovou).

Romové na Brněnsku v letech 1945–1958, Bulletin Muzea romské kultury v Brně 16, 2007, s. 96–103.

Rudolf Gudrich – muž, se kterým se doba snažila držet krok, Opava: Statutární město Opava – Ostrava: nakladatelství Montanex, 2007, 88 stran.

[referát] *Křesťanská víra v Uherském Brodě v proměnách času [Petr Zemek – Reformace, protireformace a rozvinutí poreformačního katolictví v Uherském Brodě – křesťanská víra v proměnách času, Boskovice 2006]*, Malovaný kraj 43, 2007, č. 3, s. 30.

[referát] [*Ve dnech 25. – 26. září 2007...*], in: Marek Czapliński – Jacek Dębicki – Tomasz Przerwa (eds.), *Śląskoznawcze deficyty badawcze nauk historycznych*, Wrocław: GS Media, 2007, s. 187–188.

2008

Jak Romové šli do města. Proměny romské kultury v kontaktu s městským prostředím, in: *Miasto w obrazie, legendzie, opowieści...*, ed. Archiwum Etnograficzne Nr. 48, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski – Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2008, s. 209–216.

Klíčové mezníky vývoje ČSR po roce 1945, Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, 86 stran.

Proměny romské komunity v průmyslovém městě, in: Marek Jakoubek – Lenka Budilová (edd.), *Romové a cikáni neznámí a známí*, Voznice: Leda, 2008, s. 64–82. Recenze: Ondřej Hejnal in *Sociologický časopis* 45, 2009, č. 5, s. 1112.

Ohlasy pokusu o obnovu občanské společnosti na příkladu ostravského regionu, in: *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*, Praha: Epoque, 2008, s. 22–35.

Romové na Brněnsku v letech 1959–1968, *Bulletin Muzea romské kultury v Brně* 17, 2008, s. 151–158.

Die Sozialgeschichte der böhmischen Länder 1918–1948 in der Fachliteratur aus den Jahren 1990–2007. Ein Forschungsbericht, in: *Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen*, Praha: Karlova univerzita, 2008, s. 223–243 (s Janou Macháčovou, Jiřím Matějčkem a Danou Musilovou). Referát: Jiří Matějček in *SISb* 108, 2010, č. 1–2, s. 127.

Totalitární režimy 20. století v Evropě, Ostrava: Ostravská univerzita, 2008, 97 stran.

Volnočasové aktivity slezských učitelů na přelomu 19. a 20. století (na příkladu Rudolfa Gudricha), in: *Opava. Sborník k dějinám města* 6, Opava: Maticeslezská, 2008, s. 17–20.

Zpráva o stavu výzkumu sociálních dějin v období 1938–1948 od začátku 90. let 20. století do současnosti, in: *Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí. Soubor příspěvků z workshopu ...*, který se konal v Historickém ústavu AV ČR dne 5. února 2008, Praha: Historický ústav, 2008 s. 125–143 (s Janou Macháčovou, Jiřím Matějčkem a Danou Musilovou).

[referát] *Mezinárodní konference o deficitech v historických výzkumech Slezska* [ve Vratislavi ve dnech 25. a 26. 9. 2007], *ČČH* 106, 2008, č. 1, s. 230–232.

2009

Historicko-filozofické kořeny ideologie nacistického a komunistického totalitárního režimu, in: Ivo T. Budil – Tereza Zíková (edd.), *Totalitarismus 5 – Podoby politické ideologie*, Plzeň: Západočeská univerzita, katedra antropologických a historických věd v nakladatelství Dryada, Mníšek pod Brdy, 2009, s. 20–26.

Historie Romů v českých zemích v letech 1945–1989, in: Martin Kaleja – Jan Kneip (edd.), *Mluvme o Romech – Aven vakeras pal o Roma*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 41–49.

Perzekuce pracovníků Československé akademie věd v letech tzv. normalizace, *SISb* 107, 2009, č. 2-3, příloha CD, s. 267–270.

Problém vytváření romských elit v českých zemích: Historie, současné možnosti a meze jejich veřejných aktivit, in: Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová (eds.), *Etnické komunity. Elity – instituce – stát*, Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2009, s. 53–66.

Příchod olašských Romů na Ostravsko v padesátých letech 20. století (ve světle dobových zpráv), *Romano džaniben* 15, 2009, s. 37–66.

Současný vývoj vnitřních částí Brna a Olomouce, ed. *Studia Geographica* 100, Brno: Ústav geoinformatické AV ČR, 2009, 135 stran (s A. Vaisharem, P. Klusáčkem, T. Krejčím, S. Martinátem, J. Pospíšilovou a J. Zapletalovou).

René Petráš – Helena Petrův – Harald Christian Scheu (edd.), *Menšiny a právo v České republice*, Praha: Auditorium, 2009 (René Petrášem, Helenou Petrův, Haraldem-Christianem Scheu, Mahulenou Hofmannovou, Janem Kuklíkem, Klaudíí Marczyovou, Josefem Mrázkem, Helenou Noskovou, Blankou Soukupovou, Andrejem Sulitkou, Oľgou

Šrajerořou, Josefem Vedralem, Wolfgangem Wieshaiderem a Vladimířem Zoubkem). (šifra) NP, *Lubomír Bajger, Oldřiška Nejedlá*, in: BSSSM–NŘ 12 (24), Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, s. 15–16 a 46.

2010

Ideologie totalitárních režimů - historické souvislosti teoretických východisek a jejich vliv v praxi nacistického a komunistického režimu, Antropowebzin [elektronické periodikum] 2010, s. 109–114.

Mýtus Ostravy – ocelového srdce socialistického Československa, in: Blanka Soukupová et al., *Evropské město. Identita, symbol, mýtus*, Bratislava: Zing Print, 2010, s. 54–63.

Několik poznámek k proměnám identity spojeným s příběhy českých a slovenských Romů ve 20. století, Romano džaniben 16, 2010, s. 71–95.

Opava, dáma věčně mladá, Opava: Statutární město Opava, 2010, 256 stran (s fotografem Petrem Sikulou).

Problém vzdělanosti Romů: historický pohled, in: Národnostní menšiny – multikulturalita – vzdělávání. Kolektivní monografie, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, s. 163–171.

[referát] *František Illík – Míkovice. Slovácká dědina, Uherské Hradiště 2009*, Malovaný kraj 46, 2010, č. 1, s. 31 (s Jiřím Pavelčíkem).

[referát] *Radek Tomeček – Jan Gazdik – Alexandra Zpurná – Uherský Brod očima dobových fotografů, Uherský Brod 2010*, Malovaný kraj 46, 2010, č. 1, s. 32 (s Jiřím Pavelčíkem).

[referát] *Výstava o historii veselského náměstí*, Malovaný kraj 46, 2010, č. 6, s. 30 (s Jiřím Pavelčíkem).

[referát] *Vzpomínkové akce k 70. výročí prvního transportu ostravských Židů do pracovního tábora*, Historica 1, 2010, č. 2, s. 248.

2011

Historie a současnost aneb Opava v proměnách staletí, Opava: Statutární město Opava, 2011, 14 stran (s Dagmar Kůřečkovou a Janou Foltysovou), též anglická, německá, francouzská, ruská a polská mutace. *K některým problémům identity Romů v ČR*, in: Identita národnostních menšin a integrace cizinců střední a východní Evropy ve dvaceti letech svobody. Kolektivní monografie, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 95–103.

Okresním městem v komunistickém Československu (1945–1989); Sametová revoluce a obnova demokratické společnosti po roce 1989, in: Jiří Jurok et al., *Nový Jičín*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 273–329.

National minorities, identity, education. Collective monograph, Praha: Institute of Contemporary History of the Academy of Science of the Czech Republic, 2011, 159 stran (S Helenou Noskovou a Petrem Bednaříkem).

Ohlas únorových událostí a počátky odporu proti komunistickému režimu ve Slezsku a na severní Moravě, in: České křižovatky evropských dějin – [svazek 3] Jiří Kocian – Markéta Devátá (eds.), Únor 1948 v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 129–135.

On some Problems of the Roma Identity in the Czech Republic: Conflicts between the Community with the Traditional Cultural Relicts and the Modern Society, in: Helena Nosková – Petr Bednařík et al., *National Minorities, Identity, Education*, Praha: Institute of Contemporary History of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 2011, s. 59–64.

Politika a pozice politických stran Národní fronty v regionech země Moravskoslezské od osvobození do února 1948, in: Ivo Pejčoch – Rokop Tomek (eds.), *Od svobody k nesvobodě 1945–1956*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky – odbor komunikace a propagace, 2011, s. 15–23.

The possible Use of the Oral History, Words and Silences / Palabras y Silencios 6, 2011, s. 92–97.

Romové. Příběhy Antonína a Bartoloměje Daniela – prvních představitelů romských elit, in: Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 316–329.

Těšínsko v osidlech totalitárního režimu (1945–1968), in: *Český Těšín – válečné a poválečné osudy města*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011, s. 76–93.

(šifra) NP, *Ladislav Adamec*, in: BSSSM–Supplementum 1, Ostrava: Ostravská univerzita, 2011, s. 17–18.
[recenze] *Michal Šmigel' (ed.) – UPA o svetlech českých a slovenských dokumentov (1945–1946)*, *Historica* 2, 2011, č. 1, s. 110–113.

[referát] *Antonín Mička – Z dějin hornáckého školství a jeho osobností (a také pohled na vývoj jednotlivých škol a jejich významné absolventy, Kozojídky – Louka 2011*, *Malovaný kraj* 47, 2011, č. 5, s. 28 (s Jiřím Pavelčíkem).

[referát] *Český Těšín 1920–1989. Konference k 90. výročí vzniku města. Druhá část: válečné a poválečné osudy města...*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 2, 2011, č. 2, s. 251–252.

[recenze] *Marek Jakoubek – Lenka Budilová (eds.) – Cikánské skupiny a jejich sociální organizace, Praha 2011*, *Sociológia – Slovak Sociological Review* 43, 2011, s. 98–102.

2012

Historie církevního života na Těšínsku. Dějiny katolické a evangelické církve a. v., in: *Církevní diskurz v širším společensko-historickém kontextu českého Těšínska*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2012, s. 11–37.

Historie Romů v českých zemích, in: *Martin Kaleja et al., Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*, Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012, s. 9–23.

[recenze] *Jiří Friedl – Češi a Poláci na Těšínsku 1945–1949, Praha – Brno 2012*, *ČSZM–B* 61, 2012, č. 3, s. 281–284.

[recenze] *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 25*, *Historica* 3, 2012, č. 1, s. 109–110.

[recenze] *The birth of modern entrepreneurs – an excellent analysis of modern european entrepreneurship [Petr Popelka – Zrod moderního podnikatelstva]*, *Hospodářské dějiny* 27, 2012, č. 1, s. 90–96.

2013

Církevní život na Těšínsku jako objekt zájmu komunistického režimu, *ČMM* 82, 2013, s. 407–443.

Důsledky zásahů komunistického režimu do vývoje romských skupin v ČSSR (1958–1969), *Člověk a společnost*. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied 16, 2013, č. 4, s. 2–9.

Historické kořeny a souvislosti problému marginalizace romského obyvatelstva českých zemí, in: *Blanka Soukupová – Helena Nosková – Petr Bednařík (edd.), Paměť – národ – menšiny – marginalizace – identity* 1, Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013, s. 179–194.

Možnosti a meze integrace Romů – počáteční analýza metod a výstupů výzkumného projektu; *džaniben* 20, 2013, s. 35–72.

Problematyka przestępczości Romów w Czechach w latach 1950-1989 z punktu widzenia, in: *Elżbieta Szyszlak – Tomasz Szyszlak (edd.), Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*, Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej Prom, 2013, s. 13–39.

2014

Andělín Grobelný (1922–1992), In: *Česká polonistická studia – tradice a současnost (filologie, historie, politologie, právo)*, Praha: Historický ústav, 2014, s. 408–414.

Církevní život na Těšínsku jako objekt zájmu komunistického režimu, *Časopis Matice moravské* 132, 2014, s. 407–444.

Moravská a slezská města v průběhu tzv. sametové revoluce v listopadu 1989, in: *Sametová revoluce v českých obcích, městech a regionech aneb 25 let poté*, České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií – Jihočeské muzeum, 2014, s. 145–166.

Současné problémy výzkumu romského etnika v českých zemích, in: *Acta Universitatis Carolinae Iuridica* 2013 /1, Praha: Univerzita Karlova, 2014, s. 133–146.

[recenze] Petr Popelka – Zrod moderního podnikatelstva, Historický časopis 62, 2014, č. 2, s. 344–347.

2015

Romské děti, rodina, výchova, vzdělání / Romane čhave, famel'ija, edukacija, andre, Praha: Univerzita Karlova, právnická fakulta, 2015 (s Dušanem Janákem a fotografem Jindřichem Štreitem).

Vztah Romů k práci – konfrontace stereotypu s historickými doklady, Český lid 99, 2015, s. 307–328.

Změna v politice státní moci vůči romskému obyvatelstvu na sklonku osmdesátých let (aneb co KSČ už nestihla), Romano džaniben 22, 2015, s. 71–96.

[nekrolog] *Odešel historik, který se velkým a pestrým obloukem vrátil se svým kořenům*. Doc. PhDr. Karel Sommer, CSc. († 8. 2. 2015), SISb 113, 2015, s. 190–192 (s Jitkou Balatkovou).

[nekrolog] *Rozloučení s historikem* (Karel Sommer 18. 10. 1924 – 8. 2. 2015), ČMM 134, 2015, č. 1, s. 321–323 (s Jitkou Balatkovou).

[recenze] Aleš Binar – *Hospodářský a sociální vývoj Hlučínska v letech 1945–1989*, ČSZM–B 64, 2015, s. 187–189.

[referát] *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 28, Historica 6, 2015, č. 1, s. 108–109.

2016

Historik sám sobě pamětníkem. Metodická úvaha, in: Pavel Mücke – Martin Brychta (edd.), *Na hranicích mezi minulostí a přítomností. Současné perspektivy orální historie*, Praha: Česká asociace orální historie – Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 21–36.

Hugo Vavrečka, ředitel Bařových závodů, Hospodářské dějiny 31, 2016, č. 1, s. 61–99 (s Janem Hermanem).

Ostrava v letech 1945–1948 – politický vývoj a ekonomický význam, in: Ondřej Kolář (ed.) *Slezsko znovuzrozené*, Hrabyně – Opava: obec Hrabyně – SZM, 2016, s. 27–47.

Reflexe prožitků pamětníků z let 1945–1989, Časopis Matice moravské 135, 2016, s. 335–359.

(šifra) NP, *Otakar Káňa, Jana Machačová, Karel Sommer*, in: BSSSM–Supplementum 3, Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 76–78 (s Lumírem Dokoupilem), 102–104 a 145–147 (s Jitkou Balatkovou).

[nekrolog] *Moje opavská setkání s profesorem Milanem Myškou*, VL 42, 2016, č. 2, s. 43–44.

[nekrolog] *Proč předčasně odcházejí ti nejlepší? Vzpomínka na Janu Machačovou (5. 8. 1946 – 7. 10. 2015)*, Historica 7, 2016, č. 1, s. 124–125.

[nekrolog] *Vzpomínka na profesora Milana Myšku: Jak nás pojilo Hlučínsko*, Hlučínsko. Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska, Hlučín: Muzeum Hlučínska 6, 2016, č. 2, s. 25.

2017

Historický pohled na sociální reprezentace Romů v rámci intraetnických a interetnických vztahů romských společností; Závěr, in: Dušan Janák – Jindřich Štreit et al., *Romové obrazem. Příspěvek ke zkoumání sociálních reprezentací Romů v české společnosti*, Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik, 2017, s. 53–89.

Pokus o vyvrácení dvou nejčastějších stereotypů české a slovenské společnosti k Romům, Zeszyty Lużyckie 51, 2017, s. 111–128.

Regionální výzkum soudobých dějin minorit – metodické problémy a zkušenosti, in: Aleš Zářícký – Petr Kadlec – Michaela Závodná (edd.), *X. sjezd českých historiků Ostrava 14.–16. 9. 2011*, svazek VI., Ostrava: Ostravská univerzita, 2017, s. 133–141.

2018

Životní prostředí na Ostravsku v letech 1948–1970 a tzv. socialistická industrializace, SISb 115, 2018, s. 113–137 (s Petrem Popelkou).

(šifra) NP, *Čtibor Nečas*, in: BSSSM–Supplementum 4, Ostrava: Ostravská univerzita, 2018, s. 118–119.

[nekrolog] *Říkali jsme mu Bore... Za profesorem Čtiborem Nečasem (26. 7. 1933 – 19. 12. 2017)*. Historica 9, 2018, č. 1, s. 115–116.

[nekrolog] *Zase odešel předčasně jeden z nejlepších... Za profesorem Mečislavem Borákem (31. 1 1945 – 15. 3. 2017)*, *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 9, 2018, č. 2, s. 230–231.

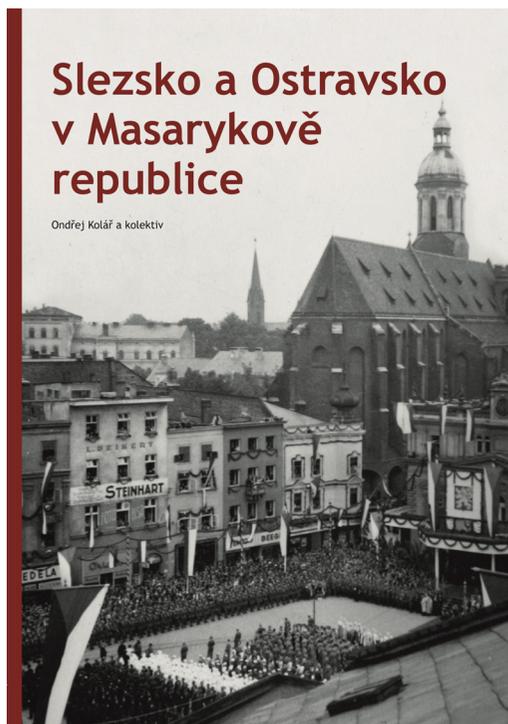
2019

[recenze] *Ondřej Kolář a kol., Slezsko a Ostravsko v Masarykově republice, Opava 2018, ČSZM–B 68*, 2019, č. 1, s. 99–101.

Sestavil Pavel Šopák

RECENZE

Ondřej KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko v Masarykově republice*, Opava 2018, 121 s.
ISBN 978-80-87789

Nepřilíš rozsáhlou publikaci, již hodlal autorský kolektiv pod vedením Ondřeje Koláře přispět k jednomu z loňských nejvýznamnějších osmičkových výročí, jsem přivítala s velkým zájmem. Regionální historické literatury podobného typu není nikdy dost. Po jejím přečtení však musím s politováním konstatovat, že jsem se ve svém očekávání poněkud zklamala. Do značné míry budí rozpaky už úmysl sledovat v období tzv. První republiky v jednom záběru velmi nesourodý region Slezska a Ostravska. V úvodní studii Země a její hranice jej Ondřej Kolář vymezuje oběma součástmi Českého Slezska (Opavsko včetně Hlučinska a Těšínsko), sám však přiznává, že s vymezením Ostravska má problém. Země slezská navíc v roce 1928 přestala existovat, což zčásti komplikuje i časové vymezení zařazených studií; přesto se domnívám, že omezit se pouze na obě části Slezska by způsobilo méně komplikací.

Pokud by autoři vskutku důsledně sledovali region ve stanoveném rozsahu, museli by se jeho rozdílným částem věnovat pokud možno vyváženě. To je samozřejmě obtížné (resp. nemožné) už vzhledem k charakteru pramenné základny i dalších informačních zdrojů. Problém je v této souvislosti i v poměrně nevelkém rozsahu jednotlivých studií a jejich konkrétním zaměření na v podstatě náhodně vybraná témata, jež se zčásti překrývají, ale lze je jen obtížně spojit do smysluplného celku. Pouze sám editor publikace Ondřej Kolář v obou svých studiích (z nichž druhá pojednává o sociálních poměrech a každodenním životě pracujících) celkem důsledně sleduje vymezené teritorium. Za velmi vágní a sporný považuji v jeho textu používaný termín „pracující“, resp. jeho ztotožnění s pojmem „obyčejní lidé“, na jejichž každodenní život se podle něj měl sborník zaměřovat. Pojem pracujících bohužel maně upomíná na terminologii běžnou v období komunistické diktatury a Kolář jej přesněji nevymezuje; v rámci každodennosti je podle mého názoru nutno jednoznačně vymezit sociální vrstvy (resp. škálu jejich rozvrstvení), jejichž život hodláme sledovat.

Andrea Pokludová sledovala převážně na území Českého Slezska vývoj národnostních poměrů od přelomu 19. a 20. století zejména na základě sčítání lidu. V názvu sice uvádí i Ostravsko, to ovšem nebylo předmětem bádání grantového projektu, v jehož rámci studie vznikla. V její studii považuji za pozoruhodnou analýzu okolností provázejících jednotlivá sčítání – vyhocené nacionální vášně a tlaky na jedince s ohledem na jeho deklaraci etnické

příslušnosti včetně hrozeb ztráty zaměstnání, bydlení, morálního kreditu apod.; v takovém ovzduší měla data vyplývající ze sčítání ambivalentní vypovídací hodnotu. Ani obě sčítání (1921 a 1930) realizovaná v letech první republiky nelze ve vztahu k zjištěné národnostní skladbě obyvatel Slezska považovat za objektivní; zjištění početností národní pospolitosti nadále zůstávalo prioritou pro národní aktivisty. V závěru z jejích analýz vyplývá, že soužití čtyř národností (Čechů, Poláků, Němců a nově od r. 1921 také Židů) na poměrně malém území Slezska bylo unikátní. V každodenním životě jeho obyvatel však nehrála etnicita zdaleka tak významnou roli, jakou ji přikládali nacionální aktivisté. Multietnické prostředí vytvářelo specifickou regionální kulturu charakteristickou smíšenými sňatky, lokálními hovorovými jazyky, vzájemným spíše bezproblémovým stykem na pracovištích i v rámci volnočasových aktivit. Za další pozoruhodný postřeh A. Pokludové považují její upozornění na velmi kontroverzní charakter zákona č. 126/1927 Sb. o organizaci politické správy, jež současní právní historikové hodnotí jako unifikační akt s výraznými antidemokratickými rysy. Nešlo přitom jen o ztrátu samostatnosti Slezska (vytvoření země Moravskoslezské), ale zejména o výrazný zásah do volebního práva na úrovni samosprávných orgánů.

Martin Jemelka líčí v další studii konfesní pestrost regionu, jež v meziválečném období výrazně narostla díky vzniku nových církví, resp. průniku sekt a také vzhledem k poměrně výraznému počtu přestupů; v celém Slezsku podle něj našla značnou odezvu mezi nižšími vrstvami českého obyvatelstva zejména Církev československá. Náboženské přestupy, pokusy o unijní hnutí protestantů i jejich neúspěch komplikovaly vedle věroučných rozdílů také nacionální bariéry. Podle názvu jeho textu bychom očekávali, že bude sledovat pouze meziválečné České Slezsko, snaží se však postihnout alespoň v jednotlivých glosách i situaci ve velké Ostravě. V krátkém textu o stále výrazně převažující církvi římskokatolické zcela chybí zmínka o silně religiózním Hlučínsku (otázkou je, do jaké míry to přičítat autorovi nebo spíše mechanickému převzetí studie, jež byla vytvořena v rámci širěji koncipovaného grantového projektu). Podobně jako v případě A. Pokludové je nutno ocenit šíři jeho záběru (věnuje pozornost i sektám, spiritismu a bezvěrectví) i již zmíněný důraz na provázanost vztahu mezi konfesní, nacionální a sociální složkou smýšlení převážné části obyvatelstva sledovaného regionu.

Největší rozpaky musí historik vyslovit nad studií Pavla Šopáka, která nese název Civilizace - kultura - osvěta: situace českého Slezska a Ostravska letech 1918-1938. Už jeho úvodní pokus „kriticky“ hodnotit několik náhodně vybraných historických studií svědčí o tom, že vůbec nepochopil metodické principy historikovy práce. Ten zpravidla strukturuje svůj výklad do (tradičního) schematického rámce mimo jiné proto, aby umožnil čtenáři lepší orientaci v předloženém textu, rozhodně není výrazem jeho snahy oddělovat od sebe politické, hospodářské a kulturní dějiny. Současná historiografie naopak zasazuje tato témata (která ostatně lze v současné době už považovat za víceméně samostatné vědecké disciplíny) do širokého, obecného rámce celistvého obrazu společnosti – její kultury. Sám pojem kultura je ovšem v této souvislosti chápán daleko širěji, než jak se o to Šopák pokouší. Zcela totiž ignoruje skutečnost, že společenské vědy operují několika (minimálně dvěma) základními pojetími tohoto termínu: a) ve smyslu jeho úzkého (tradičního) chápání jako souhrnu výtvořů lidského ducha, jež pak zpravidla vytvářejí lineární posloupnost pokroku, cyklického vývoje či regresu; z historického úhlu pohledu umožňovalo toto pojetí nepatřičně rozlišovat kultury vyspělé a primitivní či retardované. b) V současné vědě však převládá široké pojetí kultury: „Na rozdíl od tradičního axiologického přístupu, který za *kulturu* považuje především třídu věcí a jevů humanizujících a kultivujících člověka, antropologické pojetí *kultury* nemá

hodnotící význam, předpokládá mnoho specifických *kultur* (definovaných v čase a prostoru), příslušících různým společenstvím, a poskytuje možnost srovnávacího výzkumu jednotlivých sociokulturních systémů“ (viz Z. Nešpor (ed.) Sociologická encyklopedie, Praha 2017). Z tohoto pojetí vyplývá, že nelze rozeznávat vyspělé a zaostalé kultury, každá kultura je jedinečná, specifická. Pojem civilizace pak nemá k pojmu kultura ambivalentní vztah, jak to tvrdí Šopák na s. 50, ale s určitou kulturou úzce souvisí, bez ní nemůže existovat.

Místo toho, aby prostě konstatoval, že vychází z úzkého, tradičního pojetí kultury (což by bylo možno považovat za legitimní a odpovídající popisované době) pokouší se Šopák o jakýsi vlastní výklad pojmů, který spojuje s dobovým chápáním a vyzněním dalších termínů – osvěta, umělecká kultura apod. V textu se pak zabývá převážně aktivitami souvisejícími s osvětou, do nichž občas zamíchá i něco z „umělecké kultury“, aniž by se pokusil vystihnout, v čem bylo výtvarné či literární umění sledované oblasti specifické, svým způsobem i výjimečné. Čtenáři tento text sice přináší určitý souhrn informací (vesměš převzatých ze starší i současné literatury, doplněných o citace soudobé publicistiky); nenašla jsem v něm žádný nový postřeh, skutečný nadhled autora vycházející z vlastního výzkumu a odpovídající poněkud nadnesenému názvu studie.

Problémem recenzovaného sborníku ovšem není pouze nesouměřitelnost, jistá odlišnost pojetí a velmi rozdílná odborná úroveň zařazených textů. To, co čtenáře na první pohled doslova ohromí, je nedbalá celková formální úroveň textů. Je zcela zřejmé, že konečná redakce ignorovala korektury (autoři potvrzují, že je provedli a v určeném termínu odevzdali). V textu se „slila“ slova neoddělená mezerami, místy došlo až ke komickým překlepům:.. oběťmi násilných aktů se stávali...(s. 14); část populace tvořili jedinci (s. 19); hnutí druhé třetí třetiny.(s. 49); širším Ostravskem se opatrně minilo...(s.52); z Marie Stony se stala Strona – s. 66). Výsledný obraz publikace tak činí na čtenáře dojem rychle a poněkud nedbale „spíchnutého“ dílka, s jehož vydáním u příležitosti osmičkových výročí se z nejasných příčin spěchalo více, než bylo záhodno.

Nina Pavelčíková

KRONIKA

Co nám říká sto let republiky o historickém vědomí?

V roce 2018 si Česká republika připomněla sto let státnosti, byť šlo o státnost několikrát přerušenu a deformovanou. Spolu s dalšími „osmičkovými“ jubilei se centenium výrazně promítlo do médií a veřejného prostoru. Jeho uctění se dokonce stalo předmětem vládního materiálu.¹

Předně si povšimněme, která z výročí se dočkala nejvýraznější podpory ze strany státu a samospráv. Vedle přirozeně dominujícího centenia vzniku Československé republiky šlo především o půlstoletí od srpnové invaze a – poněkud kuriózně – také o čtvrtstoletí „české státnosti“, tedy rozdělení Československa. Není paradoxní, že vládní nařízení jedním dechem vyzývá k oslavě založení společného státu Čechů a Slováků, stejně jako nabádá k oslavě aktu, jenž v podstatě znamenal destrukci tohoto konceptu? Z oficiální rétoriky jaksí „vypadly“ další významné mezníky, především roky 1848, 1938 a 1948. Proč se tak stalo a o čem to vypovídá, by bylo námětem na podstatně obsáhlejší úvahu.

Zaměříme-li se na připomínky jubilea ČSR, musíme konstatovat, že drtivá většina komemoračních počínů nevybočila z běžného diskurzu „národního příběhu“ a v podstatě korelovala se zakladatelským mýtem první republiky. Oficiální oslavy pořádané municipalitami či státními úřady měly zpravidla podobu „tradičních“ pietních aktů, nebo akcí, pro něž se v posledních letech živilo označení „živá historie“. Rozličné historické jarmarky, slavnostní průvody, bojové ukázky či „příjezdy Masaryka do města X“ vyvolaly nemalou návštěvnickou odezvu. Drtivá většina z nich však byla z hlediska „dobových“ reálií hluboko pod úrovní – dnes již poměrně kvalitního – tuzemského reenactmentu. Komerce vítězí nad snahou o autentičnost svedla do průvodů a na tržiště roztodivné figury v prvorepublikovém, secesním a někdy i barokním oděvu. Naopak zde, v přehršli legionářských a sokolských symbolů, obvykle zcela absentovaly insignie německých či polských spolků, jež neodmyslitelně patřily k veřejnému životu první republiky. Informační či edukační potenciál podobných iniciativ tak zpravidla zůstal nevyužit. Ostatně očekávat opak by patrně bylo naivní, jde přece jen primárně o komerční a zábavné akce, nikoliv o vzdělávací projekty.

Jak si vedla odborná veřejnost? Společenská poptávka spolu s institucionální podporou umožnily vznik řady – převážně přehledových – publikací a výstav. Mnohé představují cenný přínos především pro regionální historii. Jen málokterá však využila příležitosti k pokusu o interpretaci, či alespoň k vyslovení podnětných otázek o charakteru meziválečné republiky a jejím odkazu. Kupříkladu výstava Muzea města Brna s mnohoslibným názvem *Rok 1918 – co nám válka vzala a dala* se ve skutečnosti v závěru omezuje pouze na konstatování, že se po válce uplatnily nové umělecké směry a rozvíjely se sportovní a jiné volnočasové aktivity. V zásadě tak jde o upevnění tradičního národního narativu, podle něhož konec Velké války přinesl nejen státní samostatnost, ale také „zlatou éru“ elegánů v buřinkách, němých filmů a charlestonu.

Za podstatně úspěšnější a přínosnější lze označit putovní venkovní výstavu autorského kolektivu AV ČR s názvem *Republika československá 1918–1939*, již mohli lidé shlédnout ve 24 městech. Ta kromě způsobu prezentace (výstava „jde“ mezi lidi; nečeká, až lidé přijdou

1 Usnesení vlády České republiky ze dne 10. května 2017 č. 353 o Konceptu a finančním zabezpečení připomínky a oslavy významných výročí roku 2018 spojených s naší státností (1918, 1968, 1993).

do muzea) zasluhuje ocenění také za snahu o podchycení důležitých fenoménů, jež s první republikou nesporně souvisejí, ale do mainstreamové slavnostní rétoriky osmičkového jubilea se příliš nehodí. Například otázka kolektivního násilí jistě nepatří k tématům, jež by veřejný činitel zmínil v proslovu k 28. říjnu. Pro uvažování o charakteru „Masarykovy“ republiky a pro pochopení jejího hodnotového systému je však toto a další témata prezentovaná výstavou nesporně relevantní. Šíře autorského kolektivu navíc umožnila pluralitu pohledů, jež koncovému uživateli – návštěvníkovi výstavy – umožňují na téma nahlížet v širších souvislostech.

Souhrnně vzato byly v rámci jubilejních akcí jen minimálně využity moderní technologie, např. geocatching, jež by mohly vyvolat příznivý ohlas především u mládeže. Tedy právě u té složky populace, nad jejíž údajnou neznalostí historie bývá zvykem lamentovat, byť bez hlubšího pátrání po příčinách problému. Dalším nepříliš využitým prostředkem zůstaly také památky in situ. Autor této eseje spolu s dalšími odborníky v minulých letech při různých příležitostech navrhoval samosprávám a dalším institucím tvorbu tematických naučných stezek či realizaci komentovaných vycházek, jež by návštěvníky seznámily s architektonickými či uměleckými památkami meziválečné éry a v případě kvalitní propagace by mohly i posílit turistický ruch v daném místě i v delším časovém horizontu. Většina oslovených však upřednostnila klasické (a)historické jarmarky.

Centenium roku 1918 ovšem vedle oslav jubilea republiky přineslo také množství obecněji pojatých iniciativ připomínajících konec první světové války. Právě na nich můžeme nejlépe ilustrovat fenomén, který si jistě zaslouží pozornost odborné veřejnosti a který by neměla pominout ani politická reprezentace. Během roku 1918 došlo k obnově řady pomníků a památníků obětí první světové války, což by samo o sobě nebylo překvapivé. Zdůrazněme ovšem, že tyto iniciativy nezájímají „zdola“, od občanů a asociací. Částečně to lze jistě přičíst na vrub módní vlně zájmu o danou historickou epochu v souvislosti s aktuálním jubileem. Je však nutno poukázat na fakt, že k obnovám pietních míst často dochází i v pohraničních oblastech, zasažených poválečným vysídlováním a dosídlováním. Ze strany iniciátorů tedy nejde primárně o uctění památky jejich předků, ale o komemoraci v podstatě anonymních obětí války z dané lokality. O komemoraci bez rozdílu národnosti, konfese či politického smýšlení.

V zásadě jde o fenomén podobný tomu, který zhruba v poslední dekádě registrují badatelé v zemích někdejšího Britského impéria. V obou případech se sdílený válečný prožitek předků stává integračním prvkem, čímsi společným a všeobecně srozumitelným. Něčím, co je díky časovému odstupu z pohledu dnešních generací nadřazeno tehdejšími ideologiím a motivům války. „Mezi řádky“ tak můžeme pozorovat určité odmítnutí jednostranné legionářské tradice a snahu o společenskou rehabilitaci rakousko-uherských vojáků nehledě k jejich národnosti.

Lze snad namítnout, že podobné komemorační aktivity jsou dílem několika málo osob. Uvažme ale, že jejich počínání se vesměs setkává s příznivou či přinejmenším neutrální odezvou. Samosprávy jim vycházejí vstříc, média o obnovených památnicích hojně referují. Kritické hlasy z konzervativně nacionalistických kruhů, paušálně zatracujících někdejší monarchii, se jeví jako celkem marginální.

Co to vypovídá o vztahu české společnosti k roku 1918? Můžeme říci, že nemalá část populace, parně především mladší a střední generace, s odstupem sta let nevnímá rozpad monarchie a vznik republiky jednostranně a není plně ztotožněna s tradičním „národním mýtem“ první republiky. I přes přetrvávající úctu k autoritě Masaryka a dalším symbolům meziválečné ČSR je patrné, že se postupně vytrácí negativní pohled na rakouský „žalář národů“. Otvírá se tak prostor pro diskuzi, která může být v řadě ohledů podnětná, zároveň však s sebou nese jistá rizika. Tuzemská společnost s neblahou zkušeností „přepisování dějin“ minulými režimy inklinuje ke

skepticismu vůči oficiálním výkladům a má tendence si hledat alternativní „pravdu“. To ostatně nejlépe dokládá i rozmach „alternativních“ zpravodajských webů, jež se věnují současnému politickému dění, ale i řadě problémů novodobých dějin (11938, 1945, 1968). Rizika, s nimiž se potýká dnešní zpravodajství, hrozí i v debatě o sto let starých událostech, jejichž závažnost má stále potenciál stát se argumentem v politických polemikách.

Česká republika má dostatek schopných historiků, politologů a dalších odborníků, kteří se mohou stát arbitry v takovýchto polemikách – ovšem jen za předpokladu, že se výsledky jejich výzkumů dostanou ke koncovým uživatelům a neskončí pouze na stránkách obtížně dostupných odborných publikací. Aby se tak stalo, bude potřeba především systémové podpory a kvalitních podmínek pro popularizaci vědy a pro edukační činnost.

Ondřej Kolář

Funkcionalismus

Havířov, 15. listopadu 2018 – 31. března 2019

Výstavu o architektuře a interiérové kultuře první republiky s názvem Funkcionalismus pořádalo Muzeum Těšínska ve své havířovské výstavní síni Musaion v termínu od 15. listopadu 2018 do 31. března 2019. Byla součástí výstavního cyklu, který se věnoval tematice první republiky v rámci 100. výročí od jejího založení.

Cílem výstavy bylo představit moderní směry počátku 20. století s důrazem na funkcionalistický styl, jenž završil dosavadní cesty moderní architektury meziválečného období. Co se týče jeho charakteristiky – zásadním způsobem byla preferována funkce interiéru a exteriéru každé stavby i jejího místa v okolní zástavbě nad všechna ostatní hlediska. Kládl důraz na účelnost, strohost a využití nových architektonických principů a nastupujících materiálů. Byl snahou o reformaci také v přístupu k výstavbě sociálního bydlení.

Výstava představila na pozadí obecně známých skutečností regionální specifika. První část se věnovala architektuře. Funkcionalismus v Československu nalezl vlastní cestu, která meziválečnou architekturu u nás přiřadila k evropskému vrcholu. Středisky – známými i v zahraničí – se staly v polovině 20. let 20. století Praha a Brno. V průběhu 30. let se již nacházely na území Československa stavby všech typologických druhů, v nichž se dále zpřesňovala novodobá funkční skladba hmot a organizace prostoru. Stavěly se školy, léčebné ústavy, obchodní domy, průmyslové objekty. Koncepce stylu se dále rozvíjela jak z hlediska funkčního a konstrukčního řešení, technického vybavení budov a zprůmyslnění stavebnictví, tak novými typologickými a urbanistickými formami.

V regionu Těšínského Slezska můžeme rovněž zaznamenat několik výrazných staveb. Prezentované fotografie těchto objektů nám tuto skutečnost potvrdily. Z úředních budov byly prezentovány Městská spořitelna v Orlové z roku 1927 a Poštovní a telegrafní úřad na Nádražní ulici v Českém Těšíně z roku 1931. Školní budovy zastupovaly budova Zemské školy pro ženskou povolání v Českém Těšíně, budovaná v letech 1931–1933 firmou V. Nekvasil podle projektu brněnského architekta J. Vaníčka a budova českého gymnázia v Českém Těšíně. Základní kámen k výstavbě budovy Státního českého reformního reálného gymnázia podle projektu pražského architekta Jaroslava Fragnera byl položen 26. června 1932. Moderní železobetonový skelet vytvořila firma V. Nekvasil. Zdravotnická zařízení nesoucí znaky tohoto stylu byla na Těšínsku postavena dvě, a to budova soukromého sanatoria lázní v Darkově z let 1931 a 1932.

Budova českého gymnázia v Českém Těšíně podle projektu pražského architekta Jaroslava Fragnera. K slavnostnímu otevření budovy došlo 23. června 1935. V konstrukci jsou uplatněna pásová okna, jež umožňovala optimální osvětlení učeben. Hlavní vchod byl umístěn ve vyhloubené lodžii, podpírané pilíři. Objekt je zapsán do státního seznamu kulturních památek, Muzeum Těšínska.

Autorem architektonického návrhu byl Josef Fňouk z Hradce Králové a výstavbu realizovali Ludvík Juroš z Frýdku a Hugo Königsberger z Karviné a Velký pavilon plicního sanatoria v Jablunkově z roku 1935. Architektonický návrh vypracoval brněnský architekt Miloš Laml. Stavbu sanatoria provedla firma V. Nekvasil Český Těšín. Zdravotnická zařízení patřila v tomto období k často budovaným a právě jablunkovské sanatorium patřilo ke špičkám mezi plicními sanatorii své doby.

Druhý výstavní celek byl věnován nábytkové kultuře a interiérovému zařízení. Proměna obytného interiéru se stala jedním z hlavních programových záměrů funkcionalistické architektury. Ve sledovaném období se prosazuje především tovární výroba nábytku, která byla v rámci republiky podpořena vznikem akciové společnosti Spojené uměleckoprůmyslové závody v Brně /UP závody/, již v roce 1921 založil architekt Jan Vaněk se svými obchodními partnery. Cílem UP závodů bylo oprostit předměty od nadbytečného dekoru, výrobu nábytku zprůmyslnit a dosáhnout i zefektivnění po stránce ekonomické. Této společnosti, její produkci a hlavní osobnosti společnosti Jindřichu Halabalovi byla na výstavě věnována pozornost. Informativní text doplnily fotografie získané ze soukromého archivu PhDr. Dagmar Koudelkové, která se historii firmy dlouhodobě věnuje.

Vizi funkcionalistického interiéru dále naplňovaly firmy, zabývající se výrobou nábytku z pochromovaných ocelových trubek. V rámci republiky to byly již kromě zmiňovaných UP závodů firmy Thonet, Mücke-Melder, AB, O. Slezák, K. Vichr, Ondřej Zoufalý v Brně

*Titulní strana propagační skládačky
firmy Mücke-Melder, 30. léta 20. století,
Muzeum Těšínska.*

a Hynek Gottwald z Brandýsa nad Orlicí. Na výstavě byly zastoupeny prodejní katalogy firem a některé z výrobků. Šlo především o ukázky z prodejních katalogů firmy O. Slezák Bystřice pod Hostýnem a sérii propagačního materiálu vítkovické firmy Mücke-Melder, která působila ve Fryštátě (dnešní Karviná).² Produkce firmy byla opravdu bohatá. Sortiment zahrnoval kovový nábytek a úplná zařízení pro nemocnice, sanatoria, léčebné ústavy a praktické lékaře, moderní kovový a ocelový nábytek (chromovaný či lakovaný), dále patentní hygienická okna ACIOK, speciální okenní konstrukce pro operační sály, lisované ocelové dveře a zárubně a drátěná oplocení všeho druhu. Nábytek z ocelových trubek značky Mücke-Melder byl vyvážen do celého světa a těšil se značné oblibě. Z nábytkových kusů trubkové konstrukce byl vystaven především sedací nábytek – klasická židle bez zadních noh, psací stůl, gauč, čalouněná křesla, jídelní set, stůl na květiny, přízdeň vřesák a pelesti postele.³

Na tyto dva výstavní celky navázala sekce představující inzerci a reklamu firem, zabývajících se architekturou, stavebnictvím a vybavením interiérů ve 20. a 30. letech 20. století, zejména

2 Ukázky prodejních katalogů firmy O. Slezák byly pro výstavu získány z podnikového archivu společnosti Kovanax, Bystřice pod Hostýnem, jež v současné době navazuje částí své produkce na výrobky fy O. Slezák.

3 židle, v sortimentu Mücke-Melder, od 30. let 20. století (inv. č. H 37021/1-2); psací stůl, od 30. let 20. století, výrobce neurčen (inv. č. H 37020); gauč trubkové konstrukce, v sortimentu firem od 30. let 20. století, výrobce Kovona Brandýs nad Orlicí, 50. léta 20. století (inv. č. H 36418); křesla s trubkovou konstrukcí, v sortimentu firem vyrábějících trubkový nábytek od 30. let 20. století, výrobce Karosa, první polovina 60. let 20. století (H 31512/1-2); jídelní set, v sortimentu Mücke-Melder, od 30. let 20. století (soukromé); stůl na květiny, chromovaná trubková ocel, výrobce fa Hynek Gottwald, Brandýs nad Orlicí, od 30. let 20. století (soukromé); vřesák přízdeň, kov, lak, z produkce Mücke-Melder, 30. léta 20. století (inv. č. H 40878), pelesti postele, v sortimentu firem od 30. let 20. století (inv. č. N 10577)

Jídelní set, židle s područkami bez zadních noh, nábytek z ocelových chromovaných trubek, výrobce neuveden, 30. léta 20. století, soukromé a stůl na květiny, chromovaná trubková ocel, výrobce fa Hynek Gottwald, Brandýs nad Orlicí, od 30. let 20. století, soukromé. V pozadí fotometráž z interiéru Plicního sanatoria v Jablunkově z roku 1935, Muzeum Těšínska.

dva katalogy stavebního průmyslu pro Československo, jež vyšly v letech 1931 a 1933.⁴ Záměrem vydatelů bylo sloučit do jednoho svazku firmy a jejich produkci a vytvořit tak přehled o novinkách z oblasti stavebních výrobků a hmot. Měly být především pomůckou architektům a stavitelům. V té době to byl u nás ojedinělý projekt, který se nechal inspirovat katalogy tohoto druhu vydávanými ve Spojených státech, Francii, Švýcarsku, Německu a Rakousku.

Dobovou atmosféru rovněž navodily ukázky skla a porcelánu užívaného v interiérech jak vyšších, tak nižších sociálních vrstev a také ukázky hraček, konkrétně nábytečků, inspirovaných návrhy nábytku. Výstavu uzavřel informativní přehled medailonů osobností, jež měly úzkou spojitost s daným tématem. Můžeme uvést jména jako Adolf Loos, Josef Gočár, Jindřich Kumpošt, Miloš Laml, Bohuslav Fuchs, bratři Lubomír a Čestmír Šlapetové, Jidřich Halabala a Ladislav Žák.

Záměrem výstavy nebylo pouze představit daný styl, nýbrž poskytnout i zamyšlení nad tradiční domácí tvorbou a výrobou, která bohužel stále více zaniká a vyzvat tak k uvědomění si místních hodnot a k hlubšímu inspirování se regionálním prostředím v soukromém i veřejném životě.

Výstavu připravilo Muzeum Těšínska, příspěvková organizace, autorka scénáře – Ilona Pavelková, výtvarné řešení a realizace – Šárka Věbrová. Vystavené předměty pocházely ze sbírek Muzea Těšínska, Ostravského muzea a od soukromých subjektů.

Ilona Pavelková

4 Katalog stavebního průmyslu pro Č.S.R./Katalog der Bauindustrie der Č.S.R., Český Těšín 1931 a 1933.

AUTOŘI / AUTHORS

Mgr. Martin Slepíčka (SlepickaMartin@seznam.cz)
Doktorand Katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Mgr. Kateřina Vaňurová (391851@mail.muni.cz)
Doktorandka Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Mgr. Oldřich Novotný (ol.novotny@gmail.com)
Doktorand Katedry dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

PhDr. Miroslava Suchánková (suchankova@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D. (sopak@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Miroslav Daňhel (miroslav.danhel@seznam.cz)

Milan Pastrňák (MilanPastrnak@seznam.cz)

doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D. (libor.martinek@fpf.slu.cz)
Ústav bohemistiky a knihovnictví Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity
v Opavě

prof. PhDr. Nina Pavelčíková, CSc. (nina.pavelcikova@osu.cz)
Katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. (kolar@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Ilona Pavelková, Ph.D. (ilona.pavelkova@muzeumct.cz)
Muzeum Těšínska